

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЗУБКО ВІТА СЕРГІЇВНА

УДК 378.016:159.9]:331.552(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ
МОБІЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

01 Освіта / Педагогіка

спеціальність: 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ В. С. Зубко

Науковий керівник: **Лазаренко Наталія Іванівна**, доктор педагогічних наук, професор

Вінниця – 2021

АНОТАЦІЯ

Зубко В. С. **Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності в умовах педагогічного університету.** Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю: 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями). Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2021.

Аналіз вітчизняних і закордонних філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних джерел засвідчив, що проблема підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності є однією з актуальних і пріоритетних у системі вищої освіти.

У дослідженні з'ясовано, що ступінь розроблення проблеми підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності не відповідає рівню її теоретичної і практичної значущості. Виявлено, що освітні програми професійної підготовки майбутніх психологів у педагогічних університетах не передбачають спеціальної підготовки студентів до професійної мобільності. Визначено потенційні можливості професійної підготовки майбутніх психологів щодо формування їхньої готовності до професійної мобільності.

Обґрунтовано авторську дефініцію поняття «готовність майбутніх психологів до професійної мобільності», яке визначено як інтегративна якість особистості, що в умовах високої динамічності суспільних відносин засвідчує внутрішню готовність до якісних змін; виявляється у здатності до швидкого набуття й узагальнення нових професійних знань і вмінь, готовності до прийняття рішень й здатності адаптуватися у разі зміни завдань діяльності практичного психолога, гнучкості поведінки і діяльнісному реагуванні, що забезпечує ефективність і компетентність у всіх напрямках професійної діяльності психолога.

У дисертаційному дослідженні розкрито сутність та структуру готовності майбутніх психологів до професійної мобільності у поєднанні чотирьох компонентів: мотиваційно-аксіологічного, когнітивно-пізнавального, операційно-технологічного, особистісно-рефлексивного; визначено критерії готовності майбутніх психологів до професійної мобільності та їх показники: система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів (наявність у майбутніх психологів стійкої мотивації до здобуття професійно значущих знань; спрямованість на самореалізацію в професійній діяльності; усвідомлення соціальної значущості професії психолога й значущості для нього готовності до професійної мобільності; наявність усвідомленої внутрішньої потреби в професійній мобільності та ціннісного ставлення до професійної мобільності); система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності (повнота засвоєння професійних (теоретичних) знань з фаху; здатність до самостійного розв'язання професійних (психологічних) ситуацій; знання про сутність і зміст професійної мобільності; знання про особливості професійної мобільності майбутніх психологів); практична готовність майбутніх психологів до професійної мобільності (уміння самостійно оволодівати різними видами професійних знань; ступінь сформованості уміння прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій; професійна ініціативність, пізнавальна та творча активність; уміння проектувати власний професійний розвиток, моделювати процес розвитку власної професійної мобільності); здатність до самооцінювання готовності до професійної мобільності (здатність до рефлексії, вміння оцінити власні професійні й особистісні можливості; сформованість позитивної «Я-концепції»; сформованість навичок самооцінки власної готовності до професійної мобільності; професійно важливі якості психолога (відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіра до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-вольова готовність до прийняття рішень тощо) та рівні

сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності: індиферентний, базовий, продуктивний.

За результатами емпіричного дослідження виявлено, що студенти мають певний життєвий досвід для аналізу професійної мобільності, однак ця якість не завжди асоціюється в них з майбутньою професійною діяльністю. Причинами недостатньої сформованості готовності до професійної мобільності як інтегральної професійно значущої якості в майбутніх психологів є такі: традиційна зорієнтованість вищої освіти психологів лише на фахову підготовку, в результаті усвідомлення значущості для студентів готовності до професійної мобільності знижується; відсутність у значної частини студентів мотивації підготовки до професійної мобільності; відсутність в освітньому середовищі університету належних педагогічних умов для формування готовності до професійної мобільності як професійно значущої якості.

Результати констатувального етапу експерименту дали змогу зробити висновок про необхідність здійснення педагогічних впливів щодо розширення системи ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, збагачення системи їхніх професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності, підвищення рівня практичної готовності студентів до професійної мобільності. Тобто доведена необхідність розроблення педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності та методики їх реалізації; експериментальної перевірки; впровадження ефективних форм і методів навчання для підвищення рівня готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності: використання інтерактивних методів і технологій дистанційного навчання, зорієнтованих на розв'язання професійних завдань; забезпечення умотивованого розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових

дисциплін і різних видів практик; залучення студентів до квазіпрофесійної діяльності з метою активізації спрямованості на професійну мобільність; створення й упровадження навчально-методичного комплексу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Розроблено структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, яка є цілісною системою, що складається з трьох блоків (теоретико-методологічного, змістово-операційного, діагностувально-результативного) і комплексно відображає мету, завдання, критерії, рівні, педагогічні умови, етапи, принципи, форми й методи підготовки студентів до професійної мобільності.

Експериментальна перевірка основних положень дисертації здійснювалася шляхом впровадження методики реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. Для формувального етапу експерименту було відібрано експериментальну (129 осіб) та контрольну (138 осіб) групи з приблизно однаковим початковим рівнем сформованості у студентів готовності до професійної мобільності.

Розроблена поетапна методика реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності (організаційно-мотиваційний; практично-методичний; рефлексивно-оцінний етапи) комплексно відображає мету, завдання, принципи, форми й методи розвитку досліджуваної якості. На кожному з етапів здійснювалося послідовне впровадження обґрунтованих педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Аналіз результатів формувального етапу експерименту засвідчив, що розроблені педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності і методика їх реалізації забезпечують структурну перебудову всіх компонентів досліджуваної особистісної якості, що виявилось у загальній якісній та кількісній динаміці її сформованості.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що: *вперше* визначено й обґрунтовано педагогічні умови (використання інтерактивних методів і

технологій дистанційного навчання, зорієнтованих на розв'язання професійних завдань; забезпечення умотивованого розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін та різних видів практик; залучення студентів до квазіпрофесійної діяльності з метою активізації спрямованості на професійну мобільність; створення й упровадження навчально-методичного комплексу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності); створено структурно-функціональну модель підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності; розроблено поетапну методику реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності (організаційно-мотиваційний; практично-методичний; рефлексивно-оцінний етапи); *уточнено* сутність і структурні компоненти (мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-пізнавальний, операційно-технологічний, особистісно-рефлексивний) готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; критерії (система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів; система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності; рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; сформованість навичок самооцінки власної готовності до професійної мобільності, професійно важливі якості психолога), показники та характеристики рівнів (індиферентний, базовий, продуктивний) готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; *дістали подальшого розвитку* форми й методи підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні, апробації та впровадженні в освітній процес авторської поетапної методики реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, укладанні навчально-методичного посібника «Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності», програми спецкурсу «Професійна мобільність майбутнього психолога», методичних рекомендацій «Професійна мобільність майбутніх психологів: методи

діагностування», де містяться вказівки щодо застосування діагностичних методів, анкети для викладачів педагогічних університетів, котрі вони можуть використовувати у своїй роботі з метою діагностики й підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Ключові слова: майбутні психологи; професійна мобільність; готовність майбутніх психологів до професійної мобільності; компоненти, критерії, рівні готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; підготовка, педагогічні умови; методика реалізації педагогічних умов.

ABSTRACT

Zubko V. S. Training of future psychologists for professional mobility in the conditions of the pedagogical university. Qualification scientific paper, manuscript.

The dissertation for obtaining the scientific degree of the Doctor of Philosophy (Ph.D.) in the speciality 015 Vocational education (by specialization). Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2021.

The analysis of Ukrainian and foreign philosophical, sociological, psychological, pedagogical sources showed that the problem of training future psychologists for professional mobility is one of the most relevant and high-priority in the system of higher pedagogical education in Ukraine.

Drawing on the generalization of modern scientific literature on the problem of training future psychologists for professional mobility, the degree of development of the problem does not correspond to the level of its theoretical and practical significance has been found out. It was found out that the bachelor's program of professional training of future psychologists in pedagogical universities does not provide for thorough training of future psychologists for professional mobility, but it has a significant reserve for this.

The study «Readiness of future psychologists for professional mobility» is defined as a dynamic, integrative quality of personality, which in the conditions of high dynamism of social relations indicates the internal readiness of the individual

for qualitative changes (the content of professional activity); the ability to getting and generalizing new professional knowledge and skills quickly (gnostic, interactive-communicative, diagnostic, design, etc) is indentified; readiness for decision-making and the ability to adapt in the case of changes in the tasks of the practical psychologist; flexibility of behavior and activity-based reaction, which provides the effectiveness of professional activity and competence at a high level in all areas of psy counseling.

The thesis research reveals the essence and defines the structure of the readiness of future psychologists for professional mobility in a combination of four components: motivational-axiological, cognitive, operational-technological, personal-reflexive; criteria for the readiness of future psychologists for professional mobility and their indicators: the system of value orientations of future psychologists (whether future psychologists have a stable motivation to obtain professionally significant knowledge; focus on self-realization in professional activities; the realization of the social significance of the profession of a psychologist and the importance being ready for professional mobility for them; the presence of a conscious internal need for professional mobility and the value attitude of future psychologists to professional mobility); the readiness for professional mobility is formed proceeding from the system of professional knowledge (the acquisition of professional (theoretical) knowledge in the specialty; the ability to solve professional (psychological) situations independently; knowledge of the psychological foundations of professional mobility; the amount of knowledge about the essence, content, and features of professional mobility of future psychologists); the level of practical readiness of future psychologists for professional mobility (the ability to master various types of professional knowledge independently; the degree of forming the ability to predict professional activities and the consequences of their actions; professional initiative, cognitive and creative activity; the ability to design their own professional development, modeling the process of developing their own professional mobility); the ability to self-attitude their own readiness for professional mobility in order to increase its

level (the ability to selfconsciousness, the ability to evaluate one's own professional and personal capabilities; the formedness of positive «Self-concept»; the formedness of self-attitude skills of one's own readiness for professional mobility in order to improve it; professionally important qualities of a psychologist (openness to changes, creativity, flexibility, confidence in humanity and in themselves, tolerance, independence, sense of purpose, communication skills, ability to adapt in a group, emotional- volitional readiness to decisions making, etc.) and the levels of formedness of readiness of future psychologists for professional mobility: indifferent, basic, productive.

According to the results of the summative stage of the experiment, it was found out that students have a certain life experience for the analysis of professional mobility, but this quality is not associated with their future professional activity. The most important reasons for the lack of formedness of readiness for professional mobility as an integral professionally significant quality in future psychologists are: the traditional orientation of higher education of psychologists only on professional training, as a result, the importance of students ' readiness for the professional mobility decreases; the lack of motivation of a significant part of students to prepare for professional mobility; the lack of appropriate organizational and pedagogical conditions in the educational environment of the university for the forming readiness for professional mobility as a professionally significant quality.

The results of the summative stage of the experiment allowed to conclude that it is necessary to carry out pedagogical actions to expand the system of value orientations of future psychologists, to enrich the system of their professional knowledge, on the basis of which the readiness for professional mobility is formed, the increasing the level of practical readiness of students for professional mobility. The author demonstrate that the necessity of developing the organizational and pedagogical conditions, pattern, and methodology for the implementation of conditions for the formation of the readiness of future psychologists for professional mobility; developing a special course «Professional mobility of a

future psychologist» to improve the knowledge; implementation of various forms and methods of training to increase the level of readiness of future psychologists for professional mobility.

The dissertation research substantiates the pedagogical conditions for the formation of the readiness of future psychologists for professional mobility: the use of interactive methods and distance learning technologies focused on solving professional problems; providing students with a motivated solution to professionally oriented situational problems during the study of professional disciplines and various types of practices; attracting students to quasi-professional activities in order to activate the focus on professional mobility; creating and implementing an educational and methodological complex for training future psychologists for professional mobility.

The structural and functional pedagogical model of forming the readiness of future psychologists for professional mobility is developed. It is an integral system consisting of three blocks (theoretical and methodological, content-operational, diagnostic-effective) and comprehensively reflects the goal, objectives, organizational and pedagogical conditions, principles, forms and methods of training students for professional mobility.

An experimental verification of the main statements of the thesis was conducted by introducing a methodology for implementing organizational and pedagogical conditions for the forming the readiness of future psychologists for professional mobility. The experimental (129 people) and control (138 people) groups with approximately the same initial level of readiness for professional mobility were selected for the experiment.

A step-by-step methodology for implementing organizational and pedagogical conditions for the formation of future psychologists' readiness for professional mobility (organizational and motivational, practical and methodological, reflexive and evaluative stages) is developed that comprehensively reflects the goal, objectives, principles, forms and methods of developing the quality under study. At each of these stages, the consistent implementation of the organizational and

pedagogical conditions for the formation of the readiness of future psychologists for professional mobility was conducted.

The analysis of the results of the formative phase of the experiment showed, that the developed organizational-pedagogical conditions of forming the readiness of future psychologists for professional mobility and the methodology of their implementation provide structural restructuring of all components of the studied personal quality, which showed to be in the overall qualitative and quantitative dynamics of its formedness.

The scientific novelty of the research is that: the pedagogical conditions are defined and justified for *the first time* (using interactive methods and distance learning technologies focused on solving professional issues); providing students with motivated solutions to professionally oriented situational tasks during the studying of professional disciplines and various types of practices; involving students in quasi-professional activities in order to increase the focus on professional mobility; creation and implementation of an educational and methodological complex for training future psychologists for professional mobility); a model for training future psychologists for professional mobility has been created; a step-by-step methodology for implementing organizational and pedagogical conditions for the formation of future psychologists' readiness for professional mobility has been developed (organizational and motivational, practical and methodological, reflexive and evaluative stages); the essence and structural components (motivational-axiological, cognitive, operational-technological, personal-reflexive) of the readiness of future psychologists for professional mobility *are specified*; criteria (the system of value orientations of future psychologists; the system of professional knowledge, on the basis of which the readiness for professional mobility is formed; the level of practical readiness of future psychologists for professional mobility; the formedness of self-attitude skills of their own readiness for professional mobility with the aim of its self-improvement, professionally important qualities of a psychologist), indicators and characteristics of the levels (indifferent, basic, productive) of the readiness of

future psychologists for professional mobility; the forms and methods of training future psychologists for professional mobility *have been further developed*.

The practical significance of the research lies in the substantiation, development, approbation and implementation of the author's step-by-step methodology for the realization of organizational and pedagogical conditions for the forming the readiness of future psychologists for professional mobility, the study guide «Readiness of future psychologists for professional mobility»; methodological recommendations «professional mobility of future psychologists: diagnostic methods», which contains instructions on the use of diagnostic methods, questionnaires for teachers of pedagogical universities, which they can utilize in their work in order to train future psychologists for professional mobility. The practical significance of the results obtained also lies in the development and implementation in the educational process of the author's special course «Professional mobility of the future psychologist» for students of the specialty 053 Psychology.

Keywords: future psychologists; professional mobility; readiness of future psychologists for professional mobility; components, criteria, levels of readiness of future psychologists; training; pedagogical conditions.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Зубко В. С. Професійна мобільність як один із чинників професійної успішності майбутніх психологів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми*. Зб. наук. пр. Випуск 52. Редкол. Київ – Вінниця : ТОВ фірма «Планер». 2018. С. 299–302.

2. Зубко В. С. Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності в умовах запровадження європейських стандартів. *Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею,*

гімназії». Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». № 4. Кн. 1. Том 1 (83). К. : Гнозис. 2019. С. 39–50.

3. Лазаренко Н. І., Зубко В. С. Педагогічний потенціал фахової підготовки майбутніх психологів щодо формування готовності до професійної мобільності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Друк плюс». 2020. Вип. 55. С. 137–145.

4. Зубко В. С. Зміст і структура готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні науки*. Гол. ред. О. В. Діденко. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2020. № 4(16). С. 144–159. DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v24i1.636>

5. Зубко В. С. Організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*: Зб. наук. праць. Випуск 64. Редкол. : В. І. Шахов (голова) та ін. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2020. С. 67–72. DOI: <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2020-64-67-72>

6. Зубко В. С. Результати діагностики готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. *Вісник післядипломної освіти*. Випуск 14(43). Серія «Педагогічні науки». 2021. С. 141–163. DOI: [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-15\(44\)](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-15(44))

Статті в зарубіжних наукових періодичних виданнях

7. Зубко В. С. Професійна мобільність майбутнього психолога: сутність поняття. *International Journal of Education and Science, Latvia*. Vol. 2, №. 4, 2019. Рр. 32–33.

Монографії

8. Лазаренко Н. І., Зубко В. С. Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності у період глобалізації, інтернаціоналізації та інноваційних змін у сучасному світі. *Особистісно-професійний розвиток учителя: погляди стейкхолдерів : монографія*. Упорядники : Акімова О. В., Фрицюк В. А. Вінниця : ТОВ «Друк», 2020. С. 5–15.

9. Зубко В. С., Лазаренко Н. І. Педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. *Особистісно-професійний розвиток майбутніх фахівців: діалог зі стейкхолдерами : монографія*. Упорядники : Акімова О. В., Фрицюк В. А. Вінниця : ТОВ «Друк», 2021. С. 19–40.

Навчальні посібники

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Zubko V. Essence and structure of readiness of future psychologists for professional mobility. *XI International Scientific and Practical Conference Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*. Warsaw, Poland. 2019. Pp. 41–44.

11. Zubko V. Information and communication technologies in the process of technology preparation in the process of preparation for professional mobility. *Innovative development of science and education. Abstracts of the 4th International scientific and practical conference*. ISGT Publishing House. Athens, Greece. 2020. Pp. 184–188.

12. Зубко В. С., Лазаренко Н. І. Професійна мобільність майбутніх психологів: соціологічний аспект : «*Eurasian scientific congress*». Abstracts of IX International Scientific and Practical Conference. (September 6–8, 2020) Barcelona, Spain. Pp. 96–100.

13. Зубко В. С. Готовність майбутніх психологів до професійної мобільності. The 6th International scientific and practical conference «*Scientific achievements of modern society*». (February 5–7, 2020) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2020. Pp. 674–683.

14. Zubko V. S. Preparation of future psychologists for professional mobility in the educational process of the university. *«The world of science and innovation»*. Abstracts of the 4th International scientific and practical conference. (November 11–13, 2020) Cognum Publishing House, London, United Kingdom. 2020. Pp. 674–683.

15. Зубко В. С. Теоретичні основи підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності. *«Actual trends of modern scientific research»*. Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference. Munich, Germany. 14–16 February 2021. Pp. 312–318.

16. Зубко В. С. Професійна мобільність майбутніх психологів у наукових дослідженнях. *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень* : зб. наук. пр. Вип. 10 (13). Редк. Р. С. Гуревич (голова) та ін. Вінниця : ТОВ фірма «Планер». 2017. С. 111–114.

17. Зубко В. С. Професійна мобільність як предмет наукових досліджень. *Актуальні проблеми технологічної, професійної освіти, культурології та дизайну : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 40-річчя факультету технологій та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*, 9–10 жовтня 2018 р. За ред. проф. В.П. Титаренко, А.Ю. Цини; Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка, Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. С. 297–304.

18. Зубко В. С. Професійна мобільність майбутніх психологів як фактор успішної самореалізації в суспільному середовищі. *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень* : зб. наук. пр. Вип. 10 (13). Редк. Р. С. Гуревич (голова) та ін. Вінниця : ТОВ фірма «Планер». 2018. С. 135–138.

19. Зубко В. С., Лазаренко Н. І. Професійна мобільність майбутніх психологів : педагогічний аспект дослідження. *Теоретичні та методологічні проблеми сучасної педагогіки та психології : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Миколаїв, 09–10 листопада 2018 р.). ГО

«Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. Миколаїв : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2018. С. 51–53.

20. Зубко В. С. Проблема підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності. *Новини науки XXI століття : збірник наукових матеріалів XXIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Вінниця, 23 листопада 2018 року. С. 45–47.

21. Зубко В. С. Підготовка до професійної мобільності майбутніх психологів в університеті. *Основні напрямки розвитку педагогічної науки. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Рівне, 7–8 грудня 2018 р.). Херсон : Видавництво «Молодий вчений», 2018. С. 117–118.

22. Зубко В. С. Професійна мобільність майбутніх психологів: соціологічний аспект. *Інтеграція світових наукових процесів як основа суспільного прогресу : Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 23–24 листопада 2018 р.). Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2018. С. 29–31.

23. Зубко В. С. Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності в умовах запровадження європейських стандартів. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього процесу*. Том 1(83), Східно-Європейський інститут психології, Міжнародна експертна агенція «Консалтинг і Тренінг», Видавництво ТОВ «Гнозис», Київ : 2019. С. 39–50.

*Наукові праці, які додатково відображають наукові результати
дисертації*

24. Зубко В. С. Професійна мобільність як складова професійної компетентності майбутніх психологів. *Професійна-педагогічна компетентність : навчальний посібник*. За ред. І. Л. Холковської [І. Л. Холковська, А. О. Давидчук, В. С. Зубко та ін.]. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. С. 79–89.

25. Зубко В. С. Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності : навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ «Друк», 2020. 177 с.

26. Зубко В. С. Професійна мобільність майбутніх психологів: методи діагностування. Методичні рекомендації. Вінниця : ТОВ «Друк», 2020. 70 с.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВДПУ – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ВОЦСРДІ – вінницький обласний центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів

ЗВО – заклад вищої освіти

ЕГ – експериментальна група

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

КГ – контрольна група

НМКД – навчально методичний комплекс дисципліни

ОКХ – освітньо-кваліфікаційна характеристика

ОПП – освітньо-професійна програма

ЦНС – центральна нервова система

ECTS – система європейського трансферного кредиту

ENIC – Європейська мережа національних інформаційних центрів з академічного визнання і мобільності

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ПЕРЕЛІК	УМОВНИХ
ПОЗНАЧЕНЬ.....	1717
ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ.....	29
1.1. Феномен «професійна мобільність» у координатах міждисциплінарного дослідження.....	29
1.2. Зміст і структура готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.....	51
1.3. Педагогічний потенціал професійної підготовки майбутніх психологів щодо формування готовності до професійної мобільності.....	710
Висновки до першого розділу.....	88
Список використаних джерел у першому розділі.....	90
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ.....	103
2.1. Результати діагностики стану сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.....	103
2.2. Обґрунтування педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності	127

2.3. Структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.....	149
Висновки до другого розділу.....	158
Список використаних джерел у другому розділі.....	160
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ.....	180
3.1. Організація і методика проведення експериментальної роботи.....	180
3.2. Методика реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.....	186
3.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.....	212
Висновки до третього розділу.....	227
Список використаних джерел у третьому розділі.....	229
ВИСНОВКИ.....	232
ДОДАТКИ.....	237

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний психолог має не лише володіти професійними знаннями, а й вміти гнучко пристосовуватися до різних ситуацій, що часто змінюються в професійній діяльності. Відповідно, йому необхідно бути готовим до того, що здобутого в педагогічному університеті рівня початкової освіти буде недостатньо і доведеться впродовж життя постійно навчатися самостійно і перенавчатися, вдосконалюючи свою професійну кваліфікацію, а отже, бути готовим до професійної мобільності.

Крім того, він має бути готовим до систематичного оновлення своїх знань, оволодіння новими прийомами психоконсультування, адаптації до постійних змін у суспільстві, гнучко взаємодіяти з найрізноманітнішими культурними й соціальними суб'єктами та системами; бути постійно готовим до викликів та переміщень у соціальному просторі тощо. Реальність сьогодення засвідчує, що без наявності добре розвиненої готовності до професійної мобільності майбутній психолог не є конкурентоспроможним на ринку послуг. Отже, виникає проблема формування готовності до професійної мобільності майбутніх психологів у процесі навчання в ЗВО.

Підтвердженням того, що підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності набуває нині державного характеру, свідчить законодавчо-нормативна база, зокрема, Закон України «Про вищу освіту» (2019), Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 в умовах глобалізаційних викликів (2010), Національна стратегія розвитку освіти України на період до 2021 року (2013) тощо.

Отже, актуальність теми дослідження визначається потребою суспільства й держави у фахівцях, зокрема, психологах, які добре володіють професійними знаннями, вміннями й навичками, мають достатній рівень готовності до професійної мобільності, що значно підвищує їхню конкурентоспроможність на сучасному ринку праці.

Свідченням важливості проблеми формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності є значний інтерес до цієї проблеми з боку науковців. У контексті дослідження вагомими є загальнопедагогічні аспекти підготовки майбутніх фахівців (О. Акімова, В. Андрущенко, О. Біда, Р. Гуревич, І. Зязюн, А. Коломієць, В. Кремень, Н. Лазаренко, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, В. Шахов, Л. Шевченко та ін.).

Професійну мобільність традиційно досліджували в філософії (К. Попер, І. Пригожин, К. Роджерс, І. Фролов та ін.), соціології (Р. Бендікс, С. Ліпсет, П. Сорокін та ін.). Їхні праці пов'язані, здебільшого з аналізом управління процесами мобільності населення (Л. Сорокіна, В. Суровнева та ін.), різними видами мобільності (соціальна, соціально-професійна, соціокультурна, трудова, академічна тощо). Зокрема, О. Балакірєв, С. Нужнова досліджували процеси соціальної мобільності у сучасному суспільстві, О. Безпалько, Г. Бойко, В. Борисов, К. Олійник – професійну мобільність майбутніх педагогів, Н. Бринєв – академічну мобільність студентів як фактор розвитку процесу інтернаціоналізації освіти, Т. Заславська, Н. Коваліско – трудову мобільність, О. Симончук – міжпрофесійну мобільність та зміну соціальної ідентичності, І. Шпекторенко – види мобільності індивіда тощо.

У психологічних дослідженнях проблему пов'язують з новими

психологічними фактами щодо професійного становлення конкурентоспроможного фахівця (А. Маркова, Л. Петровська, В. Семиченко, В. Тихонович та ін.), однією з необхідних характеристик якого є професійна мобільність.

У педагогічних дослідженнях професійну мобільність розглядають як інтегративну якість особистості, що сприяє розвитку професійної компетентності. К. Аймедов, Н. Анісімова, зокрема, досліджували професійну мобільність майбутніх фахівців у процесі навчання у ЗВО, Н. Альбрехт вивчав діяльнісно-орієнтоване навчання як засіб формування професійної мобільності студентів, О. Дементьєва – соціально-професійну мобільність студентів у закладах середньої професійної освіти, Л. Амірова, Н. Брижак, А. Віневська, Н. Грицькова, О. Кіліченко, Ю. Клименко, О. Козлова, Н. Коробко, Н. Луцан, Ю. Музиченко, Т. Павлиш, Р. Пріма – професійну мобільність розглядають як фахову якість майбутнього вчителя, А. Ващенко, І. Герасимова, Т. Гордєєва, Є. Іванченко, Н. Кожемякіна, Л. Сушенцева, І. Хом'юк – формування професійної мобільності майбутніх фахівців різних галузей, В. Володавчик – професійну мобільність фахівця як науково-педагогічну проблему, Л. Горюнова – професійну мобільність фахівця в контексті компетентнісного підходу, В. Гринько – професійну мобільність викладача вищої школи, С. Капліна – концептуальні і технологічні основи формування професійної мобільності, Ю. Сачук – проблему соціально-професійної мобільності сучасного фахівця у контексті реформування системи вищої освіти тощо.

На активізації процесу формування мобільності в європейському просторі вищої освіти нині наголошують зарубіжні вчені (М. Байрем (M. Byram), П. Блументаль (P. Blumenthal), А. Грін (A. Green) К. Гюрюз (K. Gürüz), В. Деммельгубер (W. Demmelhuber) та ін. Водночас, аналіз наукових джерел не виявив досліджень, присвячених формуванню готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. Щодо визначення своєрідності процесу підготовки до професійної мобільності майбутнього психолога, то вона ще не

виступала предметом окремого наукового пошуку.

Теоретичний аналіз проблеми й ознайомлення з сучасною практикою підготовки майбутніх психологів свідчить про наявність низки *суперечностей* між:

- запитами ринку праці на підготовку психологів із високим рівнем готовності до професійної мобільності та недостатнім рівнем підготовки студентів відповідної спеціальності до професійної мобільності в закладах вищої освіти;

- потребою майбутніх психологів у формуванні готовності до професійної мобільності та недостатнім відображенням цих аспектів у змісті дисциплін закладів вищої освіти;

- необхідністю організації цілеспрямованого процесу формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності і недостатністю відповідних сучасних науково обґрунтованих педагогічних розробок.

Актуальність означеної проблеми, необхідність розв'язання окреслених вище суперечностей, недостатність фундаментальних педагогічних досліджень, котрі б системно розглядали проблему підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: «Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності в умовах педагогічного університету».

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалось у межах науково-дослідної теми кафедри психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Соціально-психологічні особливості самоздійснення особистості в умовах трансформаційних змін» (Державний реєстраційний номер 0120U100295 від 03.02.2020 р.). Тема дисертації затверджена вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №4 від 25.10.2017 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №6 від 28.11.2017 р.).

Мета дослідження полягає у визначенні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх психологів у педагогічних університетах.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що рівень готовності майбутніх психологів до професійної мобільності зростає за умови спрямованості їхньої професійної підготовки в педагогічних університетах на професійну мобільність, що забезпечується: використанням інтерактивних методів та технологій дистанційного навчання, зорієнтованих на розв'язання професійних завдань; забезпеченням умотивованого розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін та різних видів практик; залученням студентів до квазіпрофесійної діяльності з метою активізації їхньої спрямованості на професійну мобільність; створенням й упровадженням навчально-методичного комплексу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети, гіпотези визначено такі **завдання дослідження**:

1. З'ясувати стан розробленості проблеми професійної мобільності особистості в педагогічній теорії і практиці.
2. Здійснити дефінітивний аналіз поняття «готовність майбутніх психологів до професійної мобільності», з'ясувати структуру, критерії та рівні цієї готовності.
3. Визначити й обґрунтувати педагогічні умови та структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.
4. Розробити методику реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності,

експериментально перевірити її ефективність та укласти навчально-методичні матеріали для студентів, викладачів педагогічних університетів щодо підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Для досягнення мети і розв'язання поставлених завдань на різних етапах дослідження був використаний комплекс взаємодоповнюваних дослідницьких методів:

- *теоретичні*: метод теоретичного узагальнення, якісного аналізу та синтезу – для уточнення змісту поняття «готовність майбутніх психологів до професійної мобільності», його структури, критеріїв і показників, визначення педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності;

- *емпіричні*: спостереження, анкетування, тестування, бесіди, експертних оцінок тощо – для визначення рівнів готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності й розробленої методики реалізації педагогічних умов;

- *методи математичної статистики* – для визначення достовірності результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження. Експериментальне дослідження проводилося на базі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Хмельницького національного університету. Всього в експерименті взяли участь 267 студентів та 11 викладачів.

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

вперше визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності (використання інтерактивних методів та технологій дистанційного навчання, зорієнтованих на розв'язання професійних завдань; забезпечення умотивованого розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під

час вивчення фахових дисциплін та різних видів практик; залучення студентів до квазіпрофесійної діяльності з метою активізації спрямованості на професійну мобільність; створення й упровадження навчально-методичного комплексу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності); *створено* структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; *розроблено* поетапну методику реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності (організаційно-мотиваційний; практично-методичний; рефлексивно-оцінний етапи);

- *уточнено* сутність і структурні компоненти (мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-пізнавальний, операційно-технологічний, особистісно-рефлексивний) готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; критерії (система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів; система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності; рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; сформованість навичок самооцінки власної готовності до професійної мобільності, професійно важливі якості психолога), показники та характеристики рівнів (індиферентний, базовий, продуктивний) готовності майбутніх психологів до професійної мобільності;

- *дістали подальшого розвитку* форми й методи підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Практичне значення дослідження полягає в створенні і впровадженні в освітній процес закладів вищої освіти поетапної методики реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; розробленні й використанні в освітньому процесі педагогічного університету навчально-методичного посібника «Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності», програми спецкурсу «Професійна мобільність майбутнього психолога», методичних рекомендацій «Професійна мобільність майбутніх психологів: методи діагностування», де містяться вказівки щодо застосування діагностичних методів, анкети для

викладачів педагогічних університетів, які вони можуть використовувати у своїй роботі з метою діагностування й підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/06 від 03.02.2021 р.), Хмельницького національного університету (довідка № 20-2 від 03.02.2021 р.), Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 34/02-13 від 22.01.2021 р.), Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/04/3277а від 16.12.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. У публікаціях, підготовлених спільно зі співавтором Н. Лазаренко, внесок здобувача полягає: у розділі монографії «Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності у період глобалізації, інтернаціоналізації та інноваційних змін у сучасному світі» – у характеристиці особливостей підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності; у розділі монографії «Педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності» – у визначенні авторських педагогічних умов підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності; у статті «Педагогічний потенціал фахової підготовки майбутніх психологів щодо формування готовності до професійної мобільності» – в конкретизації можливостей фахової підготовки майбутніх психологів щодо формування готовності до професійної мобільності; у статті «Професійна мобільність майбутніх психологів: соціологічний аспект» – у розкритті особливостей професійної мобільності в соціологічному аспекті; у статті «Професійна мобільність майбутніх психологів: педагогічний аспект дослідження» – в розкритті педагогічного аспекту дослідження професійної мобільності майбутніх психологів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорені на науково-практичних конференціях, у тому числі, *міжнародних*: «Теоретичні та методологічні проблеми сучасної педагогіки та

психології» (Миколаїв, 2018); «Новини науки XXI століття» (Вінниця, 2018); «Основні напрямки розвитку педагогічної науки» (Рівне, 2018); «Інтеграція світових наукових процесів як основа суспільного прогресу» (Київ, 2018); «XI International Scientific and Practical Conference Social and Economic Aspects of Education in Modern Society» (Варшава, 2019); «Innovative development of science and education. Abstracts of the 4th International scientific and practical conference» (Афіни, 2020); «Eurasian scientific congress» (Барселона, 2020); «The 6th International scientific and practical conference «Scientific achievements of modern society»» (Ліверпуль, 2020); «The world of science and innovation» (Лондон, 2020); «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2020); *всеукраїнських*: «Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень» (Вінниця, 2018, 2019); Актуальні проблеми технологічної, професійної освіти, культурології та дизайну (Полтава, 2018), наукових семінарах і засіданнях кафедри психології та соціальної роботи, кафедри педагогіки, професійної освіта та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Публікації. Основні результати дослідження опубліковано у 26 наукових працях, зокрема: 6 статей – у наукових фахових виданнях України, 1 – у закордонному періодичному виданні, 1 стаття у збірнику наукових праць, 14 тез у матеріалах конференцій; 2 монографії (у співавторстві), 1 навчально-методичний посібник, 1 методичні рекомендації.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, списку використаних джерел (302 найменування), загальних висновків, додатків. Загальний обсяг дисертації – 271 сторінок, з них 188 – основного тексту. Робота містить 26 таблиць на 6 сторінках, 8 рисунків на 3 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

1.1. Феномен «професійна мобільність» у координатах міждисциплінарного дослідження

Упродовж набуття майбутніми психологами професійного досвіду все більшого значення, на нашу думку, для їхньої професійної діяльності набуває готовність до професійної мобільності. Водночас, підготовка майбутніх психологів у педагогічних університетах значною мірою зорієнтована на розширення обсягу їхніх фахових знань, умінь, навичок, а не на професійну мобільність.

Проте, сучасне суспільство потребує фахівців, здатних швидко адаптуватися до складних умов соціальної і професійної дійсності, самостійно й відповідально обирати рішення, зорієнтованих на успіх та постійне самовдосконалення. Мобільність є одним із невід’ємних показників

соціальної та професійної зрілості суб'єкта і тією особистісною характеристикою, що засвідчує внутрішню готовність людини до якісних змін, перетворень [75, с. 3]. Держава має забезпечувати підготовку кваліфікованих кадрів, зокрема психологів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, опанування та впровадження нових інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці, як визначено в Концепції професійної освіти України та Національній Доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті. В цих умовах одним із найважливіших завдань професійної освіти є формування професійно мобільних фахівців. Професійна мобільність є нині важливою складовою кваліфікаційної характеристики фахівців [46], у тому числі й майбутніх психологів.

Інтенсивність і динамічність змін, що охоплюють усі сфери та процеси життєдіяльності людей, зумовлюють зміни уявлень особистості про взаємодію зі світом, про себе та свою діяльність у цьому світі. Водночас, з'являються нові вимоги до неї, серед яких – уміти легко адаптуватися до мінливих умов, гнучко взаємодіяти з найрізноманітнішими системами й суб'єктами, бути готовою до оновлення своїх знань, тобто бути мобільною, наголошує В. Гринько [26]. Погоджуємося з науковцем у тому, що, для того, щоб бути успішним і конкурентоспроможним, сучасному фахівцеві потрібно бути професійно мобільним, оскільки швидке оновлення технологій змінює якість і умови професійної діяльності, внаслідок чого людина змушена неодноразово опановувати нові способи й види діяльності, підвищувати рівень своєї кваліфікації або навіть змінювати місце роботи чи фах. Саме тому, як свідчить досвід, потрібно готувати майбутніх психологів до професійної мобільності ще зі студентської лави.

Також проблема професійної мобільності молоді зумовлена одним із найважливіших стратегічних завдань системи вищої освіти України – підготовкою фахівця, здатного оперативно реагувати на зміни, що відбуваються як у професійному середовищі, так й у суспільстві в цілому. Сучасний етап розвитку суспільства вимагає від фахівця у всіх сферах

діяльності наявності не лише достатнього багажу знань в рамках певної галузі, а й таких навичок і вмінь, що дають змогу використати ці знання в умовах постійних змін. При цьому мобільність є тією якістю особистості, що дає змогу суб'єкту успішно реалізувати себе в контексті професійної діяльності [19]. Саме це підтверджує актуальність проблеми підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності в процесі фахової підготовки.

У сучасних умовах реформування вітчизняного освітнього простору мобільність розглядають як ключове поняття, що найбільш точно віддзеркалює особливості сучасного етапу розвитку людини й суспільства, що зумовлюються переходом до особистісно-діяльнісної освітньої парадигми, змінами в структурі ринку праці, посиленням особистої відповідальності щодо професійної інтеграції в суспільство, складністю планування професійної кар'єри на віддалену перспективу тощо [11]. Усе це стосується й професійної мобільності психологів.

Варто зазначити, що науковці розглядають нині мобільність у двох аспектах: як якість особистості та як процес.

В. Гринько, зокрема, наголошує, що це поняття має двосторонній характер. Дуальність категорії «мобільність» визначається тим, що людина може бути мобільною, якщо їй властиві певні особистісні й професійні якості, але її мобільність може проявлятися тільки в діяльності й говорити про ступінь і рівень мобільності людини доречно тільки за умови її реалізації в діяльності [26]. В умовах професійної підготовки майбутніх психологів це може бути квазіпрофесійна діяльність.

Для того, щоб бути успішним та затребуваним, сучасний фахівець, в даному випадку психолог, повинен мати відповідні особистісні якості – бути рухливим, динамічним, готовим до будь-яких змін, уміти швидко адаптуватися до інноваційних змін середовища, виявляти гнучкість, мобільність та дивергентність мислення [55]. У нашому дослідженні професійну мобільність розглядаємо не як процес, а як особистісну якість

майбутніх психологів. Хоча, безумовно, виявлятися ця особистісна якість майбутніх психологів може лише в діяльності й оцінювати рівень їхньої професійної мобільності можна за умови її реалізації в діяльності.

У цьому підрозділі вважаємо за необхідне схарактеризувати такі поняття, як «мобільність», «професійна мобільність», «професійна мобільність майбутніх психологів» оскільки проблема формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності потребує, перш за все, визначення понятійного апарату дослідження.

Варто зазначити, що як у визначенні понять «мобільність», так і «професійна мобільність» спостерігаємо у науковій літературі певні розбіжності.

Термін «мобільність» для позначення якостей особистості, що забезпечують швидку соціальну і професійну адаптацію людини в суспільстві, було введено професором Гарвардського університету П. Сорокіним в 1927 р. [84]. Отже, у класичному розумінні мобільність – це здатність особистості до швидкої дії, підготовленість до чогось, здатність до швидкого переміщення [52].

Варто зазначити, що поняття «мобільність» активно використовується у філософії, соціології, психології, педагогіці. Тому дослідження мобільності у різних аспектах привело до появи нових термінів. Зокрема, поширеними є такі поняття, як професійна мобільність, соціальна мобільність, соціально-професійна мобільність, кар'єрна мобільність, педагогічна (професійно-педагогічна) мобільність, соціокультурна мобільність, когнітивна мобільність, інтелектуальна мобільність, комунікативна мобільність, академічна мобільність, культурна мобільність, виховна мобільність, конструкторська мобільність, лінгвістична мобільність тощо [19]. У контексті цього дослідження нас цікавить професійна мобільність.

Поширеним є тлумачення мобільності як інтегративної характеристики індивіда, який розвивається в процесі професійної підготовки і характеризується: розвитком об'єкта в соціальній, професійній, пізнавальній,

особистісній та інших сферах; здатністю швидко адаптуватися в певних умовах до змін; прийняттям нового системного мислення; переходом кількісних змін у новий якісний стан [23, с.15].

За Ю. Калиновським, мобільність – це інтегративна якість особистості, що характеризує її здатність швидко змінювати свій статус або стан у соціальному, культурному або професійному середовищі [49].

Нині досить часто використовують поняття «віртуальної» та «академічної» мобільності. Академічна мобільність надає можливість для студентів та викладачів закладів вищої освіти «переміщуватися» з одного до іншого як на європейському, так і на національному рівні. Віртуальна форма мобільності передбачає можливість навчатися, викладати та займатися науковими дослідженнями в іншому закладі освіти засобами дистанційних та телекомунікаційних технологій (дистанційна освіта, електронне навчання, професійна інтернет-комунікація) [52]. Під час світової пандемії Covid-19 віртуальна форма мобільності набула особливого значення і популярності через неможливість здійснювати академічну мобільність. У цей період єдино можливими виявилися дистанційне навчання та налагодження професійної інтернет-комунікації.

Прикладом організаційного забезпечення підготовки студентів до професійної мобільності студентів може слугувати досвід Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського щодо організації академічної мобільності. Університет має низку угод про співпрацю з закордонними навчальними закладами (Азербайджану, Білорусі, Великої Британії, Ізраїлю, Киргизстану, Литви, Молдови, Німеччини, Нідерландів, Польщі, Румунії, Росії, США, Узбекистану, Чехії та інших країн). Саме вони забезпечують мобільність викладачів і студентів.

В університеті здійснюються міжнародні зв'язки та спільні програми міжнародного співробітництва з іноземними освітніми закладами, організаціями, асоціаціями в галузі науки та освіти; студенти мають змогу брати участь у програмах двостороннього та багатостороннього

міжнародного і міжуніверситетського обміну; здійснюється стажування та практика аспірантів, докторантів, педагогічних, науково-педагогічних працівників і студентів ВДПУ; викладачі та студенти університету мають змогу брати участь у закордонних наукових семінарах, конференціях, стажуваннях, практиках, проведенні наукових досліджень; реалізовано спільні міжнародні освітні програми з закордонними університетами-партнерами з одержанням дипломів даних університетів; постійно надається необхідна організаційна та методична допомога факультетам і кафедрам у встановленні та підтриманні міжнародних зв'язків. Усе це, без сумнівів, сприяючи академічній мобільності майбутніх психологів, позитивно впливає на формування їхньої готовності до професійної мобільності.

На нашу думку, до обох, названих вище видів мобільності (віртуальної та академічної), варто обов'язково залучати майбутніх психологів у процесі професійної підготовки, оскільки це позитивно впливатиме, у тому числі, на формування їхньої готовності до професійної мобільності.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що власне поняття «мобільність» використовується науковцями досить рідко. Це поняття завжди поєднують з іншим, з тим чи іншим видом мобільності, який мають на увазі, як-то, академічної, соціальної, професійної тощо.

Наприклад, І. Шпекторенко пропонує таку характеристику різновидів мобільності: соціальна мобільність (перехід з однієї соціальної позиції в іншу); культурна мобільність (перехід з одного культурного середовища в інше); академічна мобільність (перехід з одного академічного середовища в інше); професійна мобільність [96]. На нашу думку позитивний вплив академічної мобільності студентів для розвитку їхньої професійної мобільності є беззаперечним (про це йтиметься нижче), оскільки вона передбачає не лише зміну академічного середовища, а й є способом формування власного освітнього простору, власної освітньої траєкторії, що дає змогу майбутнім психологам у межах освітнього стандарту обирати,

наприклад, навчальні дисципліни згідно з власними нахилами, цінностями й уподобаннями.

Отже, на підставі аналізу праць вищеназваних науковців, ми розуміємо поняття «мобільність» як певну якість особистості, що передбачає здатність бути рухливим, готовим до тих чи інших переміщень, швидко орієнтуватися в нових обставинах, нових умовах тощо.

Підходи науковців до розуміння поняття «професійна мобільність» мають певні відмінності.

Нині поширеним є уявлення про професійну мобільність особистості як здатність змінювати професію чи рід діяльності в умовах високої динамічності суспільних відносин і зв'язків. Означення передбачає здатність особистості до успішної самореалізації в суспільному (побутовому, сімейному, конфесійному, етнічному тощо) середовищі. Однак, мобільність, що є одним з основних показників професійної й соціальної затребуваності суб'єкта, визначається одночасно як ціннісно-смысловий конструкт, так і як тип реагування особистості на ситуацію (життєву, професійну) в мінливих умовах життєдіяльності. Двоєдина мета освіти, що полягає в спрямованості на якісне засвоєння особами, які навчаються, необхідного змісту з одного боку, і, з іншого, – на розвиток їхніх особистісних якостей, зумовлює, на думку О. Козлової [55], необхідність вибудови для суспільства фахівця, який може бути здатним перетворювати дійсність і самого себе відповідно до вимог соціуму, що розвивається. Погоджуючись з науковцем у тому, що специфіка педагогічної професії передбачає, що її носій завжди знаходиться в центрі всіх соціальних подій і в ситуації постійного соціального оцінювання [55], вважаємо водночас специфікою діяльності психолога також знаходження в центрі всіх соціальних подій і не лише знаходження, а й активне професійне втручання у різні складні ситуації, що, звісно вимагає від нього високого рівня готовності до професійної мобільності.

Схарактеризуємо різні види професійної мобільності, визначені науковцями.

Зокрема, розрізняють горизонтальну і вертикальну, висхідну і низхідну професійну мобільність (за П. Сорокіним). Горизонтальна мобільність пов'язана з рівнозначними переходами без зміни соціального статусу. Вертикальна мобільність пов'язана з підвищенням або зниженням соціального статусу. Висхідна мобільність – це перехід до більш високого положення, який характеризується високою конкурентоспроможністю і професійною адаптацією індивіда. Можливість руху вгору означає не тільки збільшення частки отриманих соціальних благ, а й більш повну професійну реалізацію. Низхідна професійна мобільність супроводжується втратою професійного статусу [46]. Вважаємо всі названі види мобільності характерними для майбутніх психологів й такими, що безпосередньо пов'язані з їхньою професійною мобільністю.

Варто зазначити, що у науковій літературі зустрічаються різні аспекти розгляду проблеми професійної мобільності (філософський, соціологічний, психологічний, педагогічний). Указані напрями дослідження професійної мобільності детально характеризує Р. Пріма [75].

Так, зокрема, науковець наголошує, що у межах *філософського* напрямку професійну мобільність здебільшого розглядають як системно-інтегративну характеристику, що детермінує фаховий розвиток і становлення професійно успішної людини (К. Попер, І. Пригожин, К. Роджерс, І. Фролов та ін.) [75]. Тобто, з точки зору філософії, в контексті дослідження професійна мобільність майбутніх психологів є відповідною характеристикою, що детермінує їхній розвиток і професійне становлення.

Науковці зазначають, що мобільність – це рівень свободи, в якому відкидається утопія, натомість пропонуються обмежені, але реальні можливості індивіда, які він може втілити у будь-який, зручний йому час [81].

Інколи філософи трактують поняття «мобільність» як здатність до руху; рух людей-індивідів, груп у межах соціальної структури суспільства між класами, групами, верствами, категоріями [91]. На нашу думку, розуміння

філософами професійної мобільності є близьким до розуміння соціальної мобільності.

Зміст поняття «професійна мобільність» у філософському аспекті розглядають також як перехід, переміщення соціального об'єкта (індивідів, груп, цінностей) з однієї позиції в іншу в середині соціального простору [84]; зміну положення працівників або їхніх груп у сформованій професійній структурі суспільства [56]. Ми вважаємо, що таке розуміння стосується більшою мірою соціологічного підходу, а не філософського.

У філософському ж аспекті професійна мобільність є відповідною характеристикою, що детермінує розвиток і професійне становлення, в даному випадку, майбутніх психологів, а тому особливо важливою є підготовка до професійної мобільності майбутніх фахівців ще під час їхнього навчання в університеті.

Об'єктом досліджень в *соціології* є процеси соціальної мобільності у сучасному суспільстві (О. Балакірєв [8]), професійна мобільність майбутніх соціальних педагогів (О. Безпалько [9]), соціальна мобільність педагога (Г. Бойко [11]), академічна мобільність студентів як фактор розвитку процесу інтернаціоналізації освіти (Н. Коваліско [53]), професійна мобільність як складова підготовки працівників соціальної служби (К. Олійник [69]), міжпрофесійна мобільність (О. Симончук [83]), види мобільності індивіда (І. Шпекторенко [96]) тощо.

У соціологічному аспекті професійну мобільність розглядають як зміну позиції індивіда в професійно-кваліфікаційній структурі суспільства; положення, яке здатні зайняти індивіди в суспільстві; зміна індивідом чи групою індивідів однієї професії на іншу; результат самовдосконалення особистості, що базується на стабільних цінностях та потребі у самоорганізації, самовизначенні і саморозвиткові, здатності швидко реагувати на зміни в соціумі завдяки грамотності, освіченості та професійній компетентності [80]. Останнє розуміння є близьким для нашого дослідження.

Соціологи (Р. Бенедікс, Т. Заславська, С. Кугель, С. Ліпсет та ін.), розкриваючи сутність професійної мобільності, зосереджують основну увагу на переміщеннях індивіда, шансах на кар'єру, а також фактах її усвідомлення, на цілях і мотивах професійної мобільності, а також соціальній адаптації особистості [38].

Професійну мобільність О. Симончук вважає традиційним предметом дослідження у соціології, наголошуючи, що, з модернізацією економічної та професійної структури суспільства, коли значно збільшуються обсяг й інтенсивність переміщень, змінюються їхні напрями і характер, інтерес до процесів мобільності актуалізується [83].

Відомим дослідником мобільності є британський соціолог Дж. Уррі, який присвятив цій темі свою працю «Мобільності». У роботі автор пропонує декілька категорій розуміння мобільності: як означення того, що рухається або здатне рухатись; традиційне значення цього поняття (соціальну мобільність); міграційна мобільність, тобто «географічного переміщення» [106]. Акцент у роботі науковця здійснено саме на соціальній мобільності.

О. Симончук аналізує такі основні різновиди міжпрофесійної мобільності: горизонтальна – вертикальна, висхідна – низхідна, зовнішня – внутрішня, індивідуальна – колективна, вимушена – добровільна. Основними її характеристиками є напрям, масштаб, інтенсивність, новизна та легітимність. Сучасні процеси професійної мобільності науковець аналізує із залученням даних статистики та конкретних соціологічних досліджень [83]. Безумовно, такий вид мобільності є також актуальним для сьогодення, у тому числі для студентів, однак цей напрям дослідження професійної мобільності поки залишається за межами нашого дослідження; він потребує окремого розгляду.

Узагальнюючи результати розглянутих наукових доробок, Л. Пілецька виокремлює два підходи до вивчення соціальної мобільності особистості, як: деперсоніфікованого соціально-економічного процесу; засобу соціального просування і професійного розвитку особистості [74]. Останній аспект

соціальної мобільності вважаємо важливим і для професійної мобільності майбутніх психологів також.

Професійна мобільність характеризується дуальністю своєї сутності – з одного боку, вона виступає як соціальний фактор, що сприяє гармонізації процесів динамічних змін суспільства, а з іншого боку, – має індивідуально-особистісний характер і виступає як фактор інтраособистісної гармонізації особистості фахівця. Професійна мобільність на індивідуально-психологічному рівні особистісних структур суб'єкта праці проявляється в умовах його соціальнопрофесійних взаємодій, що відображають зміни професіоналізованих сегментів трудової сфери [85; 98].

Отже, у соціологічному аспекті професійна мобільність у контексті дослідження є результатом самовдосконалення особистості майбутнього психолога, що базується на стабільних цінностях та потребі в самоорганізації, самовизначенні, здатності швидко реагувати на зміни в суспільстві; також вона є засобом соціального просування і професійного розвитку майбутнього психолога.

У психологічних дослідженнях проблему професійної мобільності пов'язують з новими психологічними фактами щодо професійного становлення конкурентоспроможного фахівця (А. Маркова, Л. Петровська, В. Семиченко, В. Тихонович та ін.), де однією з визначальних характеристик є професійна мобільність, структурними компонентами є готовність як сукупність професійно важливих компетенцій і адаптивність, що визначається наявністю адаптивно важливих особистісних якостей [75]. Саме аспект готовності майбутнього фахівця (психолога) до професійної мобільності у власній діяльності становить найбільший інтерес і є предметом нашого дослідження.

З позицій психологічної науки мобільність тлумачиться як рухливість, здатність індивіда до руху через пізнання та професійні сфери [52]. Тому професійна мобільність на основі психологічного забезпечення

багатоваріантності професійного вибору підвищує можливості особистісно-професійного розвитку майбутнього психолога загалом.

Зауважимо, що Р. Еріксон, Т. Ллойд, З. Фрейд, К. Юнг та ін. під мобільністю розуміють розвиток та зміну ідентичності особистості, зумовлену цілою сукупністю доволі різнорідних процесів і видів рухомості, що суттєво відрізняються між собою і виконують відносно самостійні функції [79]. За Р. Еріксоном, суттєвими проявами професійної мобільності суб'єкта в професійній діяльності є такі: рух між групами професійної структури суспільства; повна або часткова зміна свого професійного статусу; зміна змісту професійної діяльності; зміна рівня кваліфікації; зміна позицій в системі розподілу влади в професійній діяльності; зростання автономності професійної діяльності; зміна рівня матеріального забезпечення в професійній діяльності [98]. Більшою чи меншою мірою всі ці прояви стосуються й майбутніх психологів.

Психологів (В. Ковальов, Л. Левченко, Л. Пілецька, В. Тихонович, М. Шабонова та ін.), насамперед, цікавить психологічна готовність особистості до зміни професії та причини, що дають чи не дають змоги зламати традиційний стереотип професійної поведінки. Зважаючи на це, професійну мобільність розглядають у психології як здатність і готовність особистості достатньо швидко й успішно оволодівати новою технікою і технологією, набувати нових знань і вмінь, що забезпечують ефективність професійної діяльності [64]. Хоча у контексті дослідження нас цікавить, передусім, не зміна професії, а здатність і готовність особистості швидко оволодівати новими знаннями і вміннями задля забезпечення ефективності професійної діяльності.

Указаний аспект є особливо важливим нині для вітчизняних психологів, які працюють у складний період військових дій на Сході, економічної кризи, світової пандемії Covid-19 тощо.

Розуміння професійної мобільності Л. Пілецька, наприклад, не зводить до зміни посад, перекваліфікації, формального набуття професійного статусу,

вважаючи професійну мобільність складовою соціальної мобільності, що має соціокультурний контекст і реалізується в конкретному соціально-психологічному просторі, чим визначене її місце у соціально-структурованому середовищі [73]. Професійна мобільність, на думку науковця, ставить вимоги до особистості професіонала стосовно конкурентоспроможності, самовдосконалення, здатності до самоорганізації, подолання перешкод, прагнення до акме тощо. На нашу думку, тут доречно говорити й про зворотний зв'язок.

Цілком погоджуємося з Л. Пілецькою щодо тісного зв'язку професійної мобільності з мотивами та метою діяльності як основного фактору прояву мобільності. Важливою у контексті досліджуваної проблеми є також думка про те, що психологічною основою професійної мобільності особистості є динамізм її мотиваційних, інтелектуальних і вольових процесів, завдяки чому створюється індивідуальне поле готовності до професійної мобільності [74].

Отже, спираючись на підходи Л. Пілецької, можемо стверджувати, що професійна мобільність майбутніх психологів одночасно характеризує: якість особистості, що забезпечує внутрішній механізм розвитку людини через сформованість ключових, загальнопрофесійних компетентностей; діяльність майбутніх фахівців, спрямована на самореалізацію в майбутній професії й житті; процес перетворення майбутніми психологами себе й оточуючого середовища (на момент навчання – навчального середовища, на момент роботи – професійного) [74].

Таким чином, психологи розглядають професійну мобільність як готовність і здатність фахівця до оперативного відбору та реалізації оптимальних способів виконання різноманітних завдань у межах своєї професії, успішного «переключення» на іншу діяльність або зміни видів діяльності [34]; здатність і готовність особистості досить швидко й успішно опановувати нові сучасні технології, виконувати нові завдання в нових умовах, самостійно здобувати відсутні знання й уміння, що забезпечують ефективність професійної діяльності тощо.

Вивчення психологічного аспекту професійної мобільності особистості дає змогу уточнити сутність досліджуваного поняття, але в контексті дослідження нас найбільше цікавить педагогічний аспект проблеми, можливість педагогічного впливу на підготовку майбутніх психологів у педагогічному університеті до професійної мобільності, що виявлятиметься у майбутній професійній діяльності. Тому педагогічний аспект у дослідженні представлено детальніше.

Крім опори на результати досліджень професійної мобільності вітчизняними науковцями важливо вивчити й врахувати зарубіжний досвід щодо досліджуваної проблеми. Погоджуємося з Ю. Клименко в тому, що вивчення досвіду країн Євросоюзу щодо модернізації освіти в умовах європейської інтеграції становить безсумнівний інтерес для української педагогічної спільноти. Незважаючи на певні культурно-історичні відмінності в розвитку України і країн Євросоюзу, функціональна подібність національних систем підготовки кадрів уможливорює використання європейського досвіду підготовки майбутніх фахівців у царині їхньої мобільності [52]. Втім, як наголошує Ю. Клименко, проблема розвитку мобільності майбутніх фахівців, як невід'ємної складової їхньої професійної підготовки, в країнах Євросоюзу також не є предметом системного вивчення й спеціального аналізу.

Низка «післяболонських» досліджень орієнтовані на обґрунтування організаційно-педагогічних умов, спрямованих на активізацію процесу формування мобільності в європейському просторі вищої освіти (М. Байрем (M. Byram), П. Блументаль (P. Blumenthal), А. Грін (A. Green) К. Гюрюз (K. Gürüz), В. Деммельгубер (W. Demmelhuber) та ін.) [52]. Указані дослідження стосуються, переважно, академічної мобільності студентів.

Академічна мобільність визнана вагомою складовою Європейського простору вищої освіти, а розвиток механізмів міжнародного академічного визнання – найважливішим елементом забезпечення мобільності. Головними інструментами здійснення і розширення мобільності встановлено: систему європейського трансферного кредиту (ECTS); положення Лісабонської

Конвенції; загальноєвропейський Додаток до Диплома; досвід і потенціал національних інформаційних центрів з академічного визнання і мобільності та Мережі ENIC (Європейська мережа національних інформаційних центрів з академічного визнання і мобільності), що охоплює 54 країни, має координуючі органи та постійну on-line конференцію. Ю. Клименко наголошує, що особливого значення в контексті глобалізаційних процесів набуває вимога, що стосується мобільності педагога, котра розглядається як основний компонент базових і тривалих програм педагогічної освіти [52, с. 11]. Безумовно, такі передумови важливі й для підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності. Екстраполюючи висновки науковця на наше дослідження зазначимо, що особливе значення для ефективної підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності має їхнє залучення до участі в європейських проектах, навчання і праця в інших європейських країнах з метою подальшого професійного розвитку.

Аналіз наявних досліджень дає змогу зробити висновок, що у країнах Європи забезпечення професійної мобільності здійснюється за рахунок фундаменталізації освіти, що є одним із пріоритетних напрямів вдосконалення освітніх технологій. Передусім активно здійснюється теоретична та практична розробка принципу мобільності в освіті та професійній діяльності.

Грунтовну розробку проблеми мобільності вчителів в умовах формування єдиного освітнього простору в Європі здійснив французький учений-компаративіст Ф. Ваніскотт. Він обґрунтував концепцію мобільності фахівця. Її вихідним положенням є ідеал майбутнього Європейського суспільства, що «гарантує свободу і природну мобільність кожної людини в межах відкритої інтеграції» [15].

Отже, окремі зарубіжні науковці [31 та ін.], розглядаючи професійну мобільність (occupational mobility) здебільшого з точки зору соціології та соціальної психології, трактують цей термін як просування індивідуумів через різні рівні в ієрархії шкали зайнятості.

Нам близькі ідеї західних науковців щодо трактування професійної мобільності через відкритість до нового, здатність до змін, системне мислення тощо, що забезпечує успішну самореалізацію в професійній діяльності.

У педагогічних дослідженнях також знаходимо різні підходи до формування професійної мобільності особистості. Професійна мобільність розглядається як якість особистості, що є необхідною для її успішності в сучасному суспільстві, проявляється в діяльності та забезпечує самовизначення, самореалізацію в житті та професії через сформованість ключових компетенцій та ключових кваліфікацій і прагненні особистості змінити не тільки себе, а й своє професійне поле та життєве середовище [50]; зміна трудової позиції або ролі фахівця, зумовлена зміною місця роботи чи професії [56; 89].

У педагогіці поняття «мобільність» розуміється як внутрішнє самовдосконалення особи, засноване на стабільних цінностях і потребі в саморозвитку, симптом її внутрішньої свободи. Соціальні педагоги, зокрема, розглядають мобільність як найважливіший аспект соціалізації людини, постійну потребу в новій інформації, реакцію на різноманітність стимулів, готовність до зміни місця роботи або проживання, належність до соціальної групи [52]. Професійну мобільність також розуміють як: якість особистості, що дозволяє їй бути соціально активною, конкурентоспроможною, професійно-компетентною, здатною до саморозвитку й модернізації власної діяльності та зміни видів діяльності (І. Дичківська) [32, с. 6]; здатність швидко змінювати вид праці, переключатися на іншу діяльність у зв'язку зі змінами техніки й технології виробництва (С. Гончаренко) [76, с. 194]; здатність і готовність особистості досить швидко й успішно опановувати нову техніку та технологію, набувати знань та умінь, яких бракує, що забезпечує ефективність підготовки до нової професійної діяльності (Б. Мещеряков) [64, с. 24]; вважають її «здатністю швидко змінювати вид праці, переключатися на іншу діяльність» (Ю. Долінська) [33, с. 194];

«однією з форм соціальної мобільності, що є процесом зміни людиною місця праці» [35, с. 725] тощо.

Поширеними є дослідження, в яких соціальна і професійна мобільність розглядаються у контексті компетентнісної парадигми (В. Адольф, І. Гришина, Е. Зеєр, Л. Овчарук, Л. Петровська, А. Реан та ін.) [75].

Варто відзначити педагогічні дослідження, що торкаються професійної мобільності у різних аспектах. Зокрема, К. Аймедов досліджував професійну мобільність майбутніх фахівців у процесі навчання у ЗВО саме через компетентнісний підхід [1], Н. Альбрехт вивчав діяльнісно-орієнтоване навчання як засіб формування професійної мобільності студентів [3], Л. Амірова – розвиток професійної мобільності педагога в системі додаткової освіти [5], Н. Анісімова – формування професійної мобільності у студентів ЗВО в процесі вивчення загально-професійних дисциплін [7], Н. Брижак – професійну мобільність як фахову якість майбутнього вчителя [14], А. Ващенко – формування професійної мобільності майбутніх офіцерів [16], А. Віневская – професійну мобільність вчителя [17], В. Володавчик – професійну мобільність фахівця як науково-педагогічну проблему [18], І. Герасимова – формування професійної мобільності майбутніх фахівців аграрної сфери [20], Т. Гордєєва – модель формування професійної мобільності соціальних працівників [22], Л. Горюнова – професійну мобільність фахівця в контексті компетентнісного підходу [24], В. Гринько – професійну мобільність викладача вищої школи [26], Н. Грицькова – соціально-професійну мобільність майбутніх учителів в освітньому просторі вищого навчального закладу [30], Є. Іванченко – професійну мобільність майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах [46], С. Капліна – концептуальні і технологічні основи формування професійної мобільності [50], О. Кіліченко – формування професійної мобільності майбутніх учителів шляхом розв’язування навчальних ситуацій [51], Ю. Клименко – педагогічні умови формування професійно мобільного педагога у європейських вищих навчальних закладах [52], Н. Кожемякіна –

соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв [54], О. Козлова – професійну мобільність майбутнього вчителя [55], Н. Коробко – формування професійної мобільності майбутніх магістрів педагогіки вищої школи в умовах сталого розвитку [57], Ю. Музиченко – професійна мобільність учителя в умовах формування загальноєвропейського освітнього простору [66], Т. Павлиш – розвиток професійної мобільності викладачів інформатики у системі науково-методичної роботи коледжів [70], Р. Пріма – теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутнього фахівця початкової освіти [75], Ю. Сачук – проблему соціально-професійної мобільності сучасного фахівця у контексті реформування системи вищої освіти [82], Н. Сургунд – професійну мобільність як складову системи професійного розвитку сучасного фахівця [87], Л. Сушенцева – формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах [90], І. Хом'юк – систему формування професійної мобільності майбутніх інженерів машинобудівної галузі [94] тощо. Щодо визначення своєрідності процесу підготовки до професійної мобільності майбутнього психолога, то вона ще не виступала предметом окремого наукового пошуку.

Схарактеризуємо окремі ідеї щодо сутності професійної мобільності, що зустрічаються в педагогічних дослідженнях.

Дослідники по-різному підходять до визначення поняття «професійна мобільність». Так, Л. Горюнова, наприклад, розглядає її як єдність трьох складових – якість, діяльність, самореалізація фахівця [24]; С. Капліна – пов'язує з механізмом адаптації [50]; Л. Амірова [6] – з певним способом реагування особистості на навколишню дійсність, що продукує конкретну життєву стратегію поведінки і діяльності фахівця тощо [23].

Погоджуємося з Р. Прімою щодо того, що професійна мобільність є підґрунтям ефективного реагування особистості на «виклики» сучасного суспільства, своєрідним особистісним ресурсом, її внутрішнім потенціалом, що сприяє дієвому перетворенню суспільного довкілля і самого себе в ньому;

забезпечує гнучку орієнтацію й діяльнісне реагування в динамічних соціальних та професійних умовах відповідно до власних життєвих позицій, готовність до змін та її реалізацію у своїй життєдіяльності тощо [75]. Усе це, звісно, стосується й майбутніх психологів.

Цілком слушно, на нашу думку, Р. Пріма вважає досліджуване явище родовим відносно таких понять, як «професіоналізм», «професіоналізація» та видовим щодо категорій «активність», «відкритість», «гнучкість», «динамічність» як якісних характеристик мобільної особистості. На думку науковця, професійна мобільність є однією з характеристик понять «професійна компетентність», «професійна майстерність», «професійна зрілість», «кар'єрний ріст», «конкурентоспроможність» й пов'язана з поняттями «самореалізація», «саморозвиток», «самоактуалізація» [75].

О. Біда стверджує, що професійна мобільність – це системна якість особи фахівця, яка включає в себе цілу низку знань, умінь, здібностей, особистих якостей, ціннісних орієнтацій тощо. Головним чинником тут виступає внутрішня свобода особистості, її вміння відкинути сформовані стереотипи та поглянути на життєву і професійну ситуацію по-новому, нестандартно, інколи виходячи за межі буденності [10, с. 18].

Близьким з педагогічних досліджень для нас є підхід Є. Іванченко, яка розглядає професійну мобільність майбутніх фахівців як інтегровану якість особистості, що виявляється у: здатності успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати види діяльності у сфері діяльності; вмінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у згаданих сферах та порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого; володінні високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх удосконалення та самостійного оволодіння; готовності до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання завдань у галузі діяльності, спираючись на передові світові тенденції; орієнтації в кон'юктурі ринку праці [46]. На нашу думку, дане визначення досить повно характеризує досліджуване явище.

Цікавий підхід до видів мобільності простежуємо у Ю. Калиновського, який розглядає соціальну, професійну, культурну, педагогічну, професійно-педагогічну, соціально-професійну мобільність. Він простежує прямий зв'язок між освітою і мобільністю: чим освіченіша людина, тим вона мобільніша і одним з важливих властивостей особистості в розширенні життєвих шансів є мобільність, на формування якої можна впливати. Ю. Калиновський визначає одним із найбільш значущих видів мобільності професійну мобільність, яку тісно пов'язує з соціумом, сферами підготовки та сферами освіти [49, с. 26].

Нам також імпонує підхід Т. Гордєєвої, яка розуміє професійну мобільність як комплексну характеристику фахівця, що є рушійною силою його активності як суб'єкта професійної діяльності; розглядається з позицій особистісних характеристик; тісно пов'язана з процесами професійної адаптації, спрямована на реалізацію професійної готовності для існування в динамічному середовищі [23].

Згідно з висновками Н. Коваліско [53, с. 3], професійна мобільність породжує, з одного боку, певні вимоги до професійно-кваліфікованих якостей індивідів, а з іншого, – максимально сприяє розвитку особистості через підвищення відповідності між структурою її індивідуальних потреб і соціально-економічною цінністю місця, яке вона посідає. Цілком впевнено можна погодитися з таким твердженням.

Спираючись на компетентнісний підхід, К. Айметов та С. Стрельбицька описують, з огляду на дослідження Л. Горюнової, становлення професійної мобільності фахівця через розвиток певних компетенцій та компетентностей: соціально-комунікативні компетенції; освітні; загальнонаукові; ціннісно-смыслові та загальнокультурні [1; 20, с. 65-66].

В. Гринько виокремлює декілька підходів щодо вивчення професійної мобільності, розуміючи її як: «якість особистості, що забезпечує внутрішній механізм розвитку людини через сформованість ключових, загальнопрофесійних компетентностей; діяльність людини, що детермінована

подіями, які змінюють середовище, результатом чого виступає самореалізація людини в професії й житті; процес перетворення людиною самої себе й оточуючого її професійного й життєвого середовища; механізм адаптації, який дозволяє людині керувати ресурсами суб'єктності і професійної поведінкою» [26, с. 131].

Екстраполюючи ідеї В. Гринько на наше дослідження, можемо стверджувати про те, що майбутні психологи для ефективної діяльності у постійно мінливих умовах повинні мати такі якості, як: креативність мислення, швидкість прийняття рішень, вміння прилаштовуватися до нових обставин, стійкість до фрустрацій зовнішнього і внутрішнього середовища організації, вміння відслідковувати і правильно оцінювати стан оточуючого простору. Лише за наявності означених якостей фахівець буде здатним вирішувати різні завдання без психологічної шкоди для себе, тобто буде професійно мобільним [26]. Також важливим є відкритість за відношенням до нового, впевненість у своїх силах; широта і багатогранність мислення, здатність переходити від одного способу діяльності до іншого; критичність особистості, здатність адекватно оцінювати свої результати і намічати нові перспективи [29].

Мобільність безпосередньо пов'язана з процесом професіоналізації особистості. Важливим чинником мобільності, на думку Л. Пілецької, є освіта, що здобувається у процесі професійного становлення, професіоналізації. «Професіоналізацію визначають як цілісний безупинний процес становлення особистості професіонала, що починається з моменту вибору професії, триває протягом усього професійного життя людини і завершується, коли людина припиняє свою професійну діяльність. Важливим процесом професіоналізації можна вважати становлення професіонала, розвиток професійно значущих якостей, перехід людини на наступний рівень професіоналізму тощо» [73, с. 247]. Однією з таких професійно значущих якостей для майбутніх психологів є готовність до професійної мобільності.

Варто назвати функції професійної мобільності, що визначають Г. Захарчин та О. Гладун, з-поміж яких такі: пізнавальна, професійно-організаційна, особистісна, мотиваційна. Пізнавальна функція пов'язана з розширенням когнітивної сфери світосприйняття людини та її здатністю до самовдосконалення, самореалізації; мотиваційна – спрямована на розвиток професійної активності людини, на підвищення її креативності й інноваційної сміливості; особистісна – стимулює розширення професійних інтересів не тільки в межах одного предметного середовища, а й у суміжних сферах; професійно-організаційна – відображає співвідношення між реальним професійним наповненням ринку праці та його потребами [37].

У педагогічній енциклопедії Є. Рапацевич визначає професійну мобільність як «можливість і здатність успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати вид праці. Професійна мобільність передбачає володіння системою узагальнених професійних способів і умінь ефективно їх використовувати для виконання яких-небудь завдань у суміжних галузях виробництва і порівняно легко переходити від однієї діяльності до іншої. Професійна мобільність передбачає також високий рівень узагальнених професійних знань, готовність до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання різних завдань у галузі своєї професії. В умовах швидких змін техніки і технології виробництва професійна мобільність виступає важливим компонентом кваліфікаційної структури спеціаліста ... » [71]. Як бачимо, це розуміння є досить традиційним.

І. Хом'юк професійну мобільність майбутніх фахівців визначила як здатність особи швидко переключатися на суміжний вид діяльності в межах своєї спеціальності, що, в свою чергу, вимагає: постійно підвищувати свою освіту і кваліфікацію; швидко освоювати професійні засоби і процеси; вміння швидко орієнтуватися в ситуації; здатності швидко реагувати на соціально-економічні зміни завдяки професійній компетентності. На думку науковця, професійна мобільність майбутнього фахівця визначається у: здатності швидко переключатися з одного виду діяльності на інший; готовності

визначати оптимальні умови виконання професійних завдань, застосовуючи сучасні алгоритми оптимізації; спроможності вивчити та аналізувати нову професійну літературу, періодичні видання, Internet та досвід тощо [92].

Н. Коробко розглядає професійну мобільність майбутніх фахівців як полікомпонентну, інтегровану, динамічну якість особистості, що забезпечує оптимальну зміну власної професійної стратегії в соціумі, наголошуючи на тому, що ця якість має бути засобом активізації професійного самовизначення молоді, актуалізації її внутрішніх резервів і можливостей, формування здатності до самостійного і усвідомленого рішення щодо орієнтації в професії, самореалізації у майбутній професійній діяльності [57].

Цілком погоджуємося з Т. Гордєєвою, яка виокремлює два підходи до визначення поняття «професійна мобільність», в основі яких знаходяться:

- активна діяльність фахівця;
- пристосування до ситуації на ринку праці [23].

Отже, можна зробити висновок, що нині, в період економічної кризи в Україні, нестабільності на ринку праці, військових дій на Сході країни, боротьби зі світовою пандемією Covid-19 посилюється значення досліджуваної якості саме для майбутніх психологів, конкурентні переваги яких пов'язані з психологічною й інструментальною готовністю до професійної мобільності, що сприятиме ефективному самовизначенню й самореалізації в професійній діяльності.

Узагальнення викладеного в підрозділі дає змогу визначити «професійну мобільність майбутніх психологів» як інтегративну особистісну якість, що виявляється у здатності успішно переходити від одного виду діяльності в роботі психолога до іншого, а також володіти високим рівнем професійних знань, здатністю їх удосконалювати та постійно оновлювати, самостійно визначати оптимальні способи виконання завдань у галузі діяльності. Однак, вказане поняття не є головним у дослідженні. Зміст і структуру ключового поняття дослідження, «готовність майбутніх психологів до професійної мобільності», розкрито в наступному підрозділі.

1.2. Зміст і структура готовності майбутніх психологів до професійної мобільності

Досліджуючи процес підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності, доцільно визначити сутність і структуру поняття «готовність майбутніх психологів до професійної мобільності».

У сучасних нормативних документах відображено основні вимоги до підготовки сучасного конкурентоздатного фахівця, у тому числі, психолога. Зокрема, про це йдеться у Законі України «Про вищу освіту» (2019) [36], Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 в умовах глобалізаційних викликів (2010) [86], Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року (2013) [68] та інших документах.

Варто зазначити, що поняття «готовність» найчастіше визначають як результат професійної підготовки. В цьому випадку готовність майбутніх психологів до професійної мобільності є результатом професійної підготовки студентів, спрямованої на професійну мобільність.

Варто зазначити, що готовність людини до будь-якої діяльності, зокрема і готовність до професійної мобільності поєднує в собі бажання, або мотивацію до професійної мобільності, знання, або інформаційний (когнітивний) аспект мобільності та вміння (діяльнісний, чи операційний компонент) (С. Акімов) [2].

Цілком погоджуємося з В. Гринько, яка, вважаючи професійну мобільність за своєю природою соціальною, наголошує на тому, що, оскільки вона існує лише в соціальних системах, її успіх залежить від того соціального й освітнього середовища, в якому відбувається становлення особистості фахівця-професіонала [26]. А відтак, особливо ефективним періодом підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності є їхнє навчання в університеті.

Ураховуючи, що формування професійної мобільності є складовою професійної підготовки, І. Герасимова зазначає, що у численних визначеннях професійної мобільності як властивості особистості, її досить часто подають саме через готовність [20]. Такий підхід, на думку вченої, пов'язаний з тим, що професійна мобільність проявляється у професійній діяльності фахівця і до неї, в межах освітнього процесу у ЗВО, завдяки її формуванню, можна лише готувати. Погоджуємося з І. Шпекторенком [97] щодо того, що говорити про професійну мобільність майбутнього фахівця під час навчання в ЗВО недоречно, оскільки вона відбувається в рамках певної професії; професійна мобільність реалізується на ринку праці, в просторі професійної діяльності, але готовність до її прояву має стати результатом сучасної вищої професійної освіти [20]. Тому готовність майбутніх психологів до професійної мобільності як результат її формування є предметом нашого дослідження.

Під професійною готовністю Я. Мандрик розуміє складне особистісне утворення, що включає комплекс професійно важливих якостей і систему професійних знань в умовах діяльності з часовими та інформаційними обмеженнями та визначає її чотирикомпонентну структуру: мотиваційну (мотиви вибору професії); когнітивну (знання щодо відповідної професійної діяльності); операційну (навички та вміння, необхідні для виконання професійних завдань); емоційно-вольову (вольові риси характеру, емоційна стійкість) [62, с. 52]. Але нас цікавить не професійна готовність загалом, а конкретно – готовність майбутніх фахівців до професійної мобільності.

Готовність майбутнього фахівця до професійної мобільності визначає науковець Р. Пріма як «інтегративне динамічне новоутворення у структурі особистості вчителя, що актуалізує його потенційні можливості, відображає відкритість до змін, ступінь усвідомлення сутності мобільності, виявляється у гнучкості мислення й діяльності (аналітичному способі мислення, адекватній оцінці ситуації, співвіднесенні її зі своїми потребами і можливостями, ціннісними настановами і мотивами професійного

саморозвитку), вмінні прогнозувати й робити усвідомлений вибір. Така готовність зумовлює сукупність рис та характеристик як самої діяльності, так і її суб'єкта» [75, с. 16]. У дослідженні науковця воно стосується майбутніх педагогів. Інших подібних визначень ми не знайшли. Тому у власному визначенні спиралися на науковців, які визначали професійну мобільність загалом і на професійні характеристики власне майбутніх психологів.

На підставі аналізу наукових праць з проблеми дослідження визначаємо «готовність майбутніх психологів до професійної мобільності» як інтегративну якість особистості, що в умовах високої динамічності суспільних відносин засвідчує внутрішню готовність до якісних змін; виявляється у здатності до швидкого набуття й узагальнення нових професійних знань і вмінь, готовності до прийняття рішень й здатності адаптуватися у разі зміни завдань діяльності практичного психолога, гнучкості поведінки і діяльнісному реагуванні, що забезпечує ефективність і компетентність у всіх напрямках професійної діяльності психолога.

Для визначення структури досліджуваного поняття проаналізуємо стан дослідження цієї проблеми. Варто зазначити, що визначена науковцями структура теж, здебільшого, стосується професійної мобільності, а не готовності до неї.

Так, наприклад, компонентами професійної мобільності фахівця А. Ващенко визначає: соціальний (гуманність, справедливість, загальна культура, комунікабельність тощо), індивідуальний (лідерські якості, самовдосконалення, вольові якості, відповідальність тощо), професійний (авторитетність, загальна освіченість, мотивація до професійного самовдосконалення, компетентність тощо) [16].

На думку Ю. Клименко, ця якість охоплює: «властивості та якості особистості (відкритість до світу, довіру до людей і до самого себе, гнучкість, оперативність, локалізація контролю, толерантність); уміння (рефлексії, саморегуляції, самовизначення, цілепокладання, проектування та управління); здатності (бачити і розуміти сутність змін у соціумі, бачити

варіативність та альтернативність розвитку ситуації, конструктивно і продуктивно мислити, проектувати необхідні зміни в мікро соціумі, групі, розв'язувати проблеми, адаптуватися до змін» [52, с. 74–79].

Професійна мобільність викладача складається, на думку Т. Павлиш з таких взаємопов'язаних компонентів: мотиваційного, когнітивного, комунікативного, технологічного і рефлексивного. «Відповідно до компонентів виокремлено критерії та показники оцінювання рівнів розвитку професійної мобільності: мотиваційний (потреба в професійному зростанні; прагнення до самоосвіти; прагнення до самореалізації; престиж викладацької праці; потреба поваги, визнання), когнітивний (диплом про освіту; фахові знання; інноваційний потенціал; педагогічна майстерність; наявність наукового ступеня, вченого звання чи професійних відзнак; володіння навичками публікації матеріалів наукової роботи), комунікативний (ступінь оволодіння ораторським мистецтвом; культура спілкування та поведінки; уміння оприлюднювати свої творчі ідеї; позитивний емоційний стан; активність у суб'єкт-суб'єктних стосунках), технологічний (уміння використовувати для вирішення педагогічних завдань інформаційно-комп'ютерні та мультимедійні технології, працювати з інтерактивною мультимедійною дошкою) та рефлексивний (показники: уміння оцінити власні можливості та якість своєї педагогічної діяльності; аналіз змісту самоосвіти)» [70, с. 203].

Критеріями оцінки мобільності А. Віневська вважає: властивості й якості особистості: відкритість світу та суспільству, довіра до людей і до себе, гнучкість, оперативність, локалізація контролю, толерантність; уміння рефлексії, саморегуляції, самовизначення, цілепокладання; здібності: відзначати й розуміти сутність інноваційних змін у соціумі; бачити варіативність і альтернативність розвитку ситуації; конструктивно, продуктивно мислити (креативне мислення); проектувати необхідні зміни в мікро-, мезо- та мегасоціумі, групі; вирішувати проблеми; адаптуватися до змін [17].

Компонентами професійної мобільності Р. Майборода визначає мотиваційно-когнітивний (стійка мотивація до отримання професійно значущих знань, усвідомлення соціальної значущості професії, володіння теоретичними знаннями тощо), організаційно-діяльнісний (уміння організувати навчальну та професійну діяльність, уміння аналізувати, проектувати, прогнозувати результати на наслідки дій, спрямованих на розв'язання конкретних професійних завдань, здібність організувати діяльність малої групи тощо), професійно-комунікативний (дотримання норм і правил, прийнятих у професійній діяльності, професійної етики, здатність до швидкої адаптації у професійному колективі, навички ділового та професійного спілкування, здібність використовувати сучасні інформаційні технології тощо). Усі визначені показники дослідник визначає з позиції підготовки майбутнього економіста [61, с. 23-24].

Л. Сушенцева вважає, що професійна мобільність педагога поєднує: «якості особистості, що забезпечують внутрішній розвиток через сформованість ключових та загальнопрофесійних компетентностей; його професійну діяльність, детерміновану подіями, що змінюють середовище і результатом якої виступає самореалізація педагога в житті та професії; процес перетворення педагогом учнів, самого себе, а також навколишнього професійного та життєвого середовища». За таких умов науковець пропонує вивчати професійну мобільність педагога на рівні особистісних якостей (адаптивність, комунікативність, самостійність, пристосованість, цілеспрямованість, ціннісні орієнтації й установки, соціальна пам'ять, критичне мислення, здатність до самопізнання, саморозвитку, самоосвіти, соціальна рухливість); на рівні характеристик діяльності (рефлексивність, креативність, проєктивність, прогнозування, цілевизначення, гнучкість, пластичність); на рівні процесів перетворення власної особистості, діяльності, навколишнього середовища [88].

На думку Є. Іванченко, професійна мобільність майбутніх фахівців містить три компоненти: «соціологічний, психологічний та економічний, які,

у свою чергу, складаються зі здатностей, передбачених освітньо-кваліфікаційною характеристикою, якостей, необхідних для професійно-мобільного фахівця; і дві групи факторів: об'єктивних, до яких належать технічні, економічні, демографічні, організаційні і соціальні, та суб'єктивних, які містять ставлення індивіда до професійної мобільності, обумовлене його потребами, інтересами, ціннісними орієнтаціями» [46, с. 7-8].

Науковцем було виокремлено чотири критерії сформованості професійної мобільності майбутніх фахівців, що стосувалися рівня професійних, «надпрофесійних» знань і якостей; прагнення до професійного та кар'єрного зростання та позитивної «Я-концепції» [46].

В. Міщенко, визначаючи формування професійної мобільності у студентів як складний психолого-педагогічний феномен, розглядає професійну мобільність як інтегративну якість особистості, що об'єднує:

- когнітивно-компетентнісний компонент – здібності і «знанняву» основу професійної мобільності, які безпосередньо пов'язані з умінням випускників самостійно оволодівати різними видами професійних знань;
- мотиваційний компонент – сформовану внутрішню потребу в професійній мобільності, яка включає прагнення до ефективного кар'єрного зростання на основі отриманих у ЗВО знань з різних галузей науки і повноцінну профорієнтацію студентів і випускників;
- рефлексивно-оцінний компонент – усвідомлення особистістю потенціалу своєї професійної мобільності, сформоване на основі рефлексії готовності до такої мобільності [65, с. 56-57].

Критеріями оцінки мобільності Ю. Калиновський визначає: властивості і якості особистості (відкритість світу, довіра до людей і до себе, гнучкість, оперативність, локалізація контролю, толерантність); уміння (рефлексії, саморегуляції, самовизначення, цілевизначення); здібності (бачити і розуміти сутність змін у соціумі; бачити варіативність і альтернативність розвитку ситуації); здатності (конструктивно, продуктивно мислити; проектувати

необхідні зміни в мікросоціумі; вирішувати проблеми; адаптуватися до змін) [49].

Науковцями встановлено, що професійна мобільність майбутнього фахівця, що передбачає здатність гнучко адаптуватися до зміни форм, змісту й умов професійної діяльності, готовність до системної самоосвіти складається з мотиваційно-цільового, змістового, особистісно-діяльнісного, процесуального, управлінського, оцінно-результативного елементів, обумовлена особливостями діяльності фахівця і характером вимог, які висуваються до професії [49].

У контексті дослідження становить інтерес виокремлення тих якостей, що пов'язані з виявленням та розвитком професійної мобільності особистості: здатність успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати види діяльності в професійному середовищі із залученням супутніх сфер; вміння ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у згаданих сферах; вміння порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого, згідно з аналізом поточної робочої ситуації; володіння високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх удосконалення та самостійного здобування; готовність до оперативного відбору та реалізації оптимальних способів виконання завдань у професійній галузі тощо [46].

У своєму дослідженні структуру професійної мобільності Р.Пріма представляє як своєрідну модель, що включає три блоки – якості фахівця (відкритість щодо змін, здатність до самопізнання, самокритичність, цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність), його діяльність (вміння прогнозувати, досягати успіхів, гнучкість) і процес самовдосконалення (вміння співвідносити реальну ситуацію на ринку праці зі своїми цілями, мобілізувати зусилля на зміну ситуації, передбачати можливі результати, бути готовим до змін) [75, с. 16-17].

Виокремлені науковцем компоненти «професійної мобільності» охоплюють різні напрями та сфери його діяльності. «Особистісний –

системотворювальний компонент – проявляється у таких характеристиках, як: особистісно-позиційне ставлення до майбутньої професійної діяльності (позитивна «Я-концепція», індивідуальний імідж – «Я-імідж», професійний інтерес, ціннісні орієнтації, самоактуалізація), особистісно-професійні якості (адаптаційна активність, оперативність, критичність мислення, відкритість до змін, самостійність, цілеспрямованість). Когнітивний компонент віддзеркалює ступінь розуміння студентом важливості процесу формування означеної якості вчителя, знання його особливостей; усвідомлення необхідності суб'єкт-суб'єктної взаємодії; знання специфіки інноваційних освітніх технологій; можливість набуття ознак професійної мобільності; забезпечення випереджувального розвитку, вихованості (високий рівень загальної культури, професійна компетентність). Процесуально-поведінковий компонент пов'язаний з потребою майбутнього педагога щодо вдосконалення вмінь і навичок у галузі самопізнання, самоідентифікації (з визначенням соціальним, професійним, культурним, освітнім середовищем); рефлексії, саморефлексії; відображає ступінь оволодіння аналітико-діагностичними, організаційно-конструктивними, прогностичними, рефлексивними вміннями; його готовність до змін. А це вимагає з боку майбутнього спеціаліста реальної дії, вчинку, адекватної поведінки, вироблення професійної звички» [75, с. 17].

Достатньо традиційні компоненти професійної мобільності визначає Т. Гордєєва: мотиваційно-особистісний (включає мотивацію на професійну мобільність; сукупність якостей, що характеризують професійну мобільність, здатність до саморозвитку); когнітивно-змістовий (передбачає сукупність професійних знань з фаху та спеціальних з проблеми професійної мобільності); діяльнісно-практичний (сукупність основних умінь, які характеризують професійну мобільність). Відповідно, науковцем визначено критерії – суб'єктно-орієнтований (сформованість мотивації на професійну мобільність, якостей: активності, адаптивності, самостійності, гнучкості, здатності до саморозвитку); когнітивно-аналітичний (сформованість

теоретичних і практичних фахових базових знань та спеціальних знань із проблеми професійної мобільності, критичність і логічність мислення), поведінково-операційний (сформованість умінь: інформаційних, комунікативних; рефлексії, міжособистісної взаємодії) [23].

Категорія «професійна мобільність», на думку Б. Зеленського, є складним конструктом, що одночасно характеризує: якість особистості, що забезпечує внутрішній механізм розвитку людини через сформованість ключових, загальнопрофесійних компетенцій; діяльність особистості, що детермінована подіями, які змінюють середовище, результатом чого є самореалізація особистості в професії та житті; процес перетворення людиною самої себе та її професійного й життєвого середовища [38].

Спираючись на сучасні психолого-педагогічні дослідження, Ю. Музиченко виділяє критерії сформованості компонентів професійно-педагогічної мобільності майбутнього фахівця: мотиваційно-ціннісний – професійна спрямованість; креативний – творча активність; діяльнісний – технологічна готовність; рефлексивний – здатність до самопізнання [66, с. 18].

Аналізуючи наукову літературу, К. Олійник виокремлює основні компоненти формування професійної мобільності майбутніх працівників соціальної сфери, а саме: мотиваційно-особистісний, інформаційно-комунікаційний, діяльнісний. Мотиваційно-особистісний компонент включає в себе мотивацію на професійну мобільність, основу якої складає бажання особистості змінити не тільки себе, а й своє професійне поле та життєве середовище; інформаційно-комунікаційний компонент – сформованість теоретичних і практичних фахових базових знань та спеціальних знань із проблеми професійної мобільності; діяльнісний компонент – сукупність основних умінь, що характеризують професійну мобільність [69, с. 274-275].

О. Безпалько визначає такі компоненти професійної мобільності соціального педагога: особистісний (гнучкість розуму, комунікабельність, емоційна стабільність, неупередженість, позитивне мислення, вольовий

потенціал, пластичність, наполегливість, висока працездатність креативність); інструментальний (соціальна активність, професійна ініціативність, готовність до ризику, прагнення до саморозвитку); діяльнісний (визначати цілі діяльності та стратегії їх реалізації, контактувати з представниками різних вікових та соціальних груп, приймати рішення в нестандартних ситуаціях, самостійно вирішувати професійні проблеми, адекватно оцінювати свої професійні здобутки) [9].

Науковці наголошують, що в ціннісному компоненті готовності до професійної діяльності психолога мають бути сформовані глибока моральність, що є духовною основою особистості; загальнолюдські цінності, що стали особистісно значущими; смисложиттєві орієнтації. Ціннісний компонент безпосередньо пов'язаний з рефлексивним. Формування чіткої рефлексивної позиції пов'язано з самоактуалізацією і сприйняттям себе як провідного суб'єкта ефективної професійної діяльності, що є важливим чинником у процесі професійного розвитку. Рефлексивний компонент творчої готовності безпосередньо пов'язаний зі структурою професійної самосвідомості і включає: самопізнання, саморозуміння [13].

Варто зазначити, що в дослідженнях науковців немає однозначного розуміння структури професійної мобільності, а особливо, готовності до професійної мобільності. Найчастіше в дослідженнях знаходять відображення такі складові професійної мобільності, як відповідна мотивація, професійна компетентність, соціальна активність, інноваційний стиль мислення фахівця, готовність до прийняття творчих рішень, потреба в постійній самоосвіті й саморозвитку, гнучкість мислення, креативність тощо. Беручи до уваги погляди науковців щодо сутності і структури професійної мобільності й готовності особистості до професійної мобільності, важливим є врахування таких аспектів: мотивації професійної мобільності; відповідних знань, умінь, навичок; особистісних якостей та рефлексивних умінь.

У наукових дослідження ми знайшли лише декілька варіантів структури готовності до професійної мобільності фахівців тих чи інших професій (Н. Головня [22], Л. Кабур [48] та ін.). Охарактеризуємо ці підходи.

Готовність майбутніх учителів до професійної мобільності складається, на думку Л. Кабур, з чотирьох компонентів: пізнавального, мотиваційного, діяльнісного та особистісного. Ці компоненти зумовлюють відповідні критерії готовності до професійної мобільності, пов'язані з мотивацією, знаннями, вміннями, здібностями, кожен з яких має специфічні ознаки сформованості. Критерієм пізнавального компонента професійної мобільності науковець визначає розуміння її сутності, особливостей та вимог, які професійна мобільність висуває до особистості. Критерієм прояву мотиваційного компонента визначено прагнення до професійної мобільності та творчої самореалізації. Критерієм діяльнісного компонента є здатність проявляти професійну мобільність у професійній діяльності. Критерієм особистісного компонента є наявність особистісних властивостей та сформованість позитивної «Я-концепції» [48].

Готовність до вияву мобільності майбутнього фахівця передбачає суб'єктний і діяльнісний критерії, вважає Н. Головня. «Суб'єктний критерій характеризується рефлексивним показником досвіду студента (уміння оцінювати сформовану ситуацію й оцінювати свої можливості) і спрямованістю подолання складної ситуації (потреби, мотиви, світогляд, установки, цілі), вольовими рисами (рішучість, наполегливість, самовладання, самостійність, ініціативність), потребою в суб'єкт-суб'єктній взаємодії у процесі професійного становлення. Діяльнісний критерій характеризується такими показниками, як відкритість до змін, здатність до цілеспрямованості, планування дій, проектування власного професійного розвитку й досягнення професійно важливих компетенцій у розв'язанні педагогічних завдань; уміння знаходити оптимальний вихід зі складних ситуацій й аргументувати варіант вибору рішення, якість обґрунтованості явищ професійної діяльності, активний вияв у спеціально змодельованих

умовах, усвідомленість, широта, інтенсивність, стійкість спрямованості на досягнення високих результатів діяльності» [22, с. 34].

Отже, спираючись на результати вищезазначених досліджень, ми розуміємо готовність майбутніх психологів до професійної мобільності як цілісну особистісну структуру, що містить комплекс взаємопов'язаних детермінант особистісно-професійного саморозвитку, що забезпечують максимальну ефективність в професійній діяльності. Спираючись на науковий доробок зазначених вище науковців, основними компонентами в структурі готовності майбутніх психологів до професійної мобільності визначаємо: мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-пізнавальний, операційно-технологічний, особистісно-рефлексивний (рис. 1.1).

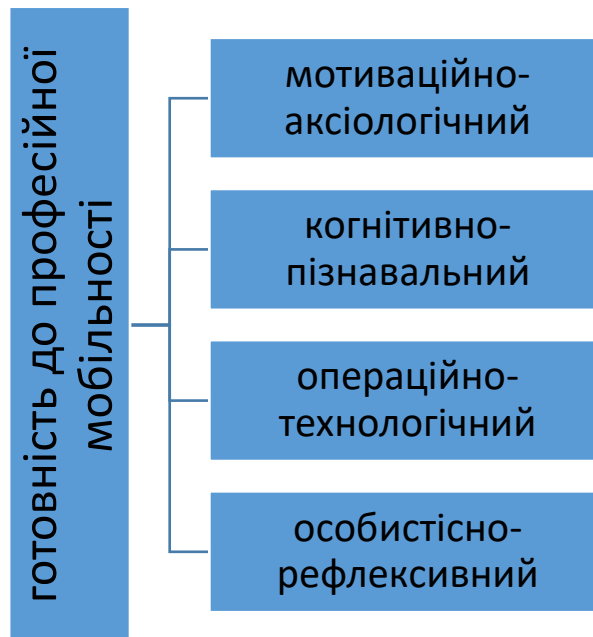

Рис. 1.1. Компоненти готовності майбутніх психологів до професійної мобільності

Мотиваційний компонент, з різними варіантами назви, виокремлюють, практично, всі дослідники. Варто зазначити, що цей компонент є важливим не лише щодо підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності, а й для формування інших професійно важливих якостей.

Він передбачає наявність стійкого позитивного ставлення майбутніх психологів до професійної мобільності, інтерес до професійної мобільності, наміри розвивати у себе готовність до професійної мобільності. Також

указаний компонент виявляється в усвідомленні соціальної значущості професії психолога й значущості для нього готовності до професійної мобільності. Тобто, ціннісну складову в структурі готовності майбутніх психологів до професійної мобільності вважаємо обов'язковою.

Когнітивно-пізнавальний компонент готовності майбутніх психологів до професійної мобільності містить систему фахових знань студентів; знань щодо професійної мобільності, особливості підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності тощо. До нього також належить здатність студента до самостійного розв'язання професійних ситуацій. Отже, повнота засвоєння знань у процесі загальнопрофесійної і спеціальної підготовки є важливим елементом готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Обов'язковим у структурі готовності майбутніх психологів до професійної мобільності є операційно-технологічний компонент, що передбачає наявність відповідних умінь, необхідних як для майбутньої професійної діяльності, так і для проектування власного професійного розвитку та моделювання процесу розвитку власної готовності до професійної мобільності.

Особистісно-рефлексивний компонент готовності майбутніх психологів до професійної мобільності передбачає обов'язкову наявність у студентів професійно важливих якостей, наявність позитивної «Я-концепції». Особистісно-рефлексивний компонент готовності майбутніх психологів до професійної мобільності реалізується через такі рефлексивні процеси, як самооцінювання власних професійних та особистісних можливостей, самостереження і самоусвідомлення власних дій, спрямованих, в даному випадку, на професійну мобільність. Рефлексивна складова є особливо важливою, оскільки саме вона забезпечує регуляцію поведінки майбутніх психологів й особистісний розвиток, у тому числі, спрямований на підготовку до професійної мобільності.

Зазначимо, що у відповідності до визначених компонентів нами розроблено критерії готовності майбутніх психологів до професійної мобільності та їх показники, комплексне застосування яких дасть можливість ефективно визначити рівні досліджуваної якості студентів: система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів; система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності; рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності з метою підвищення її рівня (рис. 1.2).

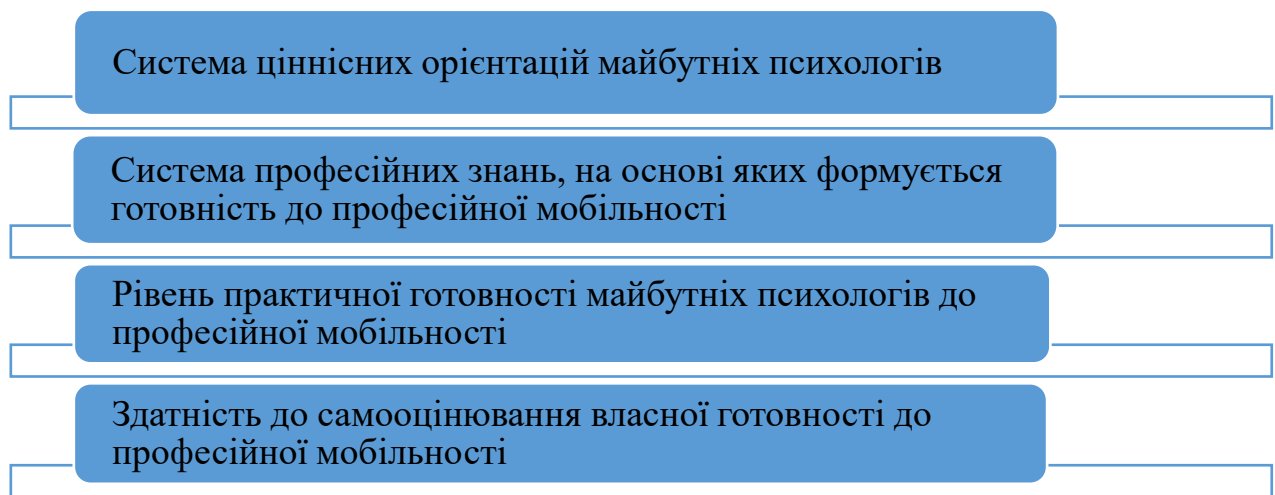

Рис. 1.2. Критерії готовності майбутніх психологів до професійної мобільності

Критерій «система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів» відображає їхнє ставлення до професійної мобільності, визначає мотиви щодо професійної мобільності у професійному середовищі. Він є особливо важливим, системоутворювальним, оскільки саме від наявності відповідної мотивації (пізнавальної, професійної мотивації самореалізації, мотивації досягнення успіху) залежить активність особистості, в даному випадку щодо розвитку готовності до професійної мобільності.

Показниками його визначено: наявність у майбутніх психологів стійкої мотивації до отримання професійно значущих знань; спрямованість на

самореалізацію в професійній діяльності; усвідомлення соціальної значущості професії психолога й значущості для нього готовності до професійної мобільності; наявність усвідомленої внутрішньої потреби в професійній мобільності та ціннісного ставлення майбутніх психологів до професійної мобільності.

Критерій «система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності» є інформаційно-змістовою основою готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, оскільки актуалізація відповідних знань майбутніх психологів є міцним підґрунтям їхньої готовності до професійної мобільності. До критерію відносимо такі показники: повнота засвоєння професійних (теоретичних) знань з фаху; здатність до самостійного розв'язування професійних (психологічних) ситуацій; знання про сутність, зміст професійної мобільності; знання про особливості професійної мобільності майбутніх психологів.

Критерій «рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності» виявляє здатність студентів застосовувати у майбутній професійній діяльності практичні вміння та навички, необхідні для успішної професійної мобільності. Показниками його визначено: вміння самостійно оволодівати різними видами професійних знань; ступінь сформованості вміння прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій; професійна ініціативність, пізнавальна та творча активність; уміння проектувати власний професійний розвиток, моделювати процес розвитку власної професійної мобільності.

Критерій «здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності» виявляє здатність здійснювати рефлексивне керівництво власною готовністю до професійної мобільності з метою підвищення її рівня. Показниками критерію визначено: здатність до рефлексії, уміння оцінити власні професійні й особистісні можливості; сформованість позитивної «Я-концепції»; сформованість навичок самооцінки власної готовності до професійної мобільності з метою її самовдосконалення;

професійно важливі якості психолога (відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіра до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-вольова готовність до прийняття рішень тощо).

Спираючись на визначені нами компоненти, критерії й показники досліджуваної якості визначимо й схарактеризуємо рівні сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності: індиферентний, базовий, продуктивний.

У дослідженні ми визначили три рівні готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, які мають визначатися за сумою числових значень показників (оцінка кожного має здійснюватися за шкалою від 1 до 5), набраною кожним студентом: менше 30 балів – індиферентний (низький) рівень; від 31 до 69 – базовий (середній) рівень, від 70 до 80 – (продуктивний) високий рівень готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Виявляючи рівень готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, ми використовували також якісні характеристики рівнів.

У майбутніх психологів з індиферентним рівнем готовності до професійної мобільності потреба у цій якості не сформована. Відсутнє будь-яке планування мобільності у майбутній професійній діяльності. Наявні безсистемні уявлення про професійну мобільність є спонтанно одержаними. Спостерігається відсутність мотивації до професійної мобільності. У таких студентів несформована система ціннісних орієнтацій (як правило, відсутня стійка мотивація до одержання професійно значущих знань; несформоване прагнення до самореалізації в професійній діяльності; вони не усвідомлюють повною мірою соціальну значущість професії психолога й значущість для нього готовності до професійної мобільності; у них немає усвідомленої внутрішньої потреби в професійній мобільності та ціннісного ставлення до професійної мобільності); несформованою також є система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності (у

них спостерігається недостатнє засвоєння професійних (теоретичних) знань з фаху; нездатність до самостійного розв'язування професійних (психологічних) ситуацій, вони не вміють застосовувати знання на практиці; мають недостатність знань про сутність, зміст, особливості професійної мобільності майбутніх психологів); низьким є також рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності (вони є несамостійними в оволодінні різними видами професійних знань; у них не сформовані уміння прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій; вони безініціативні, не виявляють пізнавальної та творчої активності; не вміють проектувати власний професійний розвиток та моделювати процес розвитку власної професійної мобільності); також вони не здатні до адекватного самооцінювання власної готовності до професійної мобільності (не здатні до рефлексії, не вміють оцінити власні професійні й особистісні можливості; у них несформована позитивна «Я-концепція»; несформовані навички самооцінки власної готовності до професійної мобільності; недостатньо сформовані більшість з професійно важливих якостей психолога (такі, як відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіра до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-вольова готовність до прийняття рішень тощо).

Для майбутніх психологів з базовим рівнем готовності до професійної мобільності характерним є: наявність мотивації до одержання професійно значущих знань; прагнення до самореалізації в професійній діяльності, але воно виявляється не завжди; вони цілком усвідомлюють соціальну значущість професії психолога й частково усвідомлюють значущість для них готовності до професійної мобільності; у них спостерігається наявність усвідомленої внутрішньої потреби в професійній мобільності та ціннісного ставлення до професійної мобільності, але не завжди це послідовно проявляється у практичній діяльності; у них загалом сформована система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної

мобільності (достатній рівень засвоєння професійних (теоретичних) знань з фаху, але вони не завжди можуть застосувати ці знання на практиці; студенти демонструють здатність до самостійного розв'язування професійних (психологічних) ситуацій, інколи потребуючи допомоги; вони мають достатній обсяг знань про сутність, зміст, особливості професійної мобільності майбутніх психологів; також вони демонструють достатній рівень практичної готовності до професійної мобільності (вміють самостійно оволодівати різними видами професійних знань; за допомогою викладача здатні прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій; епізодично виявляють професійну ініціативність, пізнавальну та творчу активність; за незначної допомоги викладача уміють проєктувати власний професійний розвиток, моделювати процес розвитку власної професійної мобільності); здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності (демонструють здатність до рефлексії, уміння оцінити власні професійні й особистісні можливості; у них не завжди сформована позитивна «Я-концепція»; вони володіють навичками самооцінки власної готовності до професійної мобільності з метою її самовдосконалення та професійно важливими якостями психолога.

Майбутні психологи з продуктивним рівнем готовності до професійної мобільності мають добре сформовану систему ціннісних орієнтацій (у них наявна стійка мотивація до одержання професійно значущих знань; вони прагнуть до самореалізації в професійній діяльності; чітко усвідомлюють соціальну значущість професії психолога й значущість для нього готовності до професійної мобільності; студенти мають усвідомлену внутрішню потребу в професійній мобільності та ціннісне ставлення до професійної мобільності); у таких студентів професійні знання, на основі яких формується готовність до професійної мобільності є міцними, узагальненими, систематизованими; вони здатні до самостійного розв'язування професійних (психологічних) ситуацій; мають глибокі знання про сутність, зміст, особливості професійної мобільності майбутніх психологів); вони постійно демонструють високий

рівень практичної готовності до професійної мобільності (вміють самостійно оволодівати різними видами професійних знань; у них добре сформовані уміння прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій; повсякчас вони виявляють професійну ініціативність, демонструють високий рівень пізнавальної та творчої активності, уміння проектувати власний професійний розвиток, моделювати процес розвитку власної професійної мобільності); їх відрізняє стійка здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності (у них добре розвинена здатність до рефлексії, уміння оцінити власні професійні й особистісні можливості; чітко сформована позитивна «Я-концепція»; сформовані навички самооцінки власної готовності до професійної мобільності з метою її самовдосконалення; у них високий рівень розвитку професійно важливих якостей психолога, вони постійно виявляють відкритість до змін, креативність, гнучкість, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, емоційно-вольову готовність до прийняття рішень тощо).

Отже, у підрозділі представлено характеристику компонентів, критеріїв, показників і рівнів сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. З'ясовано, що структуру готовності майбутніх психологів до професійної мобільності можна визначити як поєднання мотиваційно-аксіологічного, когнітивно-пізнавального, операційно-технологічного, особистісно-рефлексивного компонентів. Кожен з визначених нами компонентів відіграє особливу роль у формуванні готовності студентів до професійної мобільності, взаємодіє з іншими і водночас характеризується певною самостійністю як за змістом, так і за способами виявлення, оскільки для кожного компонента передбачена власні методи діагностики.

Критеріями сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності доцільно визначити такі: система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів (служує для діагностики мотиваційно-аксіологічного компонента готовності до професійної мобільності), система

професійних знань (відповідає когнітивно-пізнавальному компоненту), практична готовність до професійної мобільності (стосується операційно-технологічного компонента) і здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності (служує для діагностики особистісно-рефлексивного компонента).

Отже, визначені компоненти (мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-пізнавальний, операційно-технологічний, особистісно-рефлексивний), критерії (система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів; система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності; рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності з метою підвищення її рівня), показники та рівні (індиферентний, базовий, продуктивний) готовності майбутніх психологів до професійної мобільності забезпечують можливість з науковою достовірністю здійснити моніторингове дослідження рівня готовності майбутніх психологів до професійної мобільності з метою з'ясування вихідного стану сформованості досліджуваної якості й подальшого обґрунтування педагогічних умов її формування.

1.3. Педагогічний потенціал професійної підготовки майбутніх психологів щодо формування готовності до професійної мобільності

Практична психологія як сфера професійної діяльності має бути важливим фактором у системі допомоги широким верствам населення, а одним із пріоритетних завдань вищої школи нині є підготовка високопрофесійних психологів-практиків із повністю сформованою стійкою професійною позицією, цілісним розумінням людини, готовністю надавати ефективну допомогу [56]. А це можливо, на нашу думку, за умови належної професійної підготовки майбутніх психологів, у тому числі, до професійної мобільності.

Проблема професійної підготовки майбутнього психолога знайшла відображення у працях сучасних дослідників, які розглядають її у різних аспектах, зокрема: через розвиток у майбутніх фахівців професійного мислення (С. Максименко, В. Панок та ін.), соціальної активності (О. Бондаренко, М. Гуліна, Д. Пенішкевич, В. Сагарда, Д. Струннікова та ін.), професійної креативності (С. Марков, В. Моляко та ін.), професійної компетентності (І. Зязюн, В. Панок, В. Рибалка, М. Шаплавський та ін.), критичності мислення, здібностей до прогнозування, імпровізації, інноваційності (М. Бауер, М. Іванчук, Л. Карамушка, С. Максименко, Н. Ничкало та ін.), формування творчого потенціалу особистості майбутнього практика (Ж. Вірна, І. Ішук, О. Киричук, В. Ковальов, В. Рибалка та ін.), формування пізнавальної активності (Т. Алексєнко та ін.), розвиток загальної та психологічної культури (В. Рибалка та ін.) як підготовку до науково-дослідницької діяльності (П. Горностай, М. Гуліна, Л. Карамушка, С. Максименко та ін.) [62]. Водночас, недостатньо дослідженою є проблема підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

На основі проведеного аналізу праць учених О. Матвієнко називає складові змісту професійної підготовки майбутніх психологів: психолого-педагогічна підготовка (Н. Кузьміна, О. Піскунов та ін.); взаємозв'язок теоретичної підготовки та психологічної практики (Л. Кондрашова, Ф. Василюк та ін.); спільна діяльність професорсько-викладацького складу зі студентами (М. Кобзєв, В. Стахов та ін.); професійно корисні види діяльності (В. Волошина, Л. Лєсохіна та ін.). У результаті дослідження метою професійної підготовки психологів науковець визначає: формування професійних якостей майбутніх психологів; оволодіння систематизованими знаннями, вміннями та навичками необхідними для професійної діяльності; формування готовності до майбутньої професійної діяльності; опановування різними формами професійного самовдосконалення (самоосвіта, самовиховання, самоактуалізація, самоменеджмент) та інші [63]. На нашу

думку, підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності пов'язана з усіма перерахованими напрямками.

Тому, екстраполюючи мету професійної підготовки психологів, визначену О. Матвієнко, на предмет нашого дослідження зазначимо, що одним з важливих напрямів професійної підготовки майбутніх психологів є формування, з-поміж інших професійних якостей студентів, їхньої готовності до професійної мобільності; оволодіння ними систематизованими знаннями, вміннями та навичками необхідними для професійної мобільності у власній діяльності; опановування різними формами професійного самовдосконалення щодо власної професійної мобільності.

Проблема професійно-особистісної підготовки психолога включає чотири взаємопов'язані аспекти: побудову теоретичної моделі фахівця, що передбачає розробку стандартів (норм і нормативів), вимог до особистості та діяльності практичного психолога; первинний відбір професійно придатних кандидатів; розробку змісту навчання і розвитку психологів-практиків; розв'язання проблем власне професійного самовизначення психологів, провідною з яких є проблема професійної ідентифікації, наголошує О. Бондаренко [12]. Загалом погоджуючись з науковцем, вважаємо також однією з провідних проблем власне професійного самовизначення психологів підготовку до професійної мобільності.

Указуючи на значущість процесу професійної підготовки студентів у межах навчання у ЗВО, В. Панок та З. Гаркавенко пропонують трирівневу структуру одержання професійних психологічних знань. І рівень – теоретико-експериментальна підготовка – вивчення класичних психологічних дисциплін, що здійснюється традиційними методами (загальна психологія, історія психології, психологія особистості, вікова психологія, експериментальна психологія і та інші); II рівень – це практична психологія – опанування теоретичних засад практичної психології, яке здійснюється в основному, через участь студентів в активних (інтерактивних) формах навчальної роботи, – семінарах, воркшопах, майстер-класах, тренінгах,

дискусіях (психологічне консультування, основи психотерапії та психокорекції, психологічна служба в системі освіти і та інші); III рівень – оволодіння практичними психологічними технологіями, методиками і методами формування навичок роботи з клієнтом (групою), що здійснюється в практичній роботі та під час участі в семінарах-практикумах. Опановування прийомami роботи в конкретній техніці (техніках), або так званий індивідуально-типологічний рівень, покликаний урахувати особливості кожної особистості, що навчається [47].

Уважаємо визначену науковцями структуру одержання професійних психологічних знань такою, що найкращим чином може сприяти формуванню готовності майбутніх психологів до професійної мобільності за умови належного її спрямування й педагогічного супроводу.

Оскільки, на першому рівні, під час вивчення класичних психологічних дисциплін важливо здобути елементарні теоретичні знання щодо професійної мобільності; на другому рівні, під час опанування студентами теоретичних засад практичної психології, що здійснюється, переважно, через участь студентів в активних (інтерактивних) формах навчальної роботи, важливо поглибити знання теоретичних засад професійної мобільності; на третьому рівні важливо оволодіти практичними психологічними технологіями, методиками і методами формування готовності до професійної мобільності, що здійснюється в практичній роботі та під час участі в семінарах-практикумах, важливо засвоїти практичний аспект формування готовності до професійної мобільності.

Звісно, вважаємо, що під час підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності варто враховувати особливості професійної підготовки майбутніх психологів, котрі визначили В. Панок та З. Гаркавенко, до прикладу: специфіка підготовки практичних психологів (на відміну від психологів-викладачів або психологів-дослідників); процес підготовки має включати формування професійно важливих рис особистості (психологічний світогляд, спрямованість особистості, навички саморегуляції, розвиток

професійної інтуїції, специфічна Я-концепція, альтруїстичні настанови тощо) (зазначимо, що до професійно значущих якостей ми відносимо й готовність майбутніх психологів до професійної мобільності); форми та методи професійної підготовки в галузі психології мають еволюціонувати від академічно-лекційних, на етапі теоретичного засвоєння знань, до практичних, більш активних – семінари, тренінги, воркшопи тощо; практикуючі психологи мають спеціалізуватися в конкретному виді практичної психології, у процесі професійної підготовки має здійснюватися відбір і поглиблення професійної орієнтації майбутніх спеціалістів, певна спеціалізація в конкретному виді (техніці) роботи (дитяча психотерапія, подружнє консультування, індивідуальна психокорекція девіантної поведінки); професійна підготовка психолога є неможливою без теоретичного і практичного засвоєння етичних норм (психологічної деонтології) [47]. Щодо необхідності спеціалізації студентів у конкретному виді роботи ми погоджуємося частково, оскільки професійна мобільність майбутнього психолога полягає, у тому числі, в здатності швидко змінювати за потреби ці види діяльності. Саме тому студенти мають бути до цього готові.

Майбутній професіонал має бути компетентним на високому рівні в усіх сферах застосування психоконсультування, наголошує Л. Прудка: шкільне консультування, консультування студентів у системі вищої освіти, консультування при зловживанні психоактивними речовинами, реабілітаційне консультування, консультування в області психічного здоров'я, консультування в області соматичного здоров'я та загального оздоровлення, професійне та управлінське консультування, сімейне консультування. Крім цього, фахівець має досконало володіти всіма сферами діяльності практичного психолога взагалі [77]. Вважаємо, що оволодіння всіма цими вміннями позитивно вплине на підготовку майбутніх психологів до професійної мобільності. Також це має зворотній ефект. Майбутні психологи з високим рівнем готовності до професійної мобільності зможуть

ефективно працювати в різних сферах застосування психоконсультування, за потреби, швидко їх змінюючи.

У чисельних дослідженнях переконливо доведено залежність професіоналізації від рівня розвитку якостей особистості, що відповідають вимогам виконуваної діяльності. В ролі провідних професійно-важливих якостей психолога називають психологічну спостережливість, мислення, самовладання, вміння слухати, емпатію і креативність. Для психологів характерна готовність до контактів, вміння їх підтримувати, зберігати емоційну стійкість у процесі спілкування, емоційно притягувати до себе інших людей, інтелектуальність, висока чутливість, відповідальність, опора на себе при прийнятті рішень [2]. Ефективному психологу мають бути притаманні автентичність, відкритість, самопізнання, особиста сила та ідентичність, здатність переносити невизначеність, відповідальність, щирість у стосунках з людьми і спроможність висувати реалістичні цілі [58].

Психолог має також володіти наступними вміннями: гностичними (виявляти проблему психологічного характеру та визначати оптимальні шляхи її подолання, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки); інтерактивно-комунікативними (встановлення емпатійних зв'язків, володіти методиками впливу); діагностики (володіти діагностичними методиками, адекватно їх застосовувати та правильно інтерпретувати результати); дидактичними (вміти навчати індивідуально та в групі); проектувати (власну поведінку, стратегію життя, поведінку клієнтів та можливі варіанти розгортання соціальних ситуацій); проведення профілактичних заходів (девіантної поведінки); експертизи та корекції [13].

Спираючись на дослідження Д. Богоявленської, М. Бригадир визначила два провідних параметри психологів: досконале володіння теоретичними знаннями і способами роботи; здатність до швидкої адаптації. В своєму підході вона поєднує чинники зовнішнього та внутрішнього походження. Перші визначаються якістю освітньої підготовки, другі – цілком залежні від внутрішнього особистісного потенціалу майбутнього фахівця [13]. Вважаємо,

що така якість, як здатність до швидкої адаптації тісно пов'язана з досліджуваною нами готовністю до професійної мобільності.

Результатом професійного становлення психолога в межах закладу освіти є формування внутрішнього системного уявлення щодо функціональних завдань та обов'язків у безпосередньому фаховому діянні. До нього варто віднести: становлення та розвиток професійного мислення; соціальну активну позицію; самовиховання та його психологопедагогічні основи організації; професійну компетентність; вміння критично мислити, прогнозувати свою діяльність, запроваджувати інновації; здатність до професійної творчості; наявність загальної та психологічної культури [13]. Звісно, вважаємо, що ефективна професійна діяльність майбутніх психологів неможлива без професійної мобільності.

Наголошуючи на тому, що професійна підготовка майбутніх психологів повинна здійснюватися у новій особистісно орієнтованій парадигмі, передбачати актуалізацію професійно важливих особистісних якостей, орієнтуватись на формування професійної компетентності психолога, А. Чобанян наполягає на необхідності створення системи професійних навичок, що дозволяють досягати професійного успіху, самореалізації, набуття професійної культури спілкування, професійної інтуїції, рефлексії [95]. До такої системи професійних навичок майбутніх психологів ми відносимо, у тому числі, їхню готовність до професійної мобільності.

Для з'ясування педагогічного потенціалу професійної підготовки майбутніх психологів щодо формування готовності до професійної мобільності проаналізуємо навчальний план підготовки психологів галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності «053 Психологія» кафедри психології та соціальної роботи ВДПУ.

Зміст професійної підготовки психолога визначається освітньо-професійною програмою, що розробляється відповідно до Державних стандартів освіти за цією спеціальністю.

Теоретична підготовка майбутніх психологів освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр складається з таких розділів: 1.1. «Обов'язкові навчальні дисципліни» (цикл загальної підготовки, цикл професійної підготовки) та 1.2. «Вибіркові навчальні дисципліни» (цикл загальної підготовки, цикл професійної підготовки), а також дисциплін поглибленого вивчення з напрямів: «Психологічне консультування», «Організаційна психологія», «Дитяча психологія».

Практична підготовка майбутніх психологів освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр включає навчальну практику (навчально-ознайомча), виробничу практику (психодіагностична практика, психологічна практика).

На комплексний екзамен із психології з методикою психодіагностування і психологічного консультування виносяться такі навчальні дисципліни: «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Психологія особистості», «Соціальна психологія», «Психодіагностика», «Експериментальна психологія», «Психологічне консультування».

До циклу загальної підготовки з обов'язкових дисциплін відносяться такі: «Українська мова (за професійним спрямуванням)» (42 аудиторних години); «Історія України» (48 год.); «Філософія» (42 год.); «Історія української культури» (36 год.); «Іноземна мова для професійного спілкування» (160 год.); «Сестринська справа» (56 год.); «Безпека життєдіяльності та охорона праці» (56 год.); «Комп'ютерно-орієнтовані технології навчання» (56 год.).

До циклу професійної підготовки з обов'язкових дисциплін відносяться такі: «Комп'ютерна обробка психологічних досліджень» (64 год.); «Психофізіологія» (48 год.); «Історія психології» (48 год.); «Психологічні основи управління навчальною діяльністю» (48 год.); «Основи спеціальної психології» (64 год.); «Психологія» («Загальна психологія» – 224 год.; «Практикум з загальної психології» – 150 год., «Вікова психологія» – 70 год.; «Організація психологічної служби» – 64 год.; «Соціальна психологія» – 80 год., «Диференційна психологія» – 64 год., «Психологія особистості» – 64

год., «Патопсихологія» – 64 год.); «Практична психологія» («Експериментальна психологія» – 80 год., «Психодіагностика» – 80 год., «Основи психологічної корекції» – 64 год., «Психологічна реабілітація учасників бойових дій та АТО» – 80 год., «Психологічне консультування» – 112 год., «Основи психотерапії» – 64 год., «Вікове консультування» – 42 год.).

Уважаємо, що найбільші потенційні можливості щодо формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності мають дисципліни циклу професійної підготовки, оскільки саме вони мають найбільше практичне спрямування й готують майбутніх психологів безпосередньо до практичної діяльності.

Наприклад, потенційні можливості щодо формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності має обов'язкова навчальна дисципліна «Психологія особистості», метою вивчення якої є ознайомлення студентів з теоретичним та емпіричним матеріалом щодо психології особистості, розширення, поглиблення, систематизація знань про психологію людини як цілісного й унікального явища, формування уміння бачити і розв'язувати проблеми в особистісній сфері.

Розв'язання основних завдань вивчення цієї дисципліни позитивно впливає на розвиток когнітивно-пізнавального компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, зокрема, такого показника, як повнота засвоєння професійних теоретичних знань з фаху, оскільки студенти під час вивчення цієї дисципліни знайомляться з соціально-психологічними характеристиками особистості та окремими психологічними методиками їх вивчення, основними теоріями психології особистості у вітчизняній та зарубіжній психології тощо.

Схвально, що очікувані програмні результати навчання студентів під час вивчення дисципліни «Психологія особистості» також мають позитивну кореляцію з критеріями готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, позитивно впливаючи, наприклад, на розвиток операційно-

технологічного компонента готовності, який виявляється у відповідному рівні практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. Так, розвитку таких показників, як «уміння прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій», «професійна ініціативність, пізнавальна та творча активність» тощо сприятимуть набуті під час вивчення цієї дисципліни вміння студентів підбирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій з подальшими обробкою, тлумаченням даних та формулюванням обґрунтованих висновків і рекомендацій; уміння використовувати методи об'єктивної (пояснювальної), описової психології для дослідження і розуміння особистості, її будови, рушійних сил розвитку, індивідуально-типологічних проявів, характеристики особистості, її розвитку і формування в процесі діяльності і спілкування, становлення впродовж життєвого шляху; вміння складати професіограму та психологічний портрет фахівця.

Бажано, звісно, доповнити зміст чинної програми окремими темами чи доповнити наявні теми окремими питаннями, наприклад, під час вивчення теми «Спрямованість особистості. Мотиваційно-ціннісна сфера особистості» варто додатково розглянути питання про спрямованість до самореалізації у професійній діяльності, що сприятиме розвитку показників мотиваційно-аксіологічного компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. Або, під час вивчення теми «Самосвідомість особистості та її розвиток. Ідентичність та ставлення до себе» більше уваги приділити питанню формування позитивної «Я-концепції» та питанню щодо рефлексивності особистості як основи її самопізнання. Це позитивно впливатиме на розвиток особистісно-рефлексивного компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Або, наприклад, під час вивчення теми 3 «Розвиток особистості в контексті проходження її життєвого шляху. Особистісне зростання» доцільно звернути увагу студентів на необхідність усвідомлення ними соціальної

значущості професії психолога й значущості для них готовності до професійної мобільності тощо.

Під час вивчення дисципліни «Психологічне консультування», основною метою якої є формування цілісного бачення психологічного консультування не лише як процесу практичної допомоги людині в конкретній ситуації, а й як діяльності, що трансформує світогляд, піднімає на новий рівень особистісного розвитку, поліпшує психологічний клімат в суспільстві загалом, також можна впливати на розвиток тих чи інших показників готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Першочергово, звісно, розвивається когнітивно-пізнавальний компонент готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, оскільки студенти в результаті вивчення цієї дисципліни набувають здатності організовувати місце, час, структурувати простір консультування; використовувати різні техніки і процедури під час психологічного консультування; вести психологічні спостереження за клієнтами під час психологічного консультування; використовувати різні техніки консультування та оцінювати вплив того чи іншого чинника на стан людини; надавати психологічну допомогу клієнтам з різними психологічними проблемами, що допомагає студентам уже під час навчання уміти проектувати власний професійний розвиток, розвивати у себе професійно важливі якості психолога, позитивно впливаючи на розвиток операційно-технологічного та особистісно-рефлексивного компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Варто зазначити, що під час вивчення навчальної дисципліни «Психологічне консультування» передбачено низку тем, котрі мають важливе значення для розвитку, насамперед, операційно-технологічного компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. Це такі теми, як «Роль та місце консультанта в консультуванні», «Вимоги до особистості консультанта», «Загальна характеристика процесу психологічного консультування», «Процедури та техніки консультування»

тощо, оскільки вони зорієнтовані, у тому числі на розвиток умінь прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій.

Під час вивчення навчальної дисципліни «Основи психотерапії», спрямованої, головним чином на ознайомлення студентів з основними підходами сучасної світової психотерапії, стратегіями та тактиками психотерапевтичного процесу, також можна активно впливати на формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. Студенти після вивчення цієї дисципліни оволодівають уміннями застосовувати теоретичні положення різних психотерапевтичних напрямів для проведення психотерапії; орієнтуватися в методах психотерапевтичної роботи; володіють уміннями оцінки ефективності психотерапевтичного впливу тощо. На формування операційно-технологічного компонента безпосередньо впливає розвиток їхньої здатності критично оцінювати ефективність психотерапевтичних заходів, розробляти власне бачення процесу психотерапевтичного впливу, визначати основні недоліки в психології та поведінці людини, формувати комплексні рекомендації щодо психотерапевтичного впливу тощо. У процесі розвитку вказаних умінь також розвиваються такі показники операційно-технологічного компонента готовності до професійної мобільності, як професійна ініціативність, пізнавальна і творча активність, а також – особистісно-рефлексивного компонента (уміння оцінити власні професійні можливості, професійно важливі якості психолога тощо). Розвивати спрямованість майбутніх психологів до самореалізації в професійній діяльності можна, акцентуючи на цьому увагу студентів під час вивчення, наприклад, таких тем, як «Поведінкова терапія», «Когнітивна терапія», «Гештальт-терапія», «Клієнто-центрована психотерапія», «Психодрама» тощо.

Важливою для професійного розвитку майбутніх психологів передбачена також навчальна дисципліна «Основи психологічної корекції», завданнями якої є засвоєння студентами особливостей всебічного психологічного вивчення особистості; виявлення і вивчення несприятливих

чинників соціального середовища; корекція негативних впливів соціального середовища; допомога в розв'язанні психотравмуючих ситуацій, у формуванні продуктивних взаємин з оточуючими, підвищенні соціального статусу; вдосконалення способів психічної саморегуляції, стимулювання дозрівання і розвитку інтелектуальної, емоційної, вольової сфер тощо. Тобто, студенти мають ознайомитися з теоретичними засадами психокорекційної роботи, її основними напрямками, методами, специфікою організації та проведення.

Для того, щоб одержати належні програмні результати навчання під час вивчення цієї дисципліни, тобто, уміти обирати адекватні методи збереження та повернення психологічного здоров'я людини, складати психокорекційні програми, проводити індивідуальну та групову психокорекцію, проводити психокорекцію негативних особистісних особливостей і станів, діагностувати рівень психологічного здоров'я людини тощо – у майбутніх фахівців потрібно розвивати стійку мотивацію до отримання професійно значущих знань, спрямованість до самореалізації в професійній діяльності, здатність до самостійного розв'язання професійно значущих завдань тощо, що є показниками готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. Отже, спостерігається взаємозалежне завдання: для одержання потрібних програмних результатів навчання потрібно розвивати показники готовності майбутніх психологів до професійної мобільності й навпаки, під час вивчення цієї дисципліни спостерігаємо значні потенційні можливості для формування низки показників цієї готовності.

Отже, більшість тем, що належать до інформаційного обсягу навчальної дисципліни «Основи психологічної корекції» є дуже важливими для розвитку тих чи інших компонентів готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, як-то: «Особливості складання психокорекційних програм», «Індивідуальна та групова психокорекція», «Психокорекція дітей груп ризику», «Гіперактивні діти та психокорекція їх негативних особистісних проявів», «Агресивні діти та психокорекція агресивності», «Аутичні діти та

психокорекція їх негативних особистісних проявів», «Психокорекційна робота з тривожними дітьми», «Психокорекція відносин» тощо.

Навчальна дисципліна підготовки бакалавра спеціальності 053 Психологія «Психодіагностика» спрямована на формування професійної компетентності майбутніх фахівців шляхом оволодіння ними теоретико-методологічними та практичними знаннями, вміннями й навичками встановлення психологічного діагнозу в ситуації психологічного консультування та експертизи. Основною фаховою компетентністю, яку здобувають майбутні фахівці в процесі вивчення цієї навчальної дисципліни є здатність до використання психодіагностичних методів для кваліфікованого обстеження особистості і постановки психологічного діагнозу.

Як і попередні фахові дисципліни, «Психодіагностика» також має значні потенційні можливості щодо формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. Зокрема, забезпечення такого програмного результату навчання, як знання теоретико-методичних засад, етичних принципів і психометричних основ психодіагностики, організації та проведення психодіагностичного обстеження особистості позитивно впливає на розвиток показників мотиваційно-аксіологічного компонента готовності студентів до професійної мобільності, а саме, спрямованості до самореалізації в професійній діяльності, усвідомлення соціальної значущості професії психолога, а також показників когнітивно-пізнавального компонента, зокрема, повнота засвоєння професійних знань з фаху, здатність до самостійного розв'язування професійних ситуацій тощо. Здобути студентами вміння планувати психодіагностичну процедуру відповідно до проблеми, що досліджується; обирати валідні та надійні методики діагностики, оцінювати якість і потужність психодіагностичних методик у батареї; використовувати психодіагностичний інструментарій, адекватно та об'єктивно інтерпретувати одержані результати, узагальнювати їх з метою встановлення психологічного діагнозу; враховувати контекст життєвої ситуації клієнта під час встановлення психологічного діагнозу –

безпосередньо впливають на формування показників операційно-технологічного компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності (вміння прогнозувати наслідки своїх дій; професійна ініціативність тощо) та особистісно-рефлексивного (уміння оцінити власні професійні і особистісні можливості; професійно важливі якості, такі, як довіра до людей, толерантність, самостійність, комунікативність, емоційно-вольова готовність до прийняття рішень тощо).

Особливо продуктивною, з точки зору показників особистісно-рефлексивного компонента готовності до професійної мобільності є тема «Діагностика ситуативно-рефлексивних рис та самосвідомості», під час вивчення якої студенти знайомляться з методами діагностування самосвідомості особистості за А. Анастазі; опитувальниками діагностики локусу контролю; методиками самооцінки рівня онтогенетичної рефлексії тощо.

Одним із завдань, що поставлені перед майбутніми психологами у процесі професійної підготовки є ознайомлення студентів з психологічними основами процесу управління, закономірностями соціальної взаємодії в організації, набуття вмінь застосовувати методи психологічного дослідження в роботі з персоналом. Усе це вони здобувають у процесі вивчення обов'язкової навчальної дисципліни «Психологічні основи управління навчальною діяльністю», до якої входять розділи «Вступ до психології менеджменту й управління діяльністю» та «Соціально-психологічні особливості управління та менеджменту». В результаті вивчення цієї навчальної дисципліни у майбутніх психологів не лише з'являються вміння виокремлювати психологічні проблеми в організаціях і здійснювати їх аналіз; аналізувати основні психологічні закономірності управлінської діяльності, лідерства та керівництва; здійснювати діагностику організаційних процесів та розробляти рекомендації щодо їх оптимізації; аналізувати основні характеристики роботи та робочого середовища; визначати психологічний клімат в організаційному середовищі, лояльність до організації та

задоволеність роботою працівників; розв'язувати дослідницькі завдання в галузі психології управління, а також розвиваються окремі показники когнітивно-пізнавального компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Близькою за змістом є «Психологія управління» – обов'язкова навчальна дисципліна, метою викладання якої є формування у студентів загального уявлення про психологічні аспекти трудової діяльності в умовах управлінських відносин, в тому числі: психологічні аспекти змісту та структури управлінської діяльності, психологічні особливості стилів управління, психологічні аспекти прийняття управлінських рішень, психологічні закономірності ділового спілкування, психологічні передумови попередження та подолання конфліктів, а також формування сприятливого клімату організації. За умови цілеспрямованого додавання до змісту лекцій і практичних спеціально підібраного матеріалу, близького до пропонованих тем, можна також розвивати низку показників мотиваційно-аксіологічного та когнітивно-пізнавального компонентів готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

«Психологічна реабілітація учасників бойових дій» є також обов'язковою навчальною дисципліною, метою якої є вивчення студентами особливостей психологічної реабілітації та реабілітування учасників бойових дій. У результаті її вивчення у студентів формується уявлення про специфіку критичних ситуацій в житті людини, про особливості переживання гострої реакції на стрес та посттравматичний стресовий стан; вони знайомляться з провідними течіями, напрямками, теоретичними і концептуальними підходами до психологічної реабілітації учасників бойових дій; вивчають методи психологічної допомоги учасникам бойових дій.

У процесі набуття фахових компетентностей, таких, як: здатність розрізняти симптоматику посттравматичних стресових розладів учасників бойових дій; здатність проводити медико-психологічне обстеження; здатність проводити соціально-психологічну реабілітацію учасників бойових

дій; здатність надавати психологічну допомогу членам сімей учасників бойових дій у студентів також розвивається низка показників готовності до професійної мобільності, зокрема, таких, як мотивація до отримання професійно значущих знань, оскільки вони починають добре розуміти їх актуальність і своєчасність через невідоме зростання кількості учасників бойових дій і гостру необхідність здійснення їхньої соціально-психологічної реабілітації; також зростає усвідомлення соціальної значущості професії психолога; підвищується рівень і повнота професійних знань, з'являється здатність до самостійного розв'язування професійних ситуацій тощо.

Програмними результатами навчання є здатність майбутніх психологів до використання набутих знань з психологічного консультування та психокорекції наслідків посттравматичного синдрому на практиці; здатність аналізувати особливості психологічного розвитку учасників бойових дій; прогнозувати особливості розвитку психологічних особливостей ветеранів та підвищення рівня їх соціально-психологічної адаптованості.

Вибіркові навчальні дисципліни теж мають чималі потенційні можливості щодо формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

По-перше, майбутні психологи дійсно зацікавлені у набутті професійно значущих знань. Тому вони з інтересом обирають і вивчають дисципліни, які можуть забезпечити їм розвиток потрібних для майбутньої професійної діяльності компетентностей, з-поміж таких навчальних дисциплін: «Психологічні проблеми сучасної сім'ї», «Сімейне консультування», «Психологія сім'ї», «Психологічний супровід бізнес-проектів», «Патопсихологія», «Сучасні теорії глибинної психології» тощо. З особливим інтересом студенти сприймають тренінги: «Комунікативно-діяльнісний тренінг», «Тренінг підвищення особистісних ресурсів», «Тренінг особистісного росту», «Тренінг командоутворення», «Тренінг формування готовності до роботи з учасниками бойових дій» тощо.

Однією з професійно важливих якостей майбутнього психолога є комунікативність. І саме здатність ефективно взаємодіяти з оточуючими розвивається у майбутніх психологів під час вивчення дисципліни «Комунікативно-діяльнісний тренінг». Особливо важливим у процесі цього тренінгу є розвиток здатності студентів адекватно і повно пізнати себе та інших; оволодіти прийомами декодування психологічних повідомлень, що надходять від оточуючих людей; навчитися індивідуалізованим прийомам міжособистісного спілкування; уміти створити власну модель ефективного спілкування в різноманітних професійних і життєвих ситуаціях. Під час вивчення тем «Спілкування як один з універсальних способів вияву групової форми буття людей», «Засоби спілкування. Мистецтво ефективного спілкування», «Використання техніки «Я-висловлювання» на противагу «Ти-висловлювання»», «Змістовний конфлікт як відсутність згоди. Ефективні способи вирішення конфліктів», «Основні засади надання психологічної допомоги. Посилення позитивної Я-концепції» з-поміж іншого, розвивалася низка показників готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, особливо такі, як позитивна «Я-концепція», професійно важливі якості психолога тощо.

На розвиток таких показників особистісно-рефлексивного компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, як здатність до рефлексії, сформованість навичок самооцінки, особливо, позитивна «Я-концепція» тощо позитивний вплив здійснює «Тренінг підвищення особистісних ресурсів», який, з-поміж іншого, спрямований на актуалізацію професійно-особистісного потенціалу, розвиток мотивації на успіх (що сприяє розвитку таких показників готовності до професійної мобільності, як мотивація отримання професійно значущих знань, спрямованість до самореалізації в професійній діяльності), розширення особистісного самоусвідомлення, здатності до самовиховання тощо. Теми тренінгових занять найкращим чином сприяють розвитку значної кількості показників готовності майбутніх психологів до професійної мобільності: «Значення,

завдання, напрями успішного самовиховання», «Методи організації самовиховання», «Психолого-педагогічні засади самовиховання, самопізнання, саморегуляції», «Пізнання задатків та здібностей людини», «Самооцінка особистості» (під час вивчення цієї теми доцільними будуть завдання щодо самооцінки власної готовності до професійної мобільності), «Резерви успішної діяльності», «Техніка релаксації та саморегуляції» тощо.

Отже, як видно з аналізу змісту вищеназваних навчальних дисциплін, окремі компоненти чи показники готовності майбутніх психологів до професійної мобільності можна розвивати під час вивчення різних навчальних дисциплін, однак, в освітньо-професійній програмі підготовки психологів відсутня навчальна дисципліна, котра б у максимальній мірі впливала на формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності загалом. Для цього нами було розроблено і впроваджено спецкурс «Професійна мобільність майбутнього психолога». Детальніше про розроблений спецкурс йдеться в підрозділі 3.2.

Узагальнюючи досвід підготовки в педагогічних університетах майбутніх психологів до професійної мобільності зазначимо, що на практиці для цього здійснюються певні заходи, оскільки у різних аспектах в процесі вивчення тих чи інших навчальних дисциплін студенти мають змогу ознайомитися з цією якістю. Це стало позитивною передумовою для здійснення спеціально організованого дослідження, спрямованого на формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. Однак, маємо зазначити, що повною мірою педагогічний потенціал професійної підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності не використовується, хоча містить значні резерви. Звідси випливає необхідність спеціально організованого педагогічного впливу, обґрунтування педагогічних умов формування в процесі професійної підготовки у майбутніх психологів готовності до професійної мобільності та впровадження їх в освітній процес ЗВО.

Висновки до першого розділу

На основі узагальнення наукових досліджень з проблеми підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності та практики з'ясовано, що ступінь розроблення проблеми не відповідає рівню її теоретичної і практичної значущості. Саме тому необхідно створювати умови для підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності під час їхнього навчання в університеті. Водночас з'ясовано, що бакалаврська програма професійної підготовки майбутніх психологів у педагогічних університетах не передбачає ґрунтовної підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності, однак вона має для цього значний резерв.

У дослідженні визначено поняття «готовність майбутніх психологів до професійної мобільності» як інтегративну якість особистості, що в умовах високої динамічності суспільних відносин засвідчує внутрішню готовність до якісних змін; виявляється у здатності до швидкого набуття й узагальнення нових професійних знань і вмінь, готовності до прийняття рішень й здатності адаптуватися у разі зміни завдань діяльності практичного психолога, гнучкості поведінки і діяльнісному реагуванні, що забезпечує ефективність і компетентність у всіх напрямках професійної діяльності психолога.

Визначено структуру готовності майбутніх психологів до професійної мобільності у поєднанні чотирьох компонентів: мотиваційно-аксіологічного, когнітивно-пізнавального, операційно-технологічного, особистісно-рефлексивного; критерії готовності майбутніх психологів до професійної мобільності та їх показники: система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів (наявність у майбутніх психологів стійкої мотивації до отримання професійно значущих знань; спрямованість на самореалізацію в професійній діяльності; усвідомлення соціальної значущості професії психолога й значущості для нього готовності до професійної мобільності; наявність усвідомленої внутрішньої потреби в професійній мобільності та ціннісного ставлення майбутніх психологів до професійної мобільності); система

професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності (повнота засвоєння професійних (теоретичних) знань з фаху; здатність до самостійного розв'язання професійних (психологічних) ситуацій; знання про сутність, зміст професійної мобільності; знання про особливості професійної мобільності майбутніх психологів); рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності (уміння самостійно оволодівати різними видами професійних знань; ступінь сформованості уміння прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій; професійна ініціативність, пізнавальна та творча активність; уміння проектувати власний професійний розвиток, моделювати процес розвитку власної професійної мобільності); здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності з метою підвищення її рівня (здатність до рефлексії, уміння оцінити власні професійні й особистісні можливості; сформованість позитивної «Я-концепції»; сформованість навичок самооцінки власної готовності до професійної мобільності з метою її самовдосконалення; професійно важливі якості психолога (відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіра до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-вольова готовність до прийняття рішень тощо) та рівні сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності: індіферентний, базовий, продуктивний.

Основні положення першого розділу дисертаційного дослідження висвітлені автором у публікаціях [40; 41; 42; 43; 44; 45; 103; 104; 105].

Список використаних джерел у першому розділі

1. Аймедов К. В., Стрельбицька С. М. Професійна мобільність майбутніх фахівців у процесі навчання у ВНЗ: компетентнісний підхід. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу]*

«Києво-Могилянська академія»]. Серія : Педагогіка. 2014. Т. 251, Вип. 239. С. 49–52.

2. Акимов С. С. Готовность бакалавров технологического образования к научно-исследовательской деятельности. *Информационные технологии в образовании* : VIII открытая научно-практическая конференция студентов и аспирантов. Москва : Издательство СПбГУИТМО, 2005. 85 с.

3. Альбрехт Н. В. Деятельностно-ориентированное обучение как средство формирования профессиональной мобильности студентов вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Екатеринбург, 2009. 25 с.

4. Аминов Н. А., Молоканов М. В. Социально-психологические предпосылки специальных способностей школьных психологов. *Вопр. психол.* 1992. №1–2. С. 20–25.

5. Амирова Л. А. Развитие профессиональной мобильности педагога в системе дополнительного образования : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Уфа, 2009. 44 с.

6. Амирова Л. А. Развитие профессиональной мобильности педагога в пространстве его личностной самореализации: Монография. Уфа : Восточ. ун-т, 2006. 460 с.

7. Анисимова Н. А. Формирование профессиональной мобильности у студентов вуза в процессе изучения общепрофессиональных дисциплин : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Челябинск, 2012. 20 с.

8. Балакірєва О. М. Процеси соціальної мобільності у сучасному суспільстві : колективна монографія. [О. М. Балакірєва та ін.]; За ред. О. М. Балакірєвої. К. : Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2014. 287 с.

9. Безпалько О. В. Компоненти професійної мобільності майбутніх соціальних педагогів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія II «Соціальна робота. Соціальна педагогіка»* : зб. праць. Вип. 14. Ч. 2. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. С. 73–80.

10. Біда О. А., Гончарук В. А., Гончарук В. В. Професійна мобільність як фактор професійної успішності сучасного фахівця. *Наукові записки*

[Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Педагогічні науки. 2019. Вип. 178. С. 17–21.

11. Бойко Г. Соціальна мобільність педагога: теоретико-методологічний аспект. *Педагогіка і психологія професійної освіти : наук.-метод. журн.* / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, Львів. наук.-практ. центр проф.-техн. освіти НАПН України, Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2016. № 2. С. 66–75. URL: <http://nbuv.g>

12. Бондаренко А. Ф. Личностное и профессиональное самоопределение отечественного психолога-практика. *Московский психотерапевтический журнал*. М. 1993. № 1. С. 63–76.

13. Бригадир М. Особливості підготовки майбутніх психологів. URL: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova10/subor/Brygadyr.pdf>

14. Брижак Н. Ю. Професійна мобільність як фахова якість майбутнього вчителя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія : Педагогіка. Соціальна робота. Гол. ред. І. В. Козубовська*. Ужгород: Видавництво УЖНУ «Говерла», 2016. Вип. 1 (38). С. 67–70.

15. Ванискотт Ф. Образовательные системы в Европе. *Инновации в образовании*. 2003. № 5. С. 109–111.

16. Ващенко А. М. Формування професійної мобільності майбутніх офіцерів у процесі навчання у вищих військових навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. О., 2006. 261 с.

17. Винеvская А. В. Профессиональная мобильность учителя. *Формы и технологии взаимодействия субъектов образования в условиях современной образовательной ситуации : монография под ред. Л. В. Чернега*. Таганрог : Изд-во ФГБОУ ВПО «Таганрогского гос. пед. ин-та им. А. П. Чехова», 2012. 220 с.

18. Володавчик В. Професійна мобільність фахівця як науково-педагогічна проблема. *Молодь і ринок : наук.-пед. журн. Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І.*

Франка. Дрогобич, 2014. № 1. С. 88–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2014_1_19

19. Вороновська Л. П. Формування професійної мобільності майбутніх фахівців комунального господарства : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків., 2016. 267 с.

20. Герасимова І. Г. Формування професійної мобільності майбутніх фахівців аграрної сфери : монографія за ред. Л. Б. Лук'янової; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Вінниця : ПП «ТД «Едельвейс і К». 2015. 512 с.

21. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376 с.

22. Головня Н. Рівні і критерії готовності майбутнього педагога до професійної мобільності. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2014. Вип. 41. С. 31–36.

23. Гордєєва Т. Є. Педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх соціальних працівників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Переяслав-Хмельницький. 2015. 20 с.

24. Горюнова Л. В. Профессиональная мобильность специалиста в контексте компетентностного подхода. *Гуманитарные и социально-экономические науки*. Спецвыпуск «Педагогика». 2006. № 3. С. 34–48.

25. Горюнова Л. В. Составляющие профессиональной мобильности современного специалиста. *Известия высших учебных заведений. Поволжский регион*. 2007. № 1. С. 63–69.

26. Гринько В. Аналіз теоретичних підходів до вивчення феномену «професійна мобільність». *Молодь і ринок : наук.-пед. журн.* Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. Дрогобич, 2011. № 5. С. 127–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_5_31

27. Гринько В. О. Емпіричне дослідження складових професійної мобільності викладача вищої школи. *Проблеми сучасної психології: Збірник*

наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнко, Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Вип. 14. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. С.134–143.

28. Гринько В. О. Психологічні засади розвитку професійної мобільності викладача вищої школи : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. 22 с.

29. Гринько В. О. Складові професійної мобільності викладача вищої школи. *Актуальні проблеми сучасної психології : Збірник матеріалів конф.* [За заг. ред. Я. О. Гошовського, О. Є. Іванашко та ін.]. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. С. 62–65.

30. Грицькова Н. В. Формування соціально-професійної мобільності майбутніх учителів в освітньому просторі вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2013. 20 с.

31. Джери Д. Большой толковый социологический словарь. М. : АСТ, Вече. 1999. 325 с.

32. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.

33. Долінська Ю. Г. Самоактуалізація особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2000. 19 с.

34. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологический словарь-справочник. М. : Харвест, 2004. 567 с.

35. Енциклопедія освіти / АПН України; гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінкос Інтер, 2008. 1040 с.

36. Закон України «Про вищу освіту» URL: https://taxlink.ua/ua/normative_acts/zakon-ukraini-pro-vishchu-osvitu/

37. Захарчин Г. М., Гладун О. С. Професійна мобільність персоналу як складова адаптаційної політики підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Логістика. 2017. № 863. С. 51–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2017_863_9.

38. Зеленський Б. Р. Категорія «професійна мобільність» у психолого-педагогічному дискурсі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2016. Вип. 51. С. 158–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2016_51_24
39. Зубко В. С. Професійна мобільність майбутніх психологів: методи діагностування. Методичні рекомендації. Вінниця : ТОВ «Друк», 2020. 70 с.
40. Зубко В. С. Готовність майбутніх психологів до професійної мобільності. The 6th International scientific and practical conference «*Scientific achievements of modern society*» (February 5–7, 2020) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2020. Pp. 674–683.
41. Зубко В. С. Зміст і структура готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні науки*. Гол. ред. О. В. Діденко. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2020. № 4(16). С. 78–91.
42. Зубко В. С. Професійна мобільність як один із чинників професійної успішності майбутніх психологів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми*. Зб. наук. пр. Випуск 52. Редкол. Київ – Вінниця : ТОВ фірма «Планер». 2018. С. 299–302.
43. Зубко В. С., Лазаренко Н. І. Професійна мобільність майбутніх психологів: соціологічний аспект : «*Eurasian scientific congress*» Abstracts of IX International Scientific and Practical Conference. (September 6–8, 2020) Barcelona, Spain. Pp. 96–100.
44. Зубко В. С., Лазаренко Н. І. Професійна мобільність майбутніх психологів: педагогічний аспект дослідження. *Теоретичні та методологічні проблеми сучасної педагогіки та психології* : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 09-10 листопада 2018 р.). ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної

інформатики НАН України. Миколаїв : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2018. С. 51–53.

45. Зубко В. С., Лазаренко Н. І. Педагогічний потенціал фахової підготовки майбутніх психологів щодо формування готовності до професійної мобільності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми* : збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Друк плюс». 2020. Вип. 55. С. 137–145.

46. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. О., 2005. 20 с.

47. Інноваційні моделі підвищення кваліфікації працівників психологічної служби і консультантів ПМПК. За ред. В. Г. Панка, З. О. Гаркавенко. Київ, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013. 220 с.

48. Кабур Л. М. Критерії та рівні готовності майбутніх учителів музики до професійної мобільності. *Проблеми сучасної педагогічної освіти* : зб. наук. праць. МОНМС України, МОНМС АРК, РВНЗ КГУ (м. Ялта); ред. О. В. Глузман [та ін.]. Ялта : РВВ КГУ, 2000 С. 23–39.

49. Калиновский Ю. И. Развитие социально-профессиональной мобильности андрагога в контексте социокультурной образовательной политики региона : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Омск, 2001. 470 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/razvitie-sotsialno-professionalnoi-mobilnosti-andragoga-v-kontekste-sotsiokulturnoi-obrazova>

50. Каплина С. Е. Концептуальные и технологические основы формирования профессиональной мобильности будущих инженеров в процессе изучения гуманитарных дисциплин : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Чебоксары, 2008. 492 с.

51. Кіліченко О. І. Формування професійної мобільності майбутніх учителів шляхом розв'язування навчальних ситуацій. *Імідж сучасного*

педагога : електрон. наук. журн. Полтава, 2017. № 3. С. 15–19. URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/109324>

52. Клименко Ю. А. Педагогічні умови формування професійно мобільного педагога у європейських вищих навчальних закладах. *Педагогічні науки : зб. наук. праць*. Херсон : Видавництво ХДУ, 2011. Вип. 58. С. 74–79.
53. Коваліско Н. В. Трудова мобільність в умовах регіонального ринку праці : дис. ... канд. соціол. наук. Львів, 1999. 184 с.
54. Кожемякіна Н. І. Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. О., 2006. 20 с.
55. Козлова О. Г., Малецька Т. В., Козлов Д. О. Професійна мобільність майбутнього вчителя як педагогічна проблема. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015, № 7 (51). С. 63–72.
56. Кондрашихіна О. О. Формування здатності до фасилітаційних впливів у майбутніх практичних психологів : автореф. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ. 2004. 27 с.
57. Коробко Н. В. Формування професійної мобільності майбутніх магістрів педагогіки вищої школи в умовах сталого розвитку. *Theory and methods of educational management*. №1 (17), 2016. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v17_16/14_korobko.pdf
58. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования. М. : «Академический проект», 1999. 240 с.
59. Латуша Н. В. Поняття «Професійна мобільність» у педагогічному аспекті. *Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія [зб. наук. праць]*. Вінниця, 2014. Вип. 42, Ч. 2. С. 6–9.
60. Лазаренко Н. І., Зубко В. С., Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності у період глобалізації, інтернаціоналізації та інноваційних змін у сучасному світі. *Особистісно-професійний розвиток*

- учителя: погляди стейкхолдерів : монографія. Упорядники: Акімова О. В., Фрицюк В. А. Вінниця : ТОВ «Друк», 2020. С. 5–15.
61. Майборода Р. Методологічні основи мобільності як професійно значущої характеристики випускника-економіста. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2015. Вип. 11. С. 19–31.
 62. Мандрик Я. Формування професійної готовності майбутніх диспетчерів координаційного центру пошуку та рятування : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Укр. інж.-пед. акад. Харків. 2015. 20 с.
 63. Матвієнко О. В., Затворнюк О. М. Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 1. Том 1. 2014. С. 215-220.
 64. Мещеряков Б. Г., Зинченко В. П. Большой психологический словарь. Москва: Прайм-Евроник, 2003. 672 с.
 65. Мищенко В. А. Интегративный подход к образованию как способ формирования профессиональной мобильности у выпускников вузов. *Пед. образов. и наука*. 2009. № 8. С. 56–62.
 66. Музиченко Ю. Професійна мобільність учителя в умовах формування загальноєвропейського освітнього простору. *Шлях освіти*. 2007. № 3. С. 17–21.
 67. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. Міністерство освіти і науки України. Академія педагогічних наук України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
 68. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3442013-15402>
 69. Олійник К. С. Професійна мобільність як складова підготовки працівників соціальної служби. *«Молодий вчений»*. № 10 (37). 2016. С. 273–276.
 70. Павлиш Т. Г. Розвиток професійної мобільності викладачів інформатики у системі науково-методичної роботи коледжів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький. 2018. 233 с.

71. Педагогика : большая современная энциклопедия. Сост. Е. С. Рапацевич. Мн. : Современное слово, 2005. С. 482.
72. Пілецька Л. С. Вплив соціально-психологічної адаптації на професійну мобільність особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2012. № 3(29). С. 227–234.
73. Пілецька Л. С. Мобільність як необхідна умова професійного становлення особистості. *Психологія і особистість : наук. журн. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка*. Київ, 2015. № 2(1). С. 243–257. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psios_2015_2\(1\)__19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psios_2015_2(1)__19)
74. Пілецька Л. С. Професійна мобільність особистості: психологічний аспект аналізу. *Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. пр. Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Сєверодонецьк*, 2013. № 3. С. 197–202. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2013_3_35
75. Пріма Р. М. Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутнього фахівця початкової освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. О., 2010. 42 с.
76. Професійна освіта : словник : навч. посіб. Уклад. С. У. Гончаренко; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища шк., 2000. 380 с.
77. Прудка Л. М. Професійна підготовка майбутніх практичних психологів в організації навчально-виховного процесу. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Педагогіка, Психологія*. № 4. 2013. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/10144/13347>
78. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі : Спільність і розбіжності : Монографія. К. : Вища шк., 1997. 180 с.
79. Райгородский Д. Я. Психология самосознания : хрестоматия. Самара, 2007. 672 с.

80. Рыбникова Л. И. Организация практического обучения в колледже как один из путей формирования социально-профессиональной мобильности специалиста. URL: <http://www.igpk.ru>
81. Сачук Ю. Є. Генеза поняття «соціально-професійна мобільність». *Неперервна професійна освіта: теорія і практика : наук.-метод. журн.* Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Благод. фонд ім. Антона Макаренка. Київ, 2015. Вип. 1–2. С. 32–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2015_1-2_7
82. Сачук Ю. Проблема соціально-професійної мобільності сучасного фахівця у контексті реформування системи вищої освіти. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 1. С. 10–15.
83. Симончук О. В. Міжпрофесійна мобільність та зміна соціальної ідентичності : автореф. дис. ... канд. наук. Київ, 2000. 21 с.
84. Сорокин П. Социальная мобильность. Пер. с англ. М. В. Соколовой. М. : Academia : LVS, 2005. 588 с.
85. Спирин Л. Ф. Теория и технология решения педагогических задач. М. : Российское педагогическое агентство, 1997. 154 с.
86. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 в умовах глобалізаційних викликів. URL: <http://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/36382.pdf>
87. Сургунд Н. А. Професійна мобільність як складова системи професійного розвитку сучасного фахівця. *Вісник Національного університету оборони України*. Вип. 3 (40). 2014. С. 340–345.
88. Сушенцева Л. Мобільність майбутнього педагога професійного навчання. URL: http://lib.iitta.gov.ua/1309/1/stattja_poland_2013_sushenceva.pdf
89. Сушенцева Л. Л. Проблема професійної мобільності у контексті міждисциплінарного підходу. *Теорія і методика професійної освіти*. № 1. 2011. С. 3–11.
90. Сушенцева Л. Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: Теорія і практика. Монографія. Кривий Ріг : «Видавничий дім», 2011. 360 с.

91. Філософський словник соціальних термінів. Ред. рада Андрущенко В. П., Губерський Л. В., Кремень В. Г. та ін. 3-тє вид., доп. К. – Харків, Р.И.Ф., 2005.
92. Хом'юк І. В. Готовність до зміни діяльності в контексті формування мобільності майбутніх інженерів. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15486/стаття%20готовність%20хомюк.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
93. Хом'юк І. В., М. Б. Ковальчук, Я. В. Хом'юк. До питання формування професійної мобільності майбутніх інженерів. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14471/до%20питання%20формування%20проф%20мобільності.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
94. Хом'юк І. В. Система формування професійної мобільності майбутніх інженерів машинобудівної галузі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. К., 2013. 495 с.
95. Чобанян А. В. Теоретичний аналіз підготовки майбутніх спеціальних психологів до здійснення психолого-педагогічного супроводу. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. №1, 2015. С. 70–75.
96. Шпекторенко І. В. Види мобільності індивіда. URL: <http://uchni.com.ua/kultura/5031/index.html>
97. Шпекторенко І. В. Структура академічної мобільності персоналу: управлінський аспект. URL: [www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2009.../09sivpua.pd./](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2009.../09sivpua.pd/)
98. Erikson R., Goldthorpe J. H. The constant flux. A study of class mobility in industrial societies. Oxford : Clarendon press, 1992. 429 p.
99. Hauser R. M., Featherman D. L. The process of stratification: Trends and analysis. New York : Academic press, 1977. 287 p.
100. Kolb D. Experiential learning. Englewood Cliffs (N.J.), 1984. 40 p.
101. Lipset S. Bendix R. Social mobility in industrial society. Berkeley; Los Angeles, 1954.

102. Lipset S. Bendix R. Social Mobility and Occupational Career. Patterns I. Stability of Jobholding. *American Journal of Sociology*. 1952. Volume 57. № 4. P. 366–374.
103. Zubko V. Essence and structure of readiness of future psychologists for professional mobility. *XI International Scientific and Practical Conference Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*. Warsaw, Poland. 2019. Pp.41–44.
104. Zubko V. Information and communication technologies in the process of technology preparation in the process of preparation for professional mobility. *Innovative development of science and education. Abstracts of the 4th International scientific and practical conference*. ISGT Publishing House. Athens, Greece. 2020. Pp. 184-188. URL: <https://sci-conf.com.ua>.
105. Zubko V. S. Preparation of future psychologists for professional mobility in the educational process of the university. «*The world of science and innovation*». Abstracts of the 4th International scientific and practical conference. (November 11-13, 2020) Cognum Publishing House, London, United Kingdom. 2020. Pp. 674–683.
106. Urry J. Mobilities. Cambridge: Polity Press, 2007. 335 p.

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

2.1. Результати діагностики стану сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності

Одержані нами результати аналізу теоретичних основ формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, визначення особливостей їхньої професійної діяльності, потенційних можливостей дисциплін загального та професійного циклів, а також сутності, змісту та структури готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, визначення критеріїв, показників і рівнів досліджуваної якості дають змогу перейти до констатувального етапу педагогічного експерименту, метою якого є визначення стану сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності під час їхнього навчання в університеті.

Для кожного критерію готовності майбутніх психологів до професійної мобільності нами було визначено показники та методики їх діагностування (Додаток Б).

Констатувальний етап експерименту було проведено у 2018-2019 роках. Він був спрямований на з'ясування рівня сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, а також на аналіз тенденцій формування й розвитку цієї якості, дослідження змісту навчальних планів і робочих програм навчальних дисциплін, що вивчаються студентами

різних курсів за спеціальністю 053 «Психологія» у контексті формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. Діагностику стану сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності здійснено за такими, визначеними у попередньому підрозділі критеріями – система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів; система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності; рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; сформованість навичок самооцінки власної готовності до професійної мобільності з метою її самовдосконалення, професійно важливі якості психолога.

Отже, на констатувальному етапі педагогічного експерименту ми розв'язували такі завдання:

- обрати відповідний діагностичний інструментарій, який би дав змогу найбільш точно та об'єктивно визначити рівень готовності майбутніх психологів до професійної мобільності;

- визначити репрезентативну вибірку дослідження;

- на основі схарактеризованих нами структурних компонентів (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, операційно-технологічний, особистісно-рефлексивний) визначити стан та рівні готовності майбутніх психологів до професійної мобільності;

- проаналізувати одержані на констатувальному етапі дані емпіричного зрізу за допомогою методів математичної статистики для з'ясування однорідності груп і доцільності використання обраних груп, як експериментальної, так і контрольної під час формувального етапу експерименту.

Метою констатувального етапу експерименту було з'ясування початкового рівня сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

На першому етапі констатувального етапу педагогічного експерименту (2018-2019 рр.) було визначено вибірку дослідження. Вибіркову сукупність

на констатувальному етапі експерименту складала 267 студентів I-IV курсів спеціальності 053 «Психологія» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського та Хмельницького національного університету. До експериментальної групи увійшло 129 студентів (ЕГ-1 – 65; ЕГ-2 – 64); до контрольної – 138 осіб (КГ-1 – 75; КГ-2 – 63).

На початку констатувального етапу експерименту для нас важливо було з'ясувати наявність у майбутніх психологів: стійкої мотивації до одержання професійно значущих знань; спрямованості на самореалізацію в професійній діяльності; усвідомлення соціальної значущості професії психолога й значущості для них готовності до професійної мобільності, а також наявність усвідомленої внутрішньої потреби в професійній мобільності та ціннісного ставлення до професійної мобільності.

Для цього, з метою діагностування показників критерію «система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів» було використано методи: спостереження, письмове та усне опитування, анкетування, «Тест-опитувальник рівня професійної спрямованості» Т. Дубовицької, «Мотивація професійної діяльності» К. Замфір у модифікації А. Реана, «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, самооцінювання і експертне оцінювання (Додаток Б).

Рівень професійної спрямованості майбутніх психологів визначали за допомогою «Тесту-опитувальника рівня професійної спрямованості» Т. Дубовицької [46, с. 82-86].

Одержані в процесі обробки відповідей студентів результати розшифровували так: 0 - 4 бали – індіферентний рівень професійної спрямованості; 5 - 13 балів – базовий рівень професійної спрямованості; 14 - 18 балів – продуктивний рівень професійної спрямованості.

З урахуванням визначених у підрозділі 1.2 рівнів сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності для індіферентного рівня характерна відсутність спрямованості на професійну діяльність психолога, орієнтація на інші професії.

Низькі показники за тестом (0 - 4 бали) свідчать про те, що студент вимушено навчається за цією спеціальністю; вступ до навчального закладу обумовлений не інтересом до майбутньої професії психолога і бажанням працювати за цією спеціальністю, а іншими причинами, наприклад, вимога батьків, близькість розташування університету тощо; студент не бачить нічого перспективного для себе у своїй майбутній професії; вона для нього є малоцікавою.

Студентам з базовим рівнем (5 - 13 балів) загалом подобається обрана професія психолога, вони мають наміри працювати за обраною професією, але вони не докладають значних зусиль для професійного саморозвитку, спрямованість до самореалізації в професійній діяльності у них має епізодичний характер.

Високі показники за тестом (14 - 18 балів, продуктивний рівень) свідчать про те, що студент прагне до оволодіння обраною професією, професія подобається йому; він хоче в майбутньому працювати і далі вдосконалюватися за даною професією; у вільний час займається справами, що стосуються майбутньої професії; має коло знайомих – фахівців у цій професії; вважає свою професію справою свого життя, а, отже, студент має високий (продуктивний) рівень розвитку показника «спрямованість на самореалізацію в професійній діяльності». Крім того, на нашу думку, такі дані побічно характеризують і ступінь сформованості іншого показника, «стійкої мотивації до отримання професійно значущих знань».

Показник «мотивація до отримання професійно значущих знань» діагностувався методами спостереження, анкетування, а також використовували методику К. Замфір у модифікації А. Реана «Мотивація професійної діяльності» [139], в основу якої покладена концепція внутрішньої і зовнішньої мотивації.

Студентам було запропоновано низку мотивів, котрі вони мали розподілити у порядку значущості за шкалою від одного до п'яти.

Варто зазначити, що задоволеність професією має значущий взаємозв'язок з оптимальністю мотиваційного комплексу, тобто задоволеність майбутніх психологів обраною професією є тим вищою, чим оптимальнішим у них мотиваційний комплекс: високий рівень внутрішньої і зовнішньої позитивної мотивації і низький – зовнішньої негативної.

З урахуванням визначених у підрозділі 1.2 рівнів сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності для індіферентного рівня (1-2 бали) характерним є мотиви уникнення, осуду, бажанням «не потрапити в халепу», вони переважають у таких студентів над мотивами, пов'язаними з цінністю самої діяльності психолога; у таких студентів переважають зовнішні негативні мотиви.

Середній показник за тестом (3 бали, базовий рівень) свідчать про те, що у студента в мотиваційному комплексі можуть бути однаково представлені внутрішні, й, водночас, зовнішні позитивні мотиви і зовнішні негативні мотиви.

Високі показники за тестом (4-5 балів, продуктивний рівень) свідчать про те, що студент має оптимальний мотиваційний комплекс, активність його мотивована самим змістом діяльності психолога, прагненням досягти в ній певних позитивних результатів. У мотиваційному комплексі таких студентів переважають внутрішні мотиви.

Тест «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча студенти проходили онлайн (URL:<https://testometrika.com/personality-and-temper/test-rokicha-value-orientation/>).

Цей тест був для дослідження також важливим, оскільки, опрацьовуючи результати, ми могли простежити на початку експерименту систему ціннісних орієнтацій студентів, адже саме вона визначає спрямованість особистості і складає основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої тощо. За результатами цього тесту ми не могли поділити студентів за рівнями готовності до професійної мобільності (індіферентним, базовим, продуктивним), але одержали досить чіткі

уявлення про те, яким саме цінностям вони надають перевагу і спроектувати одержані результати на предмет нашого дослідження. Нам важливо було зрозуміти систему ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, чи є у них стійка мотивація до одержання професійно значущих знань, спрямованість на самореалізацію в професійній діяльності, наявність усвідомленої внутрішньої потреби в професійній мобільності та ціннісного ставлення до неї.

На рисунку 2.1 показаний розподіл цінностей (термінальних) майбутніх психологів за визначеними шкалами.

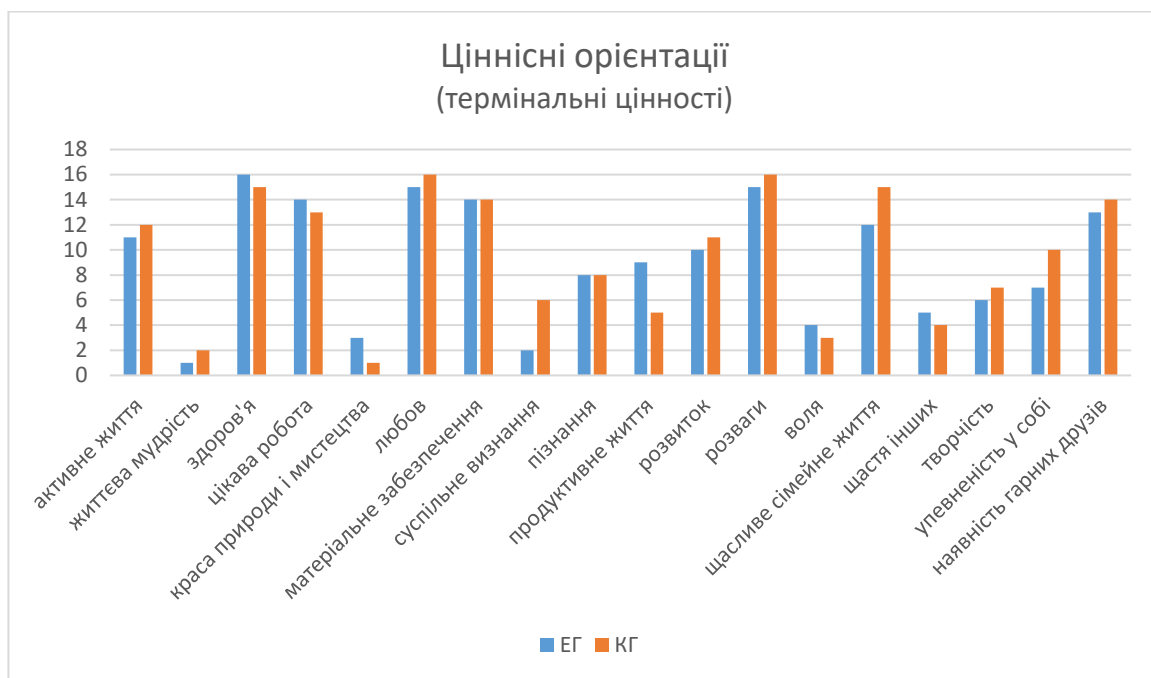

Рис. 2.1. Результати діагностики за методикою М. Рокіча «Ціннісні орієнтації» (термінальні цінності)

Одержана в результаті дослідження індивідуальна ієрархія цінностей може бути поділена, як передбачено автором методики, на три рівні групи: бажані цінності, значущі (ранги з 1 по 6); індиферентні, байдужі (7-12); незначущі (13-18 ранг ієрархії).

Як видно з одержаних результатів, цінності, що стосуються спрямованості на професійну самореалізацію (суспільне визнання, пізнання, продуктивне життя, творчість) не є особливо значущими для майбутніх психологів, окрім цікавої роботи та матеріального забезпечення.

Структура термінальних цінностей майбутніх психологів обох груп має подібний характер: найбільш значущими цінностями є любов, здоров'я, матеріальне забезпечення, розваги; найменш значущими – краса природи і мистецтва, життєва мудрість, воля щастя інших.

На рисунку 2.2 видно розподіл цінностей (інструментальних) майбутніх психологів за визначеними шкалами.

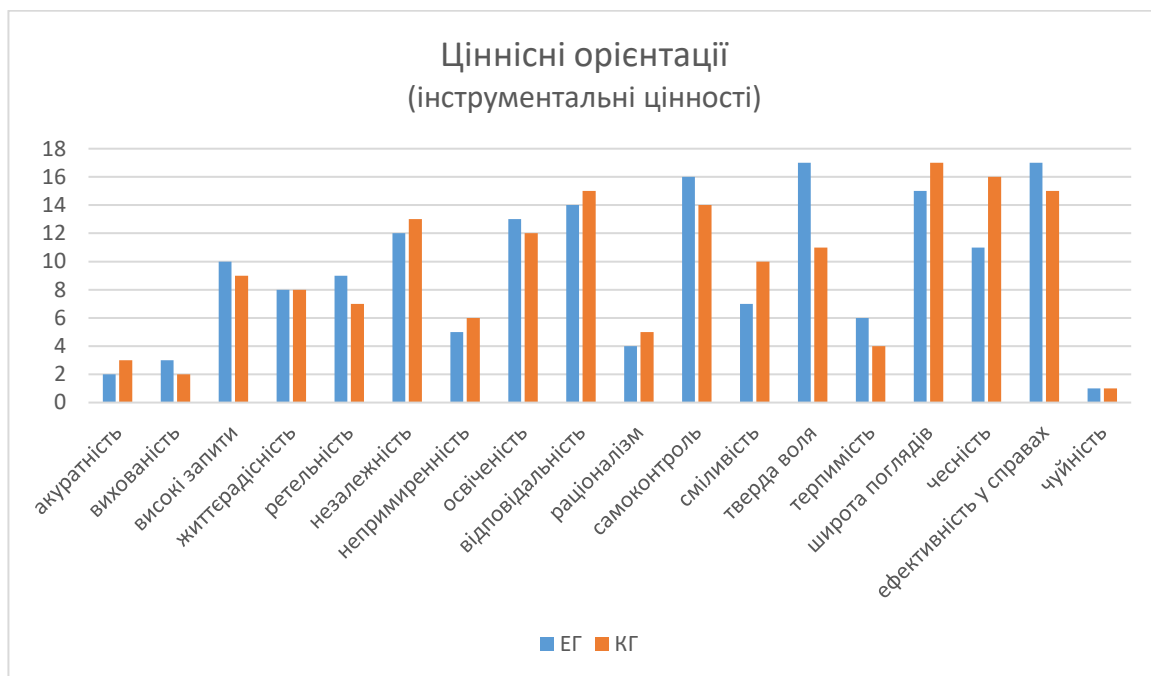

Рис. 2.2. Результати діагностики за методикою М. Рокіча «Ціннісні орієнтації» (інструментальні цінності)

Одержана в результаті дослідження індивідуальна ієрархія інструментальних цінностей також була поділена на три групи: бажані цінності, значущі (ранги з 1 по 6); індиферентні, байдужі (7-12); незначущі (13-18 ранг ієрархії).

Як видно з одержаних результатів, цінності, що стосуються спрямованості на професійну самореалізацію (раціоналізм, високі запити, ретельність), не є значущими для майбутніх психологів, окрім твердої волі та ефективності у справах.

Структура інструментальних цінностей майбутніх психологів обох груп має подібний характер: найбільш значущими цінностями є тверда воля,

широта поглядів, ефективність у справах, самоконтроль, чесність, відповідальність; найменш значущими – чуйність, вихованість, акуратність.

Зауважимо, що описаний тест («Ціннісні орієнтації» М. Рокіча), який ми проводили, не призначений для кількісних характеристик, лише для якісних.

Обов'язковим елементом констатувального етапу експерименту є анкетування за розробленою нами анкетой (Додаток В), та опитування за авторським опитувальником (Додаток Д).

Розроблена нами анкета для діагностики готовності майбутніх психологів до професійної мобільності містить 20 відкритих запитань.

На запитання «Чому Ви обрали професію психолога?» студенти називали різні причини, з-поміж яких від: «завжди мріяв допомагати людям», «ця професія викликає у мене особливий інтерес», «професія психолога є дуже затребуваною в сучасній Україні», «психологи мають непоганий заробіток» до: «мене спонукали батьки вступати на цю спеціальність», «в педагогічному університеті нижчі ціни за навчання», «пройшла на бюджетну форму навчання за конкурсом» тощо.

На запитання «Чи відповідає обрана професія Вашим інтересам і нахилам?» близько 60 % відповіли позитивно; 15 % – негативно, 4 % відповіли, що обрана професія стала подобатися їм вже на етапі професійної підготовки. Тому й не дивно, що чітко уявляють власні перспективи в обраній професії лише близько 50 % опитаних; 24 % взагалі не бачать для себе чітких перспектив у професії; 15 % студентів замислюються над можливістю зміни професії в подальшому.

Запитання «Якими якостями, на Вашу думку, має володіти майбутній психолог для ефективної професійної діяльності?» особливих складнощів у студентів не викликало. Значна частка опитаних (87 %) назвали досить багато професійно важливих якостей, з-поміж яких: професійна компетентність, відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіра до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-вольова готовність до прийняття

рішень тощо. Хоча, на запитання «Чи всі з цих якостей притаманні Вам?», вочевидь, конкретно їм складно було відповісти. В основному, майбутні психологи називали лише по декілька особистісних якостей, якими вони на даний момент володіють.

На запитання «Чи здатні Ви до зміни видів професійної діяльності, швидко переходити від одного виду діяльності до іншого?» 46 % опитаних відповіли ствердно; 37 % відповіли, що хотіли б цьому навчитися; 17 % респондентів відповіли негативно.

Певні труднощі викликало запитання про сутність поняття «професійна мобільність». Студенти під час навчання частіше стикаються з академічною мобільністю. Напевно, саме цим можна пояснити, що значна частина опитаних 78 % розуміють під чим поняттям саме характеристики академічної мобільності, пов'язані з переміщенням студентів на певний час в інший заклад в Україні чи за кордоном. А «професійну мобільність» вони розуміють як таку, що пов'язана зі студентами якогось конкретного фаху, спеціальності, професії. Лише 12 % студентів пов'язали цю характеристику безпосередньо з майбутньою професійною діяльністю, 10 % респондентів взагалі не змогли чітко відповісти на це питання.

Із трактуванням поняття «готовність до професійної мобільності» студенти справилися краще. До поняття «готовність» вони, цілком справедливо, віднесли певний рівень знань, умінь, навичок, інтересів, здібностей, працездатність, відповідні психологічні якості. Хоча, звісно, чіткої, повної відповіді майже ніхто не зміг дати.

Схвально, що 35 % студентів вважають важливою якістю готовність до професійної мобільності для психолога. Обґрунтовуючи власну думку, вони вказували на необхідність «змінювати часто види діяльності», «пристосовуватися кожний раз до індивідуальних особливостей людини, що потребує консультації» тощо. Приблизно така ж сама кількість опитаних (40 %) вважає важливою готовність до професійної мобільності особисто для себе.

На запитання «Чи доцільно, на Вашу думку, займатися розвитком готовності до професійної мобільності під час навчання в педагогічному університеті?» більшість (65 %) опитаних відповіли ствердно.

На запитання «Які фактори, на Вашу думку, сприяють професійній мобільності?» студенти також надавали різні відповіді, як-то «стрімкі зміни в економіці», «необхідність змінювати місце роботи, до якого потрібно пристосовуватися» тощо. Перешкоджають професійній мобільності, на думку студентів «інертність», «лінь», «непідготовленість до цього», «апатія» тощо. На запитання «Чи відчуваєте Ви потребу у формуванні готовності до професійної мобільності?» 54 % студентів відповіли позитивно. 52 % опитаних вважають, що, на їхню думку, рівень їхньої готовності до професійної мобільності не відповідає вимогам майбутньої професії психолога. Позитивним є те, що 36 % опитаних хотіли б підвищувати рівень власної готовності до професійної мобільності згідно вимог майбутньої професії психолога, хоча, варто зауважити, що програми власної підготовки до професійної мобільності ніхто з опитаних не має.

Отже, результати анкетування дали змогу уточнити якісну характеристику наявного рівня готовності майбутніх психологів до професійної мобільності на початку експерименту. Для значної частини студентів виявилися недостатньо сформованими внутрішня готовність до якісних змін; нездатність до швидкого набуття й узагальнення нових професійних знань і вмінь; певна неготовність до прийняття рішень; недостатній рівень гнучкості поведінки тощо, що потребує окремих педагогічних впливів.

Розроблений нами опитувальник містить 20 запитань, згрупованих у чотири блоки. До кожного з питань пропонується три варіанти відповіді, з яких респонденти можуть обрати лише одну. Відповіді підібрані так, що, у випадку вибору варіанту «а» студент одержує три бали, варіанту «б» – два бали, варіанту «в» – один бал. Таким чином, максимально можлива кількість балів – 60, мінімально можлива – 20.

Одержані в процесі обробки відповідей студентів на опитувальник результати розшифровували так: 20 - 30 балів – індиферентний рівень готовності до професійної мобільності; 31 - 49 балів – базовий рівень; 50 - 60 балів – продуктивний рівень готовності до професійної мобільності.

Запитання першого блоку опитувальника більшою мірою стосувалися мотиваційно-аксіологічного компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Зокрема, на запитання першого блоку опитувальника «Чи відчуваєте Ви потребу у систематичному оволодінні професійно значущими знаннями (інформацією)?» 4 % опитаних відповіли «постійно намагаюся це робити»; 48 % – «епізодично це роблю»; 45 % – «у мене немає такої потреби». На запитання «Чи прагнете Ви самореалізації в професійній діяльності?» 6 % відповіли ствердно, 50 % – «напевно, це важливо, але я не замислювався над цим», 28 % – «у мене немає такого прагнення». Щодо усвідомлення соціальної значущості професії психолога, близько 8 % опитаних вважають її особливо значущою для суспільства; 47 % – «швидше так, але не замислювався над цим», 28 % – «у мене немає такого переконання». Особливо значущою для психолога готовність до професійної мобільності визнали 5 % респондентів, «швидше так, ніж ні» – 53 %, близько 43 % опитаних не визначилися чітко щодо цього. Попри це, у значної частини майбутніх психологів ставлення до професійної мобільності виявилось, все ж таки, позитивним (52 %), нейтральним – 34 %, негативним – 13 %.

Запитання другого блоку опитувальника більшою мірою стосувалися когнітивно-пізнавального компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

На запитання другого блоку опитувальника «Чи можете Ви пояснити сутність поняття «професійна мобільність?»» близько 8 % опитаних відповіли «так»; 56 % – «не впевнений чітко»; 35 % – «ні». Аналогічно, на запитання «Чи знаєте Ви особливості професійної мобільності майбутніх психологів?» 6 % відповіли ствердно, 55 % – нейтрально, 33 % – негативно. Попри це,

свою здатність, як майбутнього психолога, до самостійного розв'язування професійних ситуацій 9 % студентів оцінили на «відмінно», 54 % – «добре», 35 % – «задовільно». Подібні відповіді студенти дали на запитання «Наскільки глибоким і повним є засвоєння Вами професійних (теоретичних) знань з фаху?», зокрема, 8 % відповіли «відмінно», 55 % – «добре», 36 % – «задовільно». Відповіді студентів також засвідчили їхню недостатню ознайомленість з психологічними основами професійної мобільності психолога (6 % – ознайомлені, 57 % – не зовсім, 34 % – не ознайомлені).

Запитання третього блоку опитувальника значною мірою стосувалися операційно-технологічного компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

На запитання третього блоку опитувальника «Як би Ви оцінили рівень власної практичної готовності до професійної мобільності?» 7 % опитаних відповіли «відмінно», 54 % – «добре», 38 % – «задовільно». У процесі діагностування нас цікавило, чи мають студенти досвід самостійного оволодіння різними видами професійних знань. Лише незначна частка опитаних відповіли на це запитання ствердно (8 %), «частково» – відповіли 53 %, не мають досвіду 36 % опитаних. Принагідно зазначимо, що значна кількість опитаних сказали, що вони не здатні до прогнозування професійної діяльності та передбачення наслідки своїх дій і не вміють спроектувати власний професійний розвиток чи, тим більше, змодельовати процес розвитку власної професійної мобільності. Отже, рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності також потребує вдосконалення.

Запитання четвертого блоку опитувальника більшою мірою стосувалися особистісно-рефлексивного компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. Явні утруднення викликало запитання «Чи можете Ви самостійно оцінити власні професійні й особистісні можливості?». На нього лише 4 % студентів відповіли «так», близько половини опитаних – «частково» і понад 40 % – «ні». Варто зауважити, що оцінили свою «Я-

концепцію» позитивно теж мало студентів (3 %), в той час, як негативно – близько 40 % опитаних. На запитання «Чи сформовані у Вас навички самооцінки власної готовності до професійної мобільності?» 7 % відповіли ствердно, 54 % – «частково», 38 % – «не сформовані». Варто виокремити ще одне запитання, що викликало складнощі у респондентів, це «Які з професійно важливих якостей психолога є властивими для Вас? Оберіть із запропонованих: відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіра до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-вольова готовність до прийняття рішень». Студенти, як правило, обирали лише декілька якостей, додатково зазначаючи, що інші також вважають важливими, але вони у них недостатньо розвинені. Отже, здатність студентів до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності також потребувала розвитку.

У таблицях і діаграмах нижче подано результати діагностування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності окремо за кожним із визначених критеріїв (система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів; система професійних знань; рівень практичної готовності; здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності).

Методи діагностики, що використовували для діагностики показників указаних критеріїв описано вище.

У таблиці 2.1. подано результати діагностування на початку експерименту за критерієм «система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів». У таблиці показники вказаного критерію мають таку відповідність: 1 – наявність стійкої мотивації до одержання професійно значущих знань; 2 – спрямованість на самореалізацію в професійній діяльності; 3 – усвідомлення соціальної значущості професії психолога й значущості для нього готовності до професійної мобільності; 4 – наявність усвідомленої внутрішньої потреби в професійній мобільності та ціннісного ставлення до професійної мобільності.

Як видно з таблиці 2.1, до експерименту в експериментальних групах значна частина студентів продемонстрували індивідуальний рівень готовності до професійної мобільності (42,2 % – ЕГ-2 та 46,2 % – ЕГ-1).

Таблиця 2.1

Результати діагностування готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності за мотиваційно-аксіологічним компонентом

Мотиваційно-аксіологічний компонент	ЕГ-1 (n=65)						ЕГ-2 (n=64)					
	Продуктивн.		Базовий		Індивідуальн.		Продуктивн.		Базовий		Індивідуальн.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Показник 1	3	4,6	32	49,2	30	46,2	4	6,2	34	53,1	26	40,6
Показник 2	4	6,2	33	50,7	28	43,1	4	6,2	32	50	28	43,8
Показник 3	3	4,6	31	47,7	31	47,7	5	7,8	31	48,4	28	43,8
Показник 4	2	3,1	32	49,2	31	47,7	3	4,7	35	54,7	26	40,6
Загальний:	3	4,6	32	49,2	30	46,2	4	6,2	33	51,6	27	42,2

Базовий рівень виявився за мотиваційно-аксіологічним компонентом у 51,6 % студентів ЕГ-2 та 49,2 % – ЕГ-1. З продуктивним рівнем в ЕГ-2 – 6,2 %, а в ЕГ-1 – 4,6 %.

Подібні результати за цим компонентом були одержані в контрольних групах. Так, в КГ-1 з індивідуальним рівнем було 40 % студентів, в КГ-2 – 41,2 %; з базовим в КГ-1 – 54,7 %, а в КГ-2 – 52,4 % і з продуктивним, найвищим, в КГ-1 – 5,3 % та 6,4 % в КГ-2.

Результати діагностування на початку експерименту готовності студентів контрольних груп до професійної мобільності за критерієм «система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів» показано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Результати діагностування готовності майбутніх психологів (КГ) до професійної мобільності за мотиваційно-аксіологічним компонентом

Мотиваційно-аксіологічний компонент	КГ-1 (n=75)						КГ-2 (n=63)					
	Продуктивн.		Базовий		Індивідуальн.		Продуктивн.		Базовий		Індивідуальн.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Показник 1	4	5,3	41	54,7	30	40	5	7,9	32	50,8	26	41,2
Показник 2	5	6,7	42	56	28	37,3	5	7,9	31	49,2	27	42,9
Показник 3	3	4	41	54,7	31	41,3	3	4,8	34	54	26	41,2

Показник 4	4	5,3	40	53,3	31	41,3	3	4,8	35	55,5	25	39,7
Загальний:	4	5,3	41	54,7	30	40	4	6,4	33	52,4	26	41,2

Для порівняння результатів діагностики ЕГ і КГ за мотиваційно-аксіологічним компонентом використовували t-критерій Стюдента для незалежних вибірок. Обчислення здійснювалися за допомогою Microsoft Excel. Зауважимо, що для статистичної обробки тут і далі ми умовно позначили продуктивний рівень – 3 бали, базовий – 2 бали, індиферентний – 1 бал. З одержаних даних (середні значення: ЕГ – 1,61, КГ – 1,65, t-статистика – 0,55, $P(T \leq t) = 0,29$) видно, що на початку експерименту за вказаним критерієм між групами немає значущої різниці.

Діагностика стану сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності передбачала з'ясування рівня засвоєння студентами професійних (теоретичних) знань з фаху; здатності до самостійного розв'язування професійних (психологічних) ситуацій; знань психологічних основ професійної мобільності; знань про сутність, зміст, особливості професійної мобільності майбутніх психологів. Це здійснювалося за допомогою письмового та усного опитування, спостереження, аналізу результатів контрольних робіт з різних дисциплін, експертного оцінювання тощо.

Опрацювання масиву анкет, опитувань, результатів контрольних робіт дало змогу стверджувати про недостатню якість сформованості показників цього критерію, попри те, що в групі ЕГ-2 студенти продемонстрували вищу якість у розв'язуванні професійних ситуацій, а ЕГ-1 – краще розуміють сутність, зміст, особливості професійної мобільності майбутніх психологів.

Для деяких студентів складними виявилися знання щодо психологічних основ професійної мобільності, недостатньо засвоєними виявилися професійні знання з фаху. Узагальнені дані за когнітивно-пізнавальним компонентом, одержані за допомогою вище зазначених методів показано в таблиці 2.3. У таблиці показники вказаного критерію мають таку відповідність: 1 – повнота засвоєння професійних (теоретичних) знань з

фаху; 2 – здатність до самостійного розв’язування професійних (психологічних) ситуацій; 3 – знання про сутність, зміст професійної мобільності; 4 – обсяг знань про особливості професійної мобільності майбутніх психологів.

Таблиця 2.3

Результати діагностування готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності за когнітивно-пізнавальним компонентом

Когнітивно-пізнавальний компонент	ЕГ-1 (n=65)						ЕГ-2 (n=64)					
	Продуктивн.		Базовий		Індиферент.		Продуктивн.		Базовий		Індиферен.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Показник 1	5	7,7	34	52,3	26	40	6	9,4	31	48,4	27	42,2
Показник 2	6	9,2	36	55,4	23	35,3	5	7,8	37	57,8	22	34,4
Показник 3	7	10,7	33	50,8	25	38,5	4	6,2	35	54,7	25	33,3
Показник 4	6	9,2	37	56,9	22	33,9	5	7,8	33	51,6	26	40,6
Загальний:	6	9,2	35	53,8	24	36,9	5	7,8	34	53,1	25	33,3

Як видно з таблиці 2.3, до експерименту в ЕГ значна частина студентів продемонстрували індиферентний рівень готовності до професійної мобільності за цим критерієм (33,3 % – ЕГ-2 та 36,9 % – ЕГ-1). Базовий рівень виявився у 53,1 % студентів ЕГ-2 та 53,8 % – ЕГ-1. З продуктивним рівнем в ЕГ-2 – 7,8 %, а в ЕГ-1 – 9,2 %.

Подібні результати за цим компонентом були одержані в контрольних групах. Так, в КГ-1 з індиферентним рівнем було 33,3 % студентів, в КГ-2 – 34,9 %; з базовим в КГ-1 – 57,3 %, а в КГ-2 – 57,1 % і з продуктивним, найвищим, в КГ-1 – 9,3 % та 7,9 % в КГ-2.

Кількісні результати діагностування на початку експерименту готовності студентів контрольних груп до професійної мобільності за критерієм «система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності» показано в таблиці 2.4.

Для порівняння результатів діагностики ЕГ і КГ за когнітивно-пізнавальним компонентом використовували t-критерій Стюдента. З одержаних даних (середні значення: ЕГ – 1,72, КГ – 1,76, t-статистика – 0,35,

$P(T \leq t) = 0,36$) видно, що на початку експерименту за вказаним критерієм між групами немає значущої різниці.

Таблиця 2.4

Результати діагностування готовності майбутніх психологів (КГ) до професійної мобільності за когнітивно-пізнавальним компонентом

Когнітивно-пізнавальний компонент	КГ-1 (n=75)						КГ-2 (n=63)					
	Продуктивн.		Базовий		Індиферент.		Продуктивн.		Базовий		Індиферен.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Показник 1	7	9,3	40	53,3	28	37,3	6	9,5	34	54	23	36,5
Показник 2	6	8	44	58,7	25	33,3	4	6,4	38	60,3	21	33,3
Показник 3	7	9,3	45	60	23	30,7	6	9,5	35	55,5	22	34,9
Показник 4	8	10,7	43	57,3	24	32	4	6,4	37	58,7	22	34,9
Загальний:	7	9,3	43	57,3	25	33,3	5	7,9	36	57,1	22	34,9

Рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності діагностували за допомогою спостереження, опитування, анкетування, експертного оцінювання. Останній метод використовували для діагностики кожного з визначених нами критеріїв. Для цього було обрано групу експертів з числа викладачів, які викладають у цих групах і добре знають студентів. Експерти одержали методичні рекомендації, за якими вони мали оцінити студентів за визначеними показниками і критеріями.

У таблиці 2.5. представлено результати діагностування на початку експерименту за критерієм «рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності». У таблиці показники вказаного критерію мають таку відповідність: 1 – уміння самостійно оволодівати різними видами професійних знань; 2 – ступінь сформованості уміння прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій; 3 – професійна ініціативність, пізнавальна та творча активність; 4 – уміння проектувати власний професійний розвиток, моделювати процес розвитку власної професійної мобільності.

Як видно з таблиці 2.5, до експерименту в ЕГ значна частина студентів продемонстрували індиферентний рівень готовності до професійної

мобільності за операційно-технологічним компонентом (37,5 % – ЕГ-2 та 36,9 % – ЕГ-1). Базовий рівень виявився у 53,1 % студентів ЕГ-2 та 56,9 % - ЕГ-1. З продуктивним рівнем в ЕГ-2 – 9,4 %, а в ЕГ-1 – 6,2 %.

Таблиця 2.5

Результати діагностування готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності за операційно-технологічним компонентом

Операційно-технологічний компонент	ЕГ-1 (n=65)						ЕГ-2 (n=64)					
	Продуктивн.		Базовий		Індиферент.		Продуктивн.		Базовий		Індиферен.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Показник 1	4	6,2	39	60	22	33,8	6	9,4	38	59,4	20	31,2
Показник 2	3	4,6	36	55,4	26	40	5	7,8	31	48,4	28	43,8
Показник 3	4	6,2	38	58,5	23	35,3	7	10,9	35	54,7	22	34,4
Показник 4	5	7,7	35	53,8	25	38,5	6	9,4	32	50	26	40,6
Загальний:	4	6,2	37	56,9	24	36,9	6	9,4	34	53,1	24	37,5

Подібні результати за цим компонентом були одержані в контрольних групах. Так, в КГ-1 з індиферентним рівнем було 41,3 % студентів, в КГ-2 – 41,2 %; з базовим в КГ-1 – 53,3 %, а в КГ-2 – 52,4 % і з продуктивним, найвищим, в КГ-1 – 5,3 % та 6,4 % в КГ-2.

Результати діагностування на початку експерименту готовності студентів контрольних груп до професійної мобільності за критерієм «рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності» показано в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Результати діагностування готовності майбутніх психологів (КГ) до професійної мобільності за операційно-технологічним компонентом

Операційно-технологічний компонент	КГ-1 (n=75)						КГ-2 (n=63)					
	Продуктивн.		Базовий		Індиферент.		Продуктивн.		Базовий		Індиферен.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Показник 1	5	6,7	40	53,3	30	40	6	9,5	37	58,7	20	31,7
Показник 2	3	4	41	54,7	31	41,3	5	7,9	30	47,6	28	44,4
Показник 3	4	5,3	38	50,7	33	44	3	4,8	32	50,8	28	44,4
Показник 4	4	5,3	41	54,7	30	40	2	3,2	33	52,4	28	44,4
Загальний:	4	5,3	40	53,3	31	41,3	4	6,4	33	52,4	26	41,2

Для порівняння результатів діагностики ЕГ і КГ за операційно-технологічним компонентом використовували t-критерій Стюдента для незалежних вибірок. З отриманих даних (середні значення: ЕГ – 1,67, КГ – 1,64, t-статистика – 0,37, $P(T \leq t) = 0,35$) видно, що на початку експерименту за вказаним критерієм між групами немає значущої різниці.

Рівень здатності до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності майбутніх психологів діагностували за допомогою методики «Самооцінка особистості», спостереження, опитування, анкетування, експертного оцінювання тощо.

Одним із методів діагностування готовності до професійної мобільності за цим критерієм було самооцінювання студентів (Додаток Ж). Майбутнім психологам було запропоновано самостійно оцінити ступінь сформованості у себе тих чи інших елементів готовності до професійної мобільності. Вони мали проставити у запропонованій формі відмітку навпроти того рівня сформованості тієї чи іншої якості, що, на їхню думку є характерним для них (якість яскраво сформована, загалом наявна, якість недостатньо сформована).

Використовували також методику «Самооцінка особистості» (автор В. Семиченко) (Додаток З). Студентам було запропоновано судження, які змальовують ситуації, що можливі у їхньому житті. Оцінюючи частоту виникнення ситуацій, респондентам було рекомендовано використовувати такі варіанти відповідей: 1 – дуже часто, 2 – часто, 3 – іноді, 4 – рідко, 5 – ніколи. Обрану відповідь варто було зазначити в колонці поряд із номером судження.

Для визначення рівня самооцінки, необхідно додати бали за 32-ма судженнями. Рівень самооцінки визначали за такою шкалою: від 0 до 43 балів – завищена самооцінка; від 44 до 54 балів – самооцінка наближена до завищеної; від 55 до 75 балів – адекватна самооцінка; від 76 до 85 балів – самооцінка, наближена до заниженої; від 86 до 128 балів – занижена самооцінка. Одержані бали були переведені відповідно до визначених нами рівнів готовності до професійної мобільності: до 54 балів – індиферентний

рівень; від 55 до 75 балів – базовий рівень; від 76 балів і вище – продуктивний рівень.

В таблиці 2.7. подано результати діагностування на початку експерименту за критерієм «здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності». У таблиці показники вказаного критерію мають таку відповідність: 1 – здатність до рефлексії, уміння оцінити власні професійні й особистісні можливості; 2 – сформованість позитивної «Я-концепції»; 3 – сформованість навичок самооцінки власної готовності до професійної мобільності; 4 – професійно важливі якості психолога (відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіра до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-вольова готовність до прийняття рішень).

Таблиця 2.7

Результати діагностування готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності за особистісно-рефлексивним компонентом

Особистісно-рефлексивний компонент	ЕГ-1 (n=65)						ЕГ-2 (n=64)					
	Продуктивн.		Базовий		Індиферент.		Продуктивн.		Базовий		Індиферен.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Показник 1	3	4,6	37	56,9	25	38,5	4	6,2	33	51,6	27	42,2
Показник 2	4	6,2	35	53,8	26	40	6	9,4	34	53,1	24	37,5
Показник 3	2	3	38	58,5	25	38,5	5	7,8	39	60,9	20	31,2
Показник 4	3	4,6	34	52,3	28	43,1	5	7,8	34	53,1	25	33,3
Загальний:	3	4,6	36	55,4	26	40	5	7,8	35	54,7	24	37,5

Як видно з таблиці 2.7, до експерименту в експериментальних групах значна частина студентів продемонстрували індиферентний рівень готовності до професійної мобільності за особистісно-рефлексивним критерієм (37,5 % – ЕГ-2 та 40 % – ЕГ-1). Базовий рівень виявився у 54,7 % студентів ЕГ-2 та 55,4 % - ЕГ-1. З продуктивним рівнем в ЕГ-2 – 7,8 %, а в ЕГ-1 – 4,6 % студентів.

Подібні результати за цим компонентом були одержані в контрольних групах. Так, в КГ-1 з індиферентним рівнем було 38,6 % студентів, в КГ-2 –

38,1 %; з базовим в КГ-1 – 54,7 %, а в КГ-2 – 54 % і з продуктивним, найвищим, в КГ-1 – 6,7 % та 7,9 % в КГ-2.

Результати діагностування на початку експерименту готовності студентів контрольних груп до професійної мобільності за критерієм «здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності» показано в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Результати діагностування готовності майбутніх психологів (КГ) до професійної мобільності за особистісно-рефлексивним компонентом

Особистісно-рефлексивний компонент	КГ-1 (n=75)						КГ-2 (n=63)					
	Продуктивн.		Базовий		Індиферент.		Продуктивн.		Базовий		Індефирен.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Показник 1	6	8	40	53,3	29	38,6	5	7,9	34	54	24	38,1
Показник 2	5	6,7	41	54,7	29	38,6	6	9,5	33	52,4	24	44,4
Показник 3	3	4	42	56	30	40	4	6,4	36	57,1	23	36,5
Показник 4	6	8	41	54,7	28	37,3	5	7,9	33	52,4	25	39,7
Загальний:	5	6,7	41	54,7	29	38,6	5	7,9	34	54	24	38,1

Для порівняння результатів початкової діагностики ЕГ і КГ за особистісно-рефлексивним компонентом використовували t-критерій Стюдента для незалежних вибірок. З одержаних даних (середні значення: ЕГ – 1,64, КГ – 1,68, t-статистика – 0,34, $P(T \leq t) = 0,37$) видно, що на початку експерименту за вказаним критерієм між групами немає значущої різниці.

За результатами констатувального етапу педагогічного експерименту сформовано таблицю 2.9, де подано отримані результати з використанням критеріїв: система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів (служує для діагностики мотиваційно-аксіологічного компонента); система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності (призначений для оцінювання когнітивно-пізнавальний компонента); рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності (відповідає операційно-технологічному компоненту); здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності (стосується особистісно-рефлексивного компонента).

Результати діагностування готовності студентів (ЕГ-1 і ЕГ-2) до професійної мобільності за визначеними критеріями показано в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Результати діагностування готовності майбутніх психологів (ЕГ-1, ЕГ-2) до професійної мобільності за визначеними критеріями

Критерії	ЕГ-1 (n=65)						ЕГ-2 (n=64)					
	Продуктивн.		Базовий		Індиферент.		Продуктивн.		Базовий		Індиферен.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Система ціннісних орієнтацій	3	4,6	32	49,2	30	46,2	4	6,2	33	51,6	27	42,2
Система професійних знань	6	9,2	35	53,8	24	36,9	5	7,8	34	53,1	25	39,1
Рівень практичної готовності	4	6,2	37	56,9	24	36,9	6	9,4	34	53,1	24	37,5
Здатність до самооцінювання	3	4,6	36	55,4	26	40	5	7,8	35	54,7	24	37,5
Загальний:	4	6,2	35	53,8	26	40	5	7,8	34	53,1	25	39,1

Як видно з таблиці 2.9, до експерименту в ЕГ значна частина студентів продемонстрували індиферентний рівень готовності до професійної мобільності за сумою всіх критеріїв (39,1 % – ЕГ-2 та 40 % – ЕГ-1). Базовий рівень виявився у 53,1 % студентів ЕГ-2 та 53,8 % – ЕГ-1. З продуктивним рівнем в ЕГ-2 – 7,8 %, а в ЕГ-1 – 6,2 % студентів.

Узагальнені результати початкового діагностування готовності майбутніх психологів ЕГ до професійної мобільності показано в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Узагальнені результати діагностування студентів експериментальної групи

Критерії	ЕГ (n=129)					
	Продуктивний		Базовий		Індиферентний	
	п	%	п	%	п	%
Система ціннісних орієнтацій	7	5,4	65	50,4	57	44,2

Система професійних знань	11	8,5	69	53,5	49	38
Рівень практичної готовності	10	7,8	71	55	48	37,2
Здатність до самооцінювання	8	6,2	71	55	50	38,8
Загальний:	9	7	69	53,5	51	39,5

Подібні узагальнені результати були одержані в контрольних групах. Так, в КГ-1 з індіферентним рівнем було 38,6 % студентів, в КГ-2 – 39,6 %; з базовим в КГ-1 – 54,7 %, а в КГ-2 – 54 % і з продуктивним, найвищим, в КГ-1 – 6,7 % та 6,4 % в КГ-2. Вони показані в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Узагальнені результати діагностування готовності майбутніх психологів (КГ) до професійної мобільності за чотирма критеріями

Критерії	КГ-1 (n=75)						КГ-2 (n=63)					
	Продуктивн.		Базовий		Індиферент.		Продуктивн.		Базовий		Індиферент.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Система ціннісних орієнтацій	4	5,3	41	54,7	30	40	4	6,4	33	52,4	26	41,2
Система професійних знань	7	9,3	43	57,3	25	33,3	5	7,9	36	57,1	22	34,9
Рівень практичної готовності	4	5,3	40	53,3	31	41,3	4	6,4	33	52,4	26	41,2
Здатність до самооцінювання	5	6,7	40	53,3	30	40	5	7,9	34	54	24	38,1
Загальний:	5	6,7	41	54,7	29	38,6	4	6,4	34	54	25	39,6

Узагальнені результати діагностування готовності майбутніх психологів КГ до професійної мобільності показано в таблиці 2.12.

Таблиця 2.12

Узагальнені результати діагностування студентів контрольної групи

Критерії	КГ (n=138)					
	Продуктивний		Базовий		Індиферентний	
	п	%	п	%	п	%
Система ціннісних орієнтацій	8	5,8	74	53,6	56	40,6
Система професійних знань	12	8,7	79	57,2	47	34,1

Рівень практичної готовності	8	5,7	73	52,9	57	41,3
Здатність до самооцінювання	10	7,2	74	53,6	54	39,1
Загальний:	9	6,5	75	54,3	54	39,1

Отже, результати констатувального етапу педагогічного експерименту свідчать про недостатній рівень готовності майбутніх психологів до професійної мобільності на початку експерименту, що підтверджують цифрові дані, представлені в таблицях 2.10 та 2.12.

Узагальнені результати діагностування готовності майбутніх психологів (ЕГ та КГ) до професійної мобільності показано на рисунку 2.3.

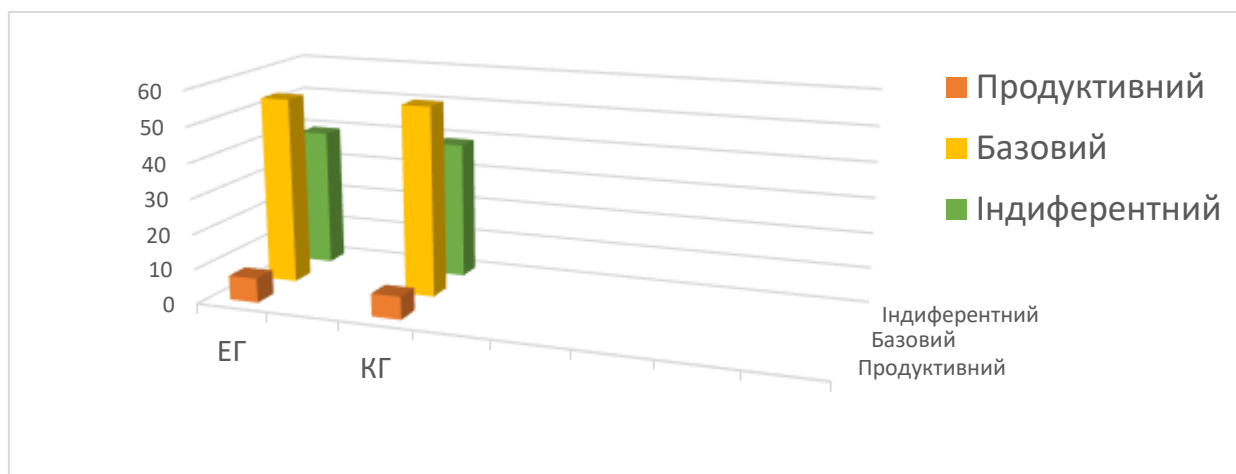

Рис. 2.3. Узагальнені результати початкового діагностування готовності майбутніх психологів (ЕГ та КГ) до професійної мобільності

Як видно з рисунка 2.3, продуктивний рівень готовності до професійної мобільності мають лише 7 % студентів з експериментальної групи та 6,5 % – з контрольної. Базовий рівень готовності до професійної мобільності мають 53,5 % студентів ЕГ та 54,3 % – КГ. Індиферентний рівень готовності до професійної мобільності мають 39,5 % студентів ЕГ та 39,1 % – КГ.

Для порівняння результатів діагностики ЕГ і КГ за сукупністю усіх компонентів використовували t-критерій Стюдента для незалежних вибірок. З одержаних даних (середні значення: ЕГ – 1,63, КГ – 1,67, t-статистика – 0,35, $P(T \leq t) = 0,36$) видно, що на початку експерименту між обраними

експериментальними та контрольними групами немає значущої різниці, а, отже ці групи можна використовувати у формувальному етапі експерименту.

Під час проведення констатувального етапу експерименту з'ясовано, що у педагогічних закладах вищої освіти не створено необхідних і достатніх умов для реалізації потенційних можливостей майбутніх психологів щодо професійної мобільності. Студенти не мають належної орієнтації на підготовку до професійної мобільності. У них недостатньо сформовані навички проєктувати власний розвиток, моделювати процес розвитку власної готовності до професійної мобільності тощо.

Під час констатувального етапу експерименту виявлено, що студенти мають певний життєвий досвід для аналізу професійної мобільності, однак ця якість не асоціюється в них з майбутньою професійною діяльністю. Найважливішими причинами недостатньої сформованості готовності до професійної мобільності як інтегральної професійно значущої якості у майбутніх психологів є такі: традиційна зорієнтованість вищої освіти психологів лише на фахову підготовку, в результаті значущість готовності студентів до професійної мобільності зменшується; відсутність у значної частини студентів мотивації підготовки до професійної мобільності; відсутність в освітньому середовищі університету належних педагогічних умов для формування готовності до професійної мобільності як професійно значущої якості майбутніх психологів.

Отже, проведене діагностичне дослідження дало змогу зробити висновок про необхідність здійснення педагогічних впливів щодо розширення системи ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, збагачення системи їхніх професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності, підвищення рівня практичної готовності студентів до професійної мобільності.

2.2. Обґрунтування педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності

З метою ефективного формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності необхідно визначити, обґрунтувати, створити й експериментально перевірити педагогічні умови, що сприятимуть цьому.

Педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності у процесі фахової підготовки нами було визначено на основі проведеного науково-теоретичного аналізу проблеми готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, результатів початкової діагностики досліджуваної якості у студентів, а також власного практичного досвіду викладання у ЗВО.

Схарактеризуємо підходи окремих науковців до визначення умов і чинників впливу на професійну мобільність особистості.

Погоджуємося з С. Висоцьким, який, розкриваючи психолого-педагогічне визначення поняття «умови», відносить до них сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних засобів його здійснення для забезпечення успішного вирішення поставленого педагогічного завдання [23, с. 92]. В цьому випадку, вищевказане стосується ефективного формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Саме такі можливості змісту навчання (через певне його доповнення), методів, прийомів, форм, що забезпечують успішне розв'язання завдання формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності нам потрібно віднайти. У дослідженні визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування досліджуваної якості.

У наукових дослідженнях знаходимо різні підходи щодо створення умов і чинників впливу на професійну мобільність особистості (Н. Брижак [14], А. Ващенко [16], Є. Іванченко [74], О. Кіліченко [84], Ю. Клименко [85], Р. Пріма [131] та ін.).

Загалом чинники впливу на формування професійної мобільності науковці поділяють на зовнішні і внутрішні. Зовнішні чинники пов'язані зі

змінами в середовищі життєдіяльності людини: глобальні та індивідуальні. Глобальні зміни викликані розвитком української економіки, а індивідуальні – зміною професії, робочого місця, статусу в організації в результаті різних причин. Внутрішні чинники залежать від індивідуальної спрямованості особистості, її індивідуальних якостей. У їх формуванні значна роль належить здатності людини керувати собою, умінню досягати мети [14]. На наше переконання, для формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності важливими є як зовнішні, так і внутрішні чинники.

Г. Захарчин та О. Гладун вважають, що внутрішні чинники визначаються вибором ціннісних орієнтацій, поведінкових моделей, адаптаційним потенціалом людини, прагненням до пошуку нових вражень і набуття нових знань. «У цьому проявляється суб'єктивний аспект професійної мобільності, зумовлений її потребами, зокрема професійними. Зовнішні причини є наслідком поглиблення інтеграційних процесів, загострення конкуренції на всіх рівнях, стрімкої інформатизації та інтелектуалізації суспільства, що ставлять нові вимоги до професійної діяльності, зміни ціннісних стандартів і зумовлюють дисбаланс на ринку праці та інші процеси, що змушують людину професійно переорієнтовуватися» [49, с. 53]. Звісно, все це стосується й майбутніх психологів.

Чинниками, що здійснюють вплив на професійну мобільність фахівця Н. Брижак вважає: вплив на становлення майбутнього фахівця соціально-економічних криз; модернізація системи вищої освіти; впровадження сучасних інформаційних технологій; чітке усвідомлення своїх професійних обов'язків [14, с. 67]. Перший з указаних чинників, на наш погляд, є особливо актуальним для майбутніх психологів, яким доведеться працювати в складних умовах нової економічної кризи в державі, тривалих військових дій на Сході країни тощо.

Уважаючи професійну мобільність визначальною умовою подолання знеособлення, нівелювання особистості в різних умовах соціально-

економічного життя, Р. Пріма також доводить необхідність формування професійної мобільності, що зумовлена низкою зовнішніх (реформування системи освіти, інтеграція України в європейський освітній процес, зміна парадигми професійної освіти) і внутрішніх (специфіка професійної діяльності) детермінант [131].

Низку глобальних чинників, котрі спонукають фахівця бути мобільним визначає Ю. Клименко. До них належать: прискорення темпів розвитку суспільства і, як наслідок, – необхідність підготовки людей до життя у стрімкозмінних умовах; перехід до інформаційного суспільства; виникнення глобальних проблем, що можуть бути вирішені лише зусиллями міжнародного співтовариства; демократизація суспільства, розширення можливостей політичного і соціального вибору, що спричинює необхідність підвищення рівня готовності громадян до його здійснення; динамічний розвиток економіки, зростання конкуренції, скорочення некваліфікованої і малокваліфікованої праці; підвищення значення людського капіталу; формування єдиної світової інформаційної системи з використанням новітніх інформаційних технологій; створення міжнародними організаціями правових актів міжнародного характеру, котрі стають провідними орієнтирами для світового співтовариства [85]. Вважаємо, що більшість з них є актуальними й для майбутніх психологів.

За визначенням Е. Тоффлера, крім соціальних факторів, потребу сучасного фахівця бути професійно мобільним в умовах динамічності ринку праці визначально характеризують розвиток науки та виробництва, модернізація техніки, впровадження нових технологій тощо. Дані фактори посилюють для працівника потенційні загрози переорієнтації виробництва на інші ринки збуту, скорочення робочих місць, втрати роботи внаслідок погіршення економічної ситуації та ін. Крім того, потребу бути професійно мобільним фахівцем в суспільстві визначають сучасні процеси глобалізації економіки. Внаслідок цього, через посилення мобільності змін, фактор динамічної невизначеності все більше характеризує мінливість ринку професій та зміни соціально-професійних ситуацій [158].

Є. Іванченко необхідними умовами формування професійної мобільності вважає «створення позитивної мотиваційної настанови на професійну мобільність при особистісно орієнтованому навчанні; інтеграцію знань, використання міжпредметних зв'язків; використання інформаційних технологій для навчання студентів для розв'язання професійних завдань» [74, с. 18].

А. Ващенко визначив педагогічні умови, що сприяють формуванню професійної мобільності фахівців у процесі навчання: «особистісно орієнтований підхід до професійної підготовки; непряме управління навчальним процесом у закладі вищої освіти, що передбачає, з-поміж іншого, надання права вибору студентам особистих стратегій поведінки, що ґрунтується на рефлексії та організації співтворчої взаємодії; сприяння становленню позитивної професійної «Я-концепції» майбутнього фахівця», що відбувається шляхом створення (чи корекції) системи ціннісно-мотиваційних установок, відповідно до особистісно-професійних особливостей особистості майбутнього фахівця [16, с. 2]. Остання умова є, на наш погляд, особливо важливою й такою, що варто використати у процесі формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Чинниками, що впливають на формування професійної мобільності майбутнього фахівця Р. Пріма визначає: особистісно-орієнтоване освітнє середовище, що структурно об'єднує у цілісну єдність рівні неперервної педагогічної освіти (допрофесійний (пропедевтичний), основний (бакалаврат), науково-педагогічного вдосконалення та фахового саморозвитку (магістріум); суб'єкт-суб'єктна взаємодія, педагогічне спілкування; навчально-науково-дослідницька, самоосвітня діяльність студентів [131].

Педагогічними умовами ефективного формування професійної мобільності майбутнього фахівця Р. Пріма визначає: «позитивну динаміку мотивації досягнень в особистісно-професійному зростанні студентів через наступність педагогічного супроводу в межах бакалаврату і магістріуму;

актуалізація інтерактивних форм організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, зорієнтованих на реалізацію поліфункціональності майбутнього фахівця; стимулювання рефлексивно-вольових механізмів педагогічного спілкування в підсистемах «студент-студент», «викладач-студент», де системостворювальною є мобільність суб'єкта навчально-професійної діяльності» [131, с. 7-8]. Не заперечуючи значення неперервної освіти у підготовці майбутніх фахівців до професійної мобільності, зосереджуємо свою увагу на підготовці бакалаврів.

Р. Майборода розглядає такі педагогічні умови, ефективні для формування професійної мобільності майбутнього фахівця: створення позитивної мотивації на професійну мобільність; використання міжпредметних зв'язків у процесі навчання, оскільки це дає можливість формування у студентів цілісної уяви про проблему, дає змогу перейти від ізольованого розгляду різноманітних явищ і процесів до їх взаємопов'язаного комплексного вивчення; використання інформаційних технологій у процесі розв'язання професійних завдань [104, с. 26]. Вказані умови сумнівів не викликають.

Цілком можна погодитися з педагогічними умовами формування професійної мобільності майбутніх соціальних працівників, визначених Т. Гордєєвою: «формування мотивації студентів на професійну мобільність та її саморозвиток (визначається необхідністю цілеспрямованого впливу на мотиваційну сферу та розвитку якостей професійно мобільного соціального працівника); збагачення змісту фахових дисциплін тематикою, пов'язаною з формуванням професійної мобільності (обумовлено недостатнім рівнем обізнаності з проблеми професійної мобільності); використання форм, методів розвитку професійної мобільності у процесі практичної підготовки та волонтерської діяльності» [28, с. 16].

Педагогічними умовами розвитку професійної мобільності викладачів інформатики, на думку Т. Павлиш, є такі: поєднання традиційних та інноваційних форм організації науково-методичної роботи; створення

продуктивної групової взаємодії викладачів; використання орієнтованих на розвиток професійної мобільності викладачів інформатики тренінгових технологій; залучення викладачів інформатики до науково-дослідної роботи [120, с. 203].

У процесі наукового пошукування В. Гринько визначено психологічні засади, що зумовлюють ефективність формування професійної мобільності викладача вищої школи: адаптованість до професійного середовища; внутрішня потреба у змінах; готовність і здатність до проекції й реалізації власного професійного зростання, педагогічна рефлексія [33].

Цілком погоджуємося з О. Кіліченко у тому, що основою для формування професійної мобільності майбутніх фахівців є процес розв'язування професійних ситуацій як способу підготовки до практичної діяльності [84].

З метою досягнення результативності в процесі розв'язування навчально-професійних ситуацій варто дотримуватися контекстного та коучингового підходів. О. Кіліченко [84] вважає, що для розвитку професійної мобільності студентів навчально-професійні ситуації мають носити контекстний характер, а організація викладачем процесу їх розв'язання – з урахуванням коучингового підходу. На думку А. Вербицького, навчальний процес доцільно організовувати зі студентами таким чином, щоб створювалися психолого-дидактичні умови, які накладали б «засвоєнні студентом теоретичні знання на «канву» освоєваної ними професійної діяльності» [18, с. 129]. Для цього необхідно вводити навчально-професійні ситуації, в яких на «мові науки і за допомогою всієї системи форм, методів і засобів навчання, традиційних і нових, у навчальній діяльності студентів послідовно моделюється предметний і соціальний зміст їх майбутньої професійної діяльності» [18, с. 129]. Тобто, як зазначає А. Вербицький здійснюється контекстне навчання. Отже, одиницею діяльності викладача і студента є не навчальна інформація, а конкретна

навчальна ситуація [84]. Такий підхід вважаємо актуальним і перспективним для ефективної підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Нам імponує думка науковця І. Осадченко, яка пропонує у професійній підготовці майбутніх фахівців використовувати технологію ситуаційного навчання. Сутність її полягає в тому, «що викладачем у навчальному процесі штучно створюються проблемні ситуації, запозичені з професійної практики або студентам дається опис таких ситуацій. Майбутні фахівці повинні глибоко проаналізувати ситуацію (індивідуально, у парах, у групах) та прийняти оптимальне рішення відповідно до конкретних умов» [119, с. 37-38].

Отже, у більшості авторів важливим для підготовки до професійної мобільності особистості визнається: формування мотивів, спрямованості на професійну мобільність; поєднання традиційних та інноваційних форм організації науково-методичної роботи; збагачення змісту фахових дисциплін тематикою, пов'язаною з формуванням професійної мобільності; сприяння становленню позитивної професійної «Я-концепції» майбутнього фахівця; використання міжпредметних зв'язків; використання інформаційних технологій для навчання студентів з метою розв'язання професійних завдань тощо.

Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження, опитування викладачів, урахування результатів констатувального етапу педагогічного експерименту уможливили визначення нами таких педагогічних умов, дотримання яких, на нашу думку, позитивно впливатиме на підготовку майбутніх психологів до професійної мобільності:

- використання інтерактивних методів і технологій дистанційного навчання, зорієнтованих на розв'язання професійних завдань;
- забезпечення умотивованого розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін і різних видів практик;
- залучення студентів до квазіпрофесійної діяльності з метою активізації

спрямованості на професійну мобільність;

- створення й упровадження навчально-методичного комплексу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Упровадження визначених нами педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності здійснювалося зі студентами експериментальних груп під час теоретичної та практичної підготовки. З теоретичної підготовки використовували як обов'язкові навчальні дисципліни (цикл загальної підготовки, цикл професійної підготовки), так і вибіркові навчальні дисципліни (цикл загальної підготовки, цикл професійної підготовки), а також дисципліни поглибленого вивчення з напрямів: «Психологічне консультування», «Організаційна психологія», «Дитяча психологія». З практичної підготовки майбутніх психологів освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр було використано навчальну практику (навчально-ознайомчу), виробничу практику (психодіагностичну практику, психологічну практику).

Уважаємо, що найбільші потенційні можливості щодо формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності мають дисципліни циклу професійної підготовки, оскільки саме вони мають найбільше практичне спрямування й готують майбутніх психологів безпосередньо до практичної діяльності.

Обґрунтуємо визначені педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Педагогічна умова 1: використання інтерактивних методів та технологій дистанційного навчання, зорієнтованих на розв'язання професійних завдань.

На необхідності використання сучасних інформаційних технологій, до яких відносимо технології дистанційного навчання, наголошують, зокрема, Н. Брижак [14], Є. Іванченко [74], Р. Майборода [104], Т. Павлиш [120] та ін.

Упровадження інформаційних технологій у всі галузі життєдіяльності людини, широке використання комп'ютерної техніки й інформаційно-

комунікаційних технологій постійно піднімають нові стандарти підготовки фахівців. У тексті Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті визначено пріоритети державної політики в розвитку освіти, одним із яких є «розробка і запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій» [114]. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року сказано, що пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві [115].

Провідна ідея цієї педагогічної умови (використання інтерактивних методів та технологій дистанційного навчання, зорієнтованих на розв'язання професійних завдань) – забезпечити майбутнім психологам доступ до навчальних матеріалів для глибшого засвоєння ними системи професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності.

Ефективність використання технологій дистанційного навчання сьогодні сумнівів не викликає. Це стосується й підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Дистанційне навчання, в якому під час експерименту брали участь майбутні психологи, це – індивідуалізований процес передання і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності, що відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчання у спеціалізованому середовищі, створеному на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. При використанні технологій дистанційного навчання ми обирали як найбільш поширені платформи E-learning, Google Classroom, Zoom, так і інші, використовували електронні навчально-методичні комплекси дисциплін. Викладачі та студенти знайомилися, зокрема, з добіркою сервісів для дистанційного навчання, підготовленою Міністерством цифрової трансформації України тощо.

Ці технології характеризуються використанням комп'ютерних навчальних програм та електронних підручників, розроблених викладачами кафедри психології і соціальної роботи ВДПУ, доступних студентів за допомогою глобальної (Інтернет) і локальних (Інтранет) комп'ютерних мереж. Загалом ефективність дистанційних технологій навчання у формуванні готовності майбутніх психологів до професійної мобільності заснована на тому, що студенти самі відчують потребу в подальшому здобуванні знань, у цьому випадку знань, що стосуються професійної мобільності. Вони мають можливість працювати з навчальними матеріалами у такому режимі та обсягах, що є для них максимально зручними. Результат значною мірою залежить від того, наскільки регулярно навчається студент. Послідовне виконання контрольних-діагностичних завдань і підсумкової роботи, а також підтримка в усіх питаннях з боку викладача-координатора (тьютора) забезпечує планомірне засвоєння програми навчальних дисциплін.

Наведемо декілька прикладів використання окремих форм онлайн-комунікації з майбутніми психологами, які використовували під час експерименту:

Після вивчення окремих розділів, тем, після практики ми проводили *відеоконференції* – це конференції в режимі реального часу онлайн. Це ефективний спосіб спілкування з групою студентів на відстані. Під час відеоконференцій ми слухали і обговорювали звіти студентів після проходження практики, також і захисти проєктів з тих чи інших навчальних дисциплін відбувалися в режимі реального часу.

Поширеною формою спілкування у дистанційному навчанні був *форум*. Кожний форум ми присвячували певній проблемі або темі. Наприклад, «Роль та місце консультанта в консультуванні», «Вимоги до особистості консультанта», «Загальна характеристика процесу психологічного консультування», «Процедури та техніки консультування» тощо. Модератором форуму, зазвичай, був викладач; саме він організовував обговорення, задавав додаткові запитання, робив повідомлення, пропонував

нову інформацію тощо. Завдяки програмному забезпеченню форумів ми могли приєднувати також до форуму різні додаткові файли.

Засобом оперативної комунікації людей через інтернет є *чат*, під час якого здійснювалося спілкування викладачів зі студентами та студентів між собою в мережі в режимі реального часу. Найчастіше використовували такі різновиди чатів, як текстовий та відеочат.

Використовували також *блог* як форму спілкування, в якій право на публікацію належало, зазвичай, викладачеві. Ми пропонували студентам різні професійні ситуації, вони мали їх прочитати, прокоментувати, запропонувати розв'язання тієї чи іншої професійної ситуації. Потім у блозі велося обговорення кожної ситуації з коментарями від студентів.

Наприклад, ситуація: Ви працюєте психологом в одному з дитячих центрів розвитку. До Вас звернувся керівник з проханням допомогти підібрати кандидатуру на посаду менеджера. На думку керівника, це має бути ініціативний, активний працівник, зацікавлений в розвитку дитячого центру та його процвітанні. Як Ви організуєте свою діяльність? Ваші подальші кроки.

Із запропонованих студентами варіантів були, наприклад, такі: «Я спочатку розроблю план, за яким маю відбирати претендентів на цю посаду; підберу необхідні діагностичні методики, які можуть мені у цьому допомогти (наприклад, підготую до використання методик В. Мільмана «Діагностика мотиваційної структури особистості»); проведу діагностику і проаналізую отримані результати дослідження мотиваційної структури особистості; на основі отриманих результатів дослідження і співбесід сформулюю рекомендаційну психологічну характеристику особи, яка може відповідати вакантній посаді й вимогам керівництва» тощо.

Найпоширенішою формою спілкування є, звісно, *електронна пошта*, оскільки вона дає змогу не лише передавати повідомлення у формі звичайних текстів, а і звукові, відео-повідомлення тощо.

Оперативну інформацію, повідомлення тощо передавали через *соціальні*

мережі, зокрема, Viber, де були створені закриті чати для кожної групи.

Під час карантину особливо активно використовували платформу Google Classroom (<https://classroom.google.com>), сервіс, що пов'язує Google Docs, Google Drive і Gmail. За допомогою цієї платформи ми організовували онлайн-навчання, використовуючи відео-, текстову та графічну інформацію. За допомогою Google Classroom після кожної теми проводили тестування, переглядали результати виконання вправ, застосовували різні форми оцінювання, коментували виконане студентами й організовували ефективне спілкування зі студентами в режимі реального часу.

Для проведення онлайн-зустрічей також використовували Zoom. Позитивним моментом стало те, що студенти мали змогу використовувати додаток на комп'ютері, планшеті, смартфоні. Ми, зазвичай, планували заняття в Zoom заздалегідь і розсилали студентам ідентифікатор та код доступу. Корисною виявилася інтерактивна дошка, яка є в цій програмі, оскільки ми, перемикаючись з демонстрації екрана на інтерактивну дошку, пропонували студентам для перегляду супутні відео-матеріали.

У будь-якому випадку, ці та інші технології дистанційного навчання, ми, крім виконання програмних вимог за кожною дисципліною, зорієнтовували на розв'язання майбутніми психологами професійних завдань.

Для викладачів, які працювали разом з нами з експериментальними групами ми пропонували відповідні методичні рекомендації для впровадження інтернет-технологій та пропонували для ознайомлення різні інтернет-ресурси, як-то «Практики та підходи до дистанційного навчання» (<https://nus.org.ua/articles/praktyky-ta-pidhody-do-dystantsijnogo-navchannya-rekomendatsiyi-dlya-vchyteliv/>).

Під час підготовки до дистанційних занять з майбутніми психологами викладачі активно використовували ресурси для створення ментальних мап (<https://www.mindomo.com>; <https://www.mindmeister.com>; <https://coggle.it>), ресурси зі створення презентацій (<https://www.canva.com>; <https://prezi.com>; <https://www.beautiful.ai>); ресурси зі створення текстів, завдань, інформаційні

ресурси (<https://www.classtime.com/uk/>; <https://kahoot.com>; <https://quizlet.com>; <https://learningapps.org>; <https://study-smile.com>; <https://naurok.com.ua>; <https://miyklas.com.ua>) тощо. Використовували також можливість накладати на відео тести або інші завдання (<https://ed.ted.com>; https://edpuzzle.com/?fbclid=IwAR3hsOxzCQ4vAU5vQV18N1Qj_FCLruB0Zagt7NB7o4qZZmho_5j0taw1EXM; <https://ru.islcollective.com>) тощо.

Отже, основними вимогами, яких ми дотримувалися під час використання технологій дистанційної освіти є такі: гнучкість, динамічність, адаптивність, неперервність, креативність, відкритість. Використання цих технологій дає змогу майбутнім психологам поповнити перелік фахових умінь і навичок, які сприяють формуванню їхньої готовності до професійної мобільності та в подальшому сприятимуть успішній діяльності в професійній сфері. За допомогою технологій дистанційного навчання майбутні психологи навчилися більш ефективно самостійно планувати свою діяльність; приймати рішення, робити вибір і нести за нього відповідальність; працювати в інформаційному просторі; подавати здобуті результати діяльності з використанням інформаційних технологій; поглибили навички самоосвіти, що позитивно вплинуло на формування їхньої готовності до професійної мобільності.

Для викладачів, які використовували технології дистанційного навчання, також є низка переваг: вони одержали зручні засоби надання навчального матеріалу студенту; їм було досить просто контролювати успішність студентів; у них з'явилася можливість швидкого доповнення курсу новою інформацією, коригування помилок; вони ефективно використовували засоби інтерактивної співпраці викладача і студента, що, безумовно, сприяло ефективності підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Педагогічна умова 2: забезпечення умотивованого розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін та різних видів практик.

Провідна ідея цієї педагогічної умови (забезпечення умотивованого розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін та різних видів практик) – забезпечити майбутнім психологам засвоєння алгоритмів розв'язання професійних ситуацій під час вивчення фахових дисциплін та різних видів практик, що сприятиме формуванню їхньої готовності до професійної мобільності.

Досвід свідчить, що значні потенційні можливості щодо впровадження цієї педагогічної умови мають такі фахові дисципліни підготовки майбутніх психологів освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, як: «Основи спеціальної психології»; «Психологія» («Загальна психологія»; «Практикум з загальної психології», «Вікова психологія»; «Організація психологічної служби»; «Соціальна психологія», «Диференційна психологія», «Психологія особистості», «Патопсихологія»); «Практична психологія» («Експериментальна психологія», «Психодіагностика», «Основи психологічної корекції», «Психологічна реабілітація учасників бойових дій», «Психологічне консультування», «Основи психотерапії» тощо), а також навчальна практика (навчально-ознайомча), виробнича практика (психодіагностична практика, психологічна практика).

У ситуаційних завданнях, котрі ми пропонували майбутнім психологам під час вивчення фахових дисциплін були описані події з реальної практики психолога. Кожна запропонована студентам подія містила проблемну ситуацію, що потребує вирішення психологом. Ми прагнули, щоб подана в ситуаційному завданні ситуація була зрозумілою студентам, з чіткою послідовністю розвитку події і конкретними діями основних учасників.

Для того, щоб забезпечити умотивоване розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін та різних видів практик ми використовували цикл Д. Колба [177].

Цілком погоджуємося з Т. Костіною стосовно того, що, оскільки у студентів загалом вже розвинена рефлексія та саморефлексія на достатньому рівні, вони здатні актуалізувати минулий досвід і подивитися на нього під

іншим кутом зору. Це має суттєве значення в нашому дослідженні, оскільки Д. Колб наголошував, що кінцевою метою проходження циклу є переосмислення минулого («старого») досвіду та здобуття нового. Саме аспект здобуття нового досвіду на основі переосмислення вже наявного є важливим у підготовці майбутніх психологів до професійної мобільності. При цьому забезпечується активне використання рефлексивних навичок студента, оскільки саме рефлексія дає змогу зробити перший крок для подальшої побудови концепції щодо себе та навколишнього світу. Оскільки рефлексія характеризується процесом «переосмислення» (когнітивна функція) та включає «переживання» досвіду, що виводить на емоційно-мотиваційну сферу психіки – саме цим забезпечується умотивованість розв’язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань [93], що є особливо важливим у контексті реалізації цієї педагогічної умови.

Окреслимо визначений Д. Колбом «цикл навчання»:

I етап – конкретний досвід;

II етап – спостереження та роздуми;

III етап – формування абстрактних концепцій;

IV етап – практика, активні дії (експериментальна перевірка теорії) [177].

На думку науковця, навчання має здійснюватися за спіраллю, де кожна наступна точка пов’язана з попередньою й дає поштовх до розгортання наступної. Він наголошує, що навчання буде ефективним лише тоді, коли буде спиратися на досвід людини, на її попередні знання, давати можливість одержувати нову інформацію, яку людина може використати на практиці [177]. Отже, використання циклу Д. Колба не лише забезпечує умотивоване розв’язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін і різних видів практик, а й сприяє розвитку мотиваційно-ціннісного, когнітивно-пізнавального, операційно-технологічного компонента, оскільки студенти, використовуючи власні знання і досвід, навчаються практично розв’язувати складні професійні

ситуації. Та головний вплив здійснюється на розвиток особистісно-рефлексивного компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, оскільки відбувається активне використання рефлексивних навичок студента.

У контексті дослідження виявився особливо важливим не класичний, визначений Д. Колбом порядок «циклу навчання» (І етап, ІІ, ІІІ, ІV), а дещо змінений (ІІІ, І, ІІ, ІV), котрий науковець також уважав ефективним, а саме:

- спочатку ми забезпечували студентів конкретними теоретичними знаннями;
- потім пропонували поєднати одержані знання з власним досвідом;
- далі студенти виконували вправи, спрямовані на аналіз цього досвіду, на рефлексію;
- на останньому етапі пропонували впроваджувати здобуті знання під час розв'язання конкретних професійно спрямованих ситуацій.

Студентам було запропоновано декілька алгоритмів розв'язання професійно спрямованих ситуацій, залежно від типів завдань. Алгоритм ми розуміємо як точний і зрозумілий опис послідовності дій у розв'язанні професійно спрямованих ситуаційних завдань, що дає змогу одержати ефективний кінцевий результат.

Алгоритм 1 розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін та різних видів практик:

- визначити проблему та критерії її успішного вирішення;
- вибрати можливі шляхи її вирішення (не менше, ніж три);
- обрати один з альтернативних шляхів вирішення з обґрунтуванням саме цього вибору;
- окреслити можливі ризики;
- запропонувати чіткі кроки щодо вирішення ситуації.

Алгоритм 2 розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін та різних видів практик:

- проаналізувати ситуацію;
- визначити подальші дії;
- визначити шляхи і засоби розв'язання ситуації;
- спроектувати можливі дії чи відповіді інших учасників ситуації;
- проаналізувати результати;
- скоригувати власні дії.

Під час експерименту ми застосовували різні види ситуацій: широкоформатні ситуації, мікроситуації, ситуації-ілюстрації, ситуації-проблеми, ситуації-задачі, ситуації-інциденти тощо [143; 149].

Спираючись на підхід Л. Спіріна, ми визначили такі основні етапи розв'язання майбутніми психологами ситуативних професійних завдань:

- постановка задачі або «виокремлення задачі з ситуації»; майбутні психологи мали визначити причини виникнення ситуації, умови та характер розвитку певних якостей та відносин;
- прийняття рішень і планування процесу: вибір видів діяльності, методів, форм діяльності, планування системи діяльності об'єктів та суб'єктів діяльності, забезпечення інформаційних потоків, від яких залежить оптимальність прийняття кожного рішення;
- виконання запланованих рішень;
- аналіз результатів розв'язання ситуативного завдання, визначення нових цілей [150].

Критерії оцінювання успішності розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань ми визначали на основі підходу С. Кондрашихіної [91]: дивергентність мислення під час розв'язання ситуаційних завдань, прояв механізму авансування, надання клієнту свободи у виборі цілей взаємодії, орієнтація на самостійне вирішення клієнтом своєї ситуації, орієнтація не тільки на усунення негативних станів клієнта, а й на

його розвиток, особистісне зростання.

Отже, важливою умовою підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності є забезпечення умотивованого розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін та різних видів практик.

Педагогічна умова 3: залучення студентів до квазіпрофесійної діяльності з метою активізації спрямованості на професійну мобільність.

Провідна ідея цієї педагогічної умови (залучення студентів до квазіпрофесійної діяльності з метою активізації спрямованості на професійну мобільність) – забезпечити майбутнім психологам поступовий перехід від навчальної до професійної діяльності, з урахування різноманіття всіх видів діяльності психолога. Контекстне навчання майбутніх психологів тлумачимо як освітню технологію, в якій моделюється предметний та соціальний зміст майбутньої професійної діяльності психолога, результатом такого навчання є формування професійної компетентності майбутнього психолога (А. Вербицький) та формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Засвоєння змісту контекстного навчання здійснюється у процесі власної внутрішньомотивованої активності майбутніх психологів, спрямованої на оволодіння цілісною професійною діяльністю.

Залучення студентів до квазіпрофесійної діяльності з метою активізації спрямованості на професійну мобільність ми здійснювали за допомогою контекстного підходу.

Один із авторів контекстного підходу А. Вербицький вважає, що «контекстний підхід до навчання забезпечує об'єднання теоретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців, органічний зв'язок отриманих знань із майбутньою професійною діяльністю» [20]. Контекстний підхід визначають як поєднання навчальної і професійної діяльності у процесі квазіпрофесійної підготовки майбутніх фахівців.

За А. Вербицьким, контекстне навчання відображає розв'язання проблеми професійної освіти фахівця в умовах моделювання максимально наближеного змісту та форми освіти до професійної підготовки щодо змісту та форм професійної діяльності фахівця; виступає моделлю переходу від вчення до праці за допомогою всієї системи форм організації активності студентів [19].

В. Майковська наголошує, що «для досягнення мети формування особистості висококваліфікованого фахівця у закладі вищої освіти потрібно створити середовище, котре забезпечить трансформацію пізнавальної діяльності у професійну з відповідною корекцією потреб і мотивів. ... При контекстному підході технологія професійної підготовки забезпечить навчання майбутнього фахівця спочатку через аналіз ситуації, потім – через постановку задачі, її розв'язання і доведення її істинності» [102, с. 160-161].

Погоджуємося з науковцями, що технологія контекстного навчання передбачає послідовну трансформацію однієї форми навчальної діяльності в іншу: навчальна діяльність академічного типу трансформується у квазіпрофесійну діяльність, що є проміжною, підготовчою формою професійної підготовки, навчальною за формою і професійною за змістом і здійснюється завдяки моделюванню цілісних фрагментів майбутньої діяльності, що створює умови для природного переходу від навчання до праці. Побудова процесу формування готовності майбутніх фахівців на основі технології контекстного навчання сприяє максимальному наближенню змісту навчальної діяльності студентів до їхньої майбутньої професії [44]. Це стосується й підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Квазіпрофесійна діяльність студентів організується шляхом моделювання на практичних заняттях умов і специфіки реальної професійної діяльності майбутніх психологів. Найбільш ефективною формою організації квазіпрофесійної діяльності є, наприклад, ділова гра (гра-імітація), що дозволяє моделювати різні ситуації, котрі зустрічаються у реальному професійному середовищі майбутніх психологів [44].

Отже, залучення майбутніх психологів до квазіпрофесійної діяльності у процесі професійної підготовки активізує, на наш погляд, їхню спрямованість на професійну мобільність, оскільки в процесі цієї діяльності студенти набувають досвіду професійної діяльності, у них формується здатність до творчого саморозвитку, рефлексії тощо. Саме завдяки наближенню навчальної діяльності до професійної шляхом використання різних проблемних та ігрових ситуацій майбутні психологи оволодівають індивідуальними стратегіями розвитку і професійної діяльності, усвідомлюють важливість такої діяльності і важливість власної готовності до професійної мобільності, у них з'являється внутрішня готовність до якісних змін; вони набувають здатності до швидкого набуття й узагальнення нових професійних знань і умінь; у них підвищується рівень готовності до прийняття рішень й здатність адаптуватися у разі зміни завдань діяльності практичного психолога; з'являється гнучкість поведінки, що забезпечить в подальшому ефективність професійної діяльності й компетентність у всіх сферах застосування психоконсультування.

Педагогічна умова 4: створення й упровадження навчально-методичного комплексу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Провідна ідея цієї педагогічної умови (створення й упровадження навчально-методичного комплексу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності) – забезпечити, по-перше, викладачів навчально-методичними матеріалами, використання яких допоможе у підготовці майбутніх психологів до професійної мобільності; по-друге – забезпечити студентів методичними матеріалами, що можуть бути корисними для них щодо самодіагностики та розвитку власної готовності до професійної мобільності.

Погоджуємося з академіком Н. Чепелевою, яка вважає, що система організації підготовки психолога повинна включати світоглядний, професійний та особистісний рівні, спрямовані як на формування

професійної свідомості, психологічної культури та професійно значущих особистісних якостей, так і на оволодіння відповідною системою знань, технологією практичної діяльності майбутнього психолога. У контексті дослідження становить інтерес виокремлена Н.Чепелевою триблокова концепція професійної підготовки майбутнього практичного психолога:

1) підготовчий етап, тобто диференціювання студентів за рівнем їх професійної придатності до роботи з людьми (у контексті дослідження на цьому етапі проводимо діагностику рівня готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; здійснюємо цілеспрямований вплив на розвиток системи ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців);

2) діагностичний етап, який складається з процесу опанування студентами 2–3 курсів основ психодіагностики та самопізнання, а також усунення особистісних перешкод на шляху особистісно-професійного зростання (на цьому етапі відбувається засвоєння майбутніми психологами системи професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності);

3) особистісно-професійний корекційний етап, тобто робота з виявленими на другому етапі професійної підготовки особистісними проблемами студентів 3–4 курсів і формування в них професійно-значущих умінь за допомогою активних методів навчання та психотерапії з програванням обох ролей – клієнта і психолога [171]. На третьому етапі відбувається підвищення рівня практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, розвиток здатності студентів до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності з метою підвищення її рівня.

Усе це буде більш ефективним, на нашу думку, за умови створення й упровадження навчально-методичного комплексу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності, до якого входять: удосконалені програми навчальних дисциплін (створення програми спецкурсу); навчально-методичний посібник; методичні рекомендації тощо.

Для підвищення ефективності процесу підготовки майбутніх психологів

до професійної мобільності нами було розроблено відповідний навчально-методичний комплекс, до якого увійшли: авторський спецкурс «Професійна мобільність майбутнього психолога» для студентів спеціальності 053 Психологія (Додаток К); навчально-методичний посібник «Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності» [66]; методичні рекомендації «Професійна мобільність майбутніх психологів: методи діагностування» [60], де містяться вказівки щодо застосування діагностичних методів, анкети для викладачів педагогічних університетів, які вони можуть використовувати у своїй роботі з метою діагностування й підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Отже, ефективна підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності можлива за впровадження в освітній процес університету таких педагогічних умов: використання інтерактивних методів і технологій дистанційного навчання, зорієнтованих на розв'язання професійних завдань; забезпечення умотивованого розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін і різних видів практик; залучення студентів до квазіпрофесійної діяльності з метою активізації спрямованості на професійну мобільність; створення й упровадження навчально-методичного комплексу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

2.3. Структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності

У дослідженні нами було розроблено структурно-функціональну модель формування в умовах педагогічного університету готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Варто відзначити, що різного типу моделі підготовки майбутніх фахівців до професійної мобільності розробляли Л. Амірова, О. Безпалько, А. Ващенко, Л. Вороновська, І. Герасимова, Т. Гордєєва, Є. Іванченко, Н. Кожемякіна,

Т. Павлиш, Р. Пріма, Л. Сушенцева, І. Хом'юк та інші. Проте, з-поміж них немає моделі формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Модель у педагогічному енциклопедичному словнику визначено як аналог, штучно створений приклад певного фрагменту дійсності, який відтворює процес, що вивчається, в узагальненій формі [121]. Отже, у розробленій нами моделі формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності виокремлено необхідні для вивчення сторони явища (підготовки майбутніх фахівців до професійної мобільності), показано взаємозв'язки, представлені в максимально зручній формі, що є доступною для відображення і дослідження. Таке моделювання дає змогу охопити систему формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності цілісно, оскільки відображає теоретичне узагальнення та схематичне відтворення складових процесу професійної підготовки майбутніх психологів з огляду на мету (формування у процесі професійної підготовки готовності майбутніх психологів до професійної мобільності).

Структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності була розроблена нами за такими етапами моделювання, запропонованими А. Дахіним:

- спочатку нами було визначено сутність процесу формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; обрано методологічні засади дослідження; описано предмет дослідження;

- далі було сформульовано мету і завдання моделювання;

- наступним етапом було конструювання власне самої структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, під час якого ми уточнювали залежності між основними елементами досліджуваного об'єкта, визначали параметри елементів і критерії оцінювання їх змін, обирали методи вимірювання;

- потім нами здійснювалося дослідження валідності моделі щодо розв'язання поставлених завдань (для цього розроблену структурно-

функціональну модель було використано в педагогічному експерименті), після чого запропоновані елементи і критерії зазнали корегування;

- наприкінці відбувалася змістова інтерпретація результатів [10].

Структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності містить три взаємопов'язані блоки: теоретико-методологічний; змістово-операційний; діагностувально-результативний (рис. 2.4).

До теоретико-методологічного блоку структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності входять: мета, методологічні підходи дослідження; загальнодидактичні та специфічні принципи; компонентна структура готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Метою є формування у процесі професійної підготовки готовності майбутніх психологів до професійної мобільності як динамічної, інтегративної якості особистості, яка в умовах високої динамічності суспільних відносин засвідчує внутрішню готовність особистості до якісних змін; виявляється у здатності до швидкого набуття й узагальнення нових професійних знань і умінь (гностичних, інтерактивно-комунікативних, діагностичних, проектувальних тощо); готовності до прийняття рішень й здатності адаптуватися у разі зміни завдань діяльності практичного психолога; гнучкості поведінки і діяльнісному реагуванні, що забезпечує ефективність професійної діяльності й компетентність на високому рівні у всіх сферах застосування психоконсультації.

Досягнення вказаної мети конкретизується у відповідних завданнях: розвиток системи ціннісних орієнтацій майбутніх психологів; розвиток системи професійних знань студентів, на основі яких формується їхня готовність до професійної мобільності; розвиток рівня практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; розвиток здатності студентів до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності.

Мета та завдання розробленої структурно-функціональної моделі

формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, яку можна вважати педагогічною системою, обумовлюють її зміст. Відповідно, встановлена мета потребує удосконалення змісту підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності, а саме: у доповненні змісту окремих дисциплін додатковим матеріалом з питань підготовки до професійної мобільності; розробленні спецкурсу з підготовки до професійної мобільності майбутніх психологів, методичних рекомендацій, навчально-методичного посібника; корекції змісту практики в контексті формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Природно, що розв'язання кожного з означених завдань містить власні підцілі, як-то: для розвитку системи ціннісних орієнтацій майбутніх психологів необхідно, з-поміж іншого, сформувати у студентів стійку мотивацію до здобуття професійно значущих знань; розвивати їхню спрямованість на самореалізацію в професійній діяльності; сприяти усвідомленню соціальної значущості професії психолога й значущості для нього готовності до професійної мобільності; впливати на розвиток внутрішньої потреби в професійній мобільності.

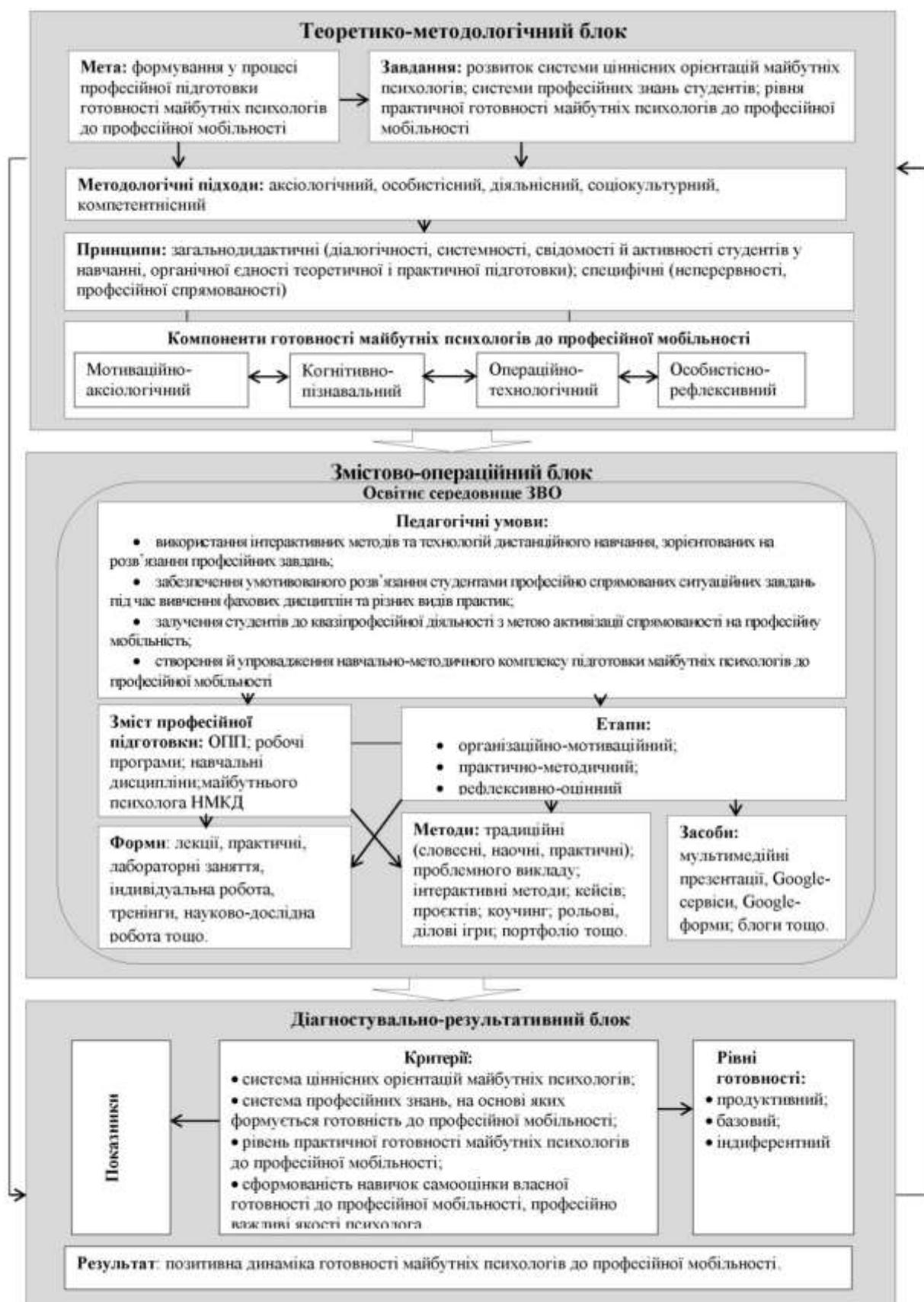

Рис. 2.4. Структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності

Для розвитку системи професійних знань, на основі яких формується готовність майбутніх психологів до професійної мобільності важливо забезпечити повноту засвоєння ними професійних (теоретичних) знань з фаху; впливати на здатність до самостійного розв'язування професійних (психологічних) ситуацій; підвищити рівень знань психологічних основ професійної мобільності; забезпечити належний обсяг знань студентів про сутність, зміст, особливості професійної мобільності майбутніх психологів.

Належний рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності забезпечують сформовані вміння самостійно оволодівати різними видами професійних знань, уміння прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій, професійна ініціативність, пізнавальна та творча активність, уміння проектувати власний професійний розвиток, моделювати процес розвитку власної професійної мобільності.

Для підвищення рівня здатності до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності з метою підвищення її рівня необхідно розвивати у студентів здатність до рефлексії, уміння оцінити власні професійні й особистісні можливості, позитивну «Я-концепцію», а також навички самооцінки власної готовності до професійної мобільності та професійно важливі якості психолога, такі, як відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіра до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-вольова готовність до прийняття рішень тощо.

Компонентна структура готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, представлена в цьому блоці структурно-функціональної моделі подана у поєднанні мотиваційно-аксіологічного, когнітивно-пізнавального, операційно-технологічного та особистісно-рефлексивного компонентів.

Структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності була розроблена з урахуванням розглянутих вище теоретичних основ формування готовності до професійної мобільності та власне особливостей професійної сфери діяльності майбутніх

психологів. Пріоритетними методологічними підходами до організації процесу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності є такі:

- *аксіологічний підхід*, що орієнтований на головні цінності і смисли майбутніх психологів, зокрема, ціннісні орієнтації щодо професійної мобільності; аксіологічний аспект підготовки передбачає, передусім, формування сукупності специфічних цінностей професійної діяльності майбутнього психолога, з-поміж яких значну роль відіграє готовність до професійної мобільності; варто наголосити на тому, що самі професійні цінності наявні незалежно від індивідуального чи особистісного ставлення до них кожного студента і лише виникнення ставлення породжує суб'єктивне значення і надає особистісного смислу діяльності, спочатку навчальній, квазіпрофесійній, згодом – професійній;

- *особистісний підхід* передбачає врахування особистісних якостей кожного майбутнього психолога задля ефективності професійної підготовки, в даному випадку в аспекті формування готовності до професійної мобільності; завданням викладачів є розвиток задатків, творчого потенціалу студентів щодо професійної мобільності;

- *діяльнісний підхід* забезпечує усвідомлення, цілепокладання, планування діяльності, спрямованої на формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, забезпечення її результатів, а також оцінювання результатів, самоаналіз, рефлексію;

- *соціокультурний підхід*, що забезпечує підготовку майбутніх психологів до професійної мобільності в нерозривному зв'язку з пізнанням культури нашої країни, з урахуванням конкретних соціокультурних особливостей;

- *компетентнісний підхід*, що орієнтований на ціннісно-сміслову, змістову, особистісну складові освіти майбутніх психологів і забезпечує практичну орієнтацію навчання в аспекті підготовки до професійної мобільності. Розроблена нами модель формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності дає змогу цілісно розглядати процес підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності, переважно,

саме через компетентнісний підхід – від постановки мети (формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності) до отримання результатів (позитивна динаміка готовності майбутніх психологів до професійної мобільності).

Формування у майбутніх психологів готовності до професійної мобільності має здійснюватися у відповідності із загальнодидактичними принципами організації освітнього процесу у вищій школі, а також специфічними, визначеними у працях С. Гончаренка [26], Р. Гуревича [38], Н. Лазаренко [94] та ін. Розглянемо сутність загальнопедагогічних (діалогічності, системності, цілісності, свідомості й активності студентів у навчанні, органічної єдності теоретичної і практичної підготовки) та специфічних (неперервності, професійної спрямованості) принципів, на які ми орієнтувалися під час організації освітнього процесу, спрямованого на формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Принцип *діалогічності* реалізовували через діалог викладача та студента, який, з-поміж інших, є ефективною формою партнерства. Саме через діалог здійснювалося ефективне взаємопізнання, взаємовплив, розгортався освітній процес, спрямований на підготовку майбутніх психологів до професійної мобільності, оскільки в процесі діалогу була можливість для викладача краще зрозуміти індивідуальність студента, активізувати його пізнавальні здібності, спрямовані на професійну мобільність, розвинути емоційно-ціннісне ставлення до професійної мобільності тощо.

Принцип *системності* передбачає розуміння підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності як складової системи їхньої загальної професійної підготовки і, водночас, як окремої системи взаємопов'язаних методів, прийомів і форм.

Принцип *цілісності* зорієнтований на органічну єдність всіх компонентів процесу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності та

цілісний вплив на всі компоненти готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Принцип *свідомості й активності* студентів у навчанні передбачає не лише активізацію пізнавальної діяльності майбутніх психологів, а й формування у них усвідомлення важливості здобутих професійних знань для підготовки до професійної мобільності.

Принцип *органічної єдності теоретичної і практичної підготовки* зорієнтований на цілеспрямоване поєднання вказаних аспектів у процесі підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Водночас у дослідженні було визначено необхідність дотримання таких *специфічних* принципів, як: неперервності, професійної спрямованості.

Принцип *неперервності* полягає у відборі і структуруванні навчального матеріалу відповідно до змісту циклу професійної підготовки майбутніх психологів з урахуванням поетапності формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. Також неперервність передбачає необхідність розвитку прагнення до професійної мобільності впродовж усього життя, усієї кар'єри професійного психолога.

Принцип *професійної спрямованості* зорієнтований на необхідність урахування в процесі підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності сучасних вимог конкретної сфери майбутньої професійної діяльності задля забезпечення конкурентоспроможності студентів на ринку праці.

Отже, на наше переконання, саме реалізація в освітньому процесі професійної підготовки майбутніх психологів вищевказаних загальнодидактичних і специфічних принципів сприятиме ефективному формуванню готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

До змістово-операційного блоку структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності віднесено визначені й обґрунтовані нами педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, а саме:

використання інтерактивних методів і технологій дистанційного навчання, зорієнтованих на розв'язання професійних завдань; забезпечення умотивованого розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін і різних видів практик; залучення студентів до квазіпрофесійної діяльності з метою активізації спрямованості на професійну мобільність; створення й упровадження навчально-методичного комплексу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Наступним компонентом цього блоку є зміст професійної підготовки майбутніх психологів, спрямованої на формування у них готовності до професійної мобільності: освітньо-професійна програма підготовки майбутніх психологів, навчальний план, робочі програми навчальних дисциплін, силабуси, навчально-методичні комплекси навчальних дисциплін підготовки психологів.

У структурно-функціональній моделі також вказано три послідовні етапи методики реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності (організаційно-мотиваційний; практично-методичний; рефлексивно-оцінний), що комплексно відображає мету, завдання, принципи, форми й методи розвитку досліджуваної якості. На кожному з цих етапів здійснювалося послідовне впровадження обґрунтованих педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. Власне, основні методи і форми, котрі використовували на формувальному етапі дослідження також входять до змістово-операційного блоку моделі.

Діагностувально-результативний блок містить методи діагностики досліджуваної якості за розробленими нами критеріями, які теж подано в цьому блоці моделі, рівні сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності (індиферентний, базовий, продуктивний) та прогнозований результат: позитивна динаміка готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Особливості діагностувально-результативного блоку структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності полягають, по-перше, в об'єкті аналізу: оскільки планованим результатом модельованого процесу є формування готовності до професійної мобільності майбутніх психологів, відповідно об'єктом аналізу є рівень сформованості готовності до професійної мобільності в цілому, а також окремих її критеріїв; по-друге, у використанні як загальновідомих діагностичних методик, спрямованих на виявлення ціннісних орієнтацій особистості («Ціннісні орієнтації» М. Рокіча), професійної спрямованості («Тест-опитувальник рівня професійної спрямованості» Т. Дубовицької), мотивів професійної діяльності (К. Замфір у модифікації А. Реана «Мотивація професійної діяльності»), методики самооцінювання («Самооцінка особистості» В. Семиченко), так і авторських методик (самооцінювання, експертне оцінювання тощо) та перевірочних завдань; по-третє, в організації ситуації рефлексування, коли розбіжність між рівнем домагань і оцінкою результатів власної готовності до професійної мобільності спонукає до самовдосконалення.

Отже, розроблена структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності є цілісною системою, що складається з трьох блоків (теоретико-методологічного, змістово-операційного, діагностувально-результативного) і комплексно відображає мету, завдання, методологічні підходи, принципи, компоненти готовності, педагогічні умови, зміст професійної підготовки, форми й методи підготовки студентів до професійної мобільності, критерії, показники й рівні готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Висновки до другого розділу

За результатами проведення констатувального етапу експерименту виявлено, що студенти мають певний життєвий досвід для аналізу

професійної мобільності, однак ця якість не асоціюється в них з майбутньою професійною діяльністю. Серед причин недостатньої сформованості готовності до професійної мобільності як інтегральної професійно значущої якості в майбутніх психологів є такі: традиційна зорієнтованість вищої освіти психологів лише на фахову підготовку, в результаті розуміння значущості готовності до професійної мобільності знижується; відсутність у значної частини студентів мотивації підготовки до професійної мобільності; відсутність в освітньому середовищі університету належних педагогічних умов для формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Проведене діагностичне обстеження дало змогу зробити висновок про необхідність здійснення педагогічних впливів щодо розширення системи ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, збагачення системи їхніх професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності, підвищення рівня практичної готовності студентів до професійної мобільності. Тобто, доведена необхідність розроблення педагогічних умов, моделі, методики реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, з-поміж них такі: використання інтерактивних методів і технологій дистанційного навчання, зорієнтованих на розв'язання професійних завдань; забезпечення умотивованого розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін і різних видів практик; залучення студентів до квазіпрофесійної діяльності з метою активізації спрямованості на професійну мобільність; створення й упровадження навчально-методичного комплексу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Розроблена структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності є цілісною системою, що складається з трьох блоків (теоретико-методологічного, змістово-

операційного, діагностувально-результативного) і охоплює мету, завдання, наукові підходи, основні принципові положення, педагогічні умови, етапи педагогічної роботи, ефективні методи формування означеного феномена, критерії, показники і рівні діагностики, що разом становить повний технологічний цикл.

Основні положення другого розділу дисертаційного дослідження висвітлені автором у публікаціях [59; 60; 61; 62; 63; 64; 66; 69 та ін.].

Список використаних джерел у другому розділі

1. Аймедов К. В., Стрельбицька С. М. Професійна мобільність майбутніх фахівців у процесі навчання у ВНЗ: компетентнісний підхід. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія : Педагогіка*. 2014. Т. 251, Вип. 239. С. 49–52.
2. Акімова О. В. Формування творчого мислення в процесі рішення розумових задач. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Гол. ред. : Н. С. Побірченко та ін.* Умань, 2007. Вип. 19. С. 144–150.
3. Алгаев А. Н. Коммуникативная мобильность в структуре профессиограммы педагога-психолога. *Современные проблемы науки и образования*. Педагогические науки. 2012. № 6. С. 375–382.
4. Анисимова Н. А. Формирование профессиональной мобильности у студентов вуза в процессе изучения общепрофессиональных дисциплин : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Челябинск, 2012. 20 с.
5. Артемова О. І. Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах. *Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації*. № 1. 2010. URL: <http://social-science.com.ua/article/186>
6. Балакірєва О. М. Процеси соціальної мобільності у сучасному

- суспільстві : колективна монографія. [О. М. Балакірєва та ін.]; За ред. О. М. Балакірєвої. К. : Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2014. 287 с.
7. Баликаева М. Б., Лапицкая С. И. Формирование профессиональной мобильности будущих инженеров в вузе в процессе профессиональной подготовки. *Молодой ученый*. 2015. №5. С. 434–436.
 8. Безпалько О. В. Компоненти професійної мобільності майбутніх соціальних педагогів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія ІІ «Соціальна робота. Соціальна педагогіка» : зб. праць*. Вип. 14. Ч. 2. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. С. 73–80.
 9. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. Пер. с англ. М. Б. Гнедовский, М. А. Ковальчук. М. : Прогресс, 1986. 422 с.
 10. Биктуганов Ю. И. Профессиональная мобильность педагога : учеб. пособие. Урал. гос. пед. ун-т. Екатеринбург [б. и.], 2016. 120 с.
 11. Біда О. А., Гончарук В. А., Гончарук В. В. Професійна мобільність як фактор професійної успішності сучасного фахівця. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Педагогічні науки*. 2019. Вип. 178. С. 17–21.
 12. Бойко Г. Соціальна мобільність педагога: теоретико-методологічний аспект. *Педагогіка і психологія професійної освіти : наук.-метод. журн.* / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, Львів. наук.-практ. центр проф.-техн. освіти НАПН України, Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2016. № 2. С. 66–75. URL: <http://nbuv.g>
 13. Бригадир М. Особливості підготовки майбутніх психологів. URL: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova10/subor/Brygadyr.pdf>
 14. Брижак Н. Ю. Професійна мобільність як фахова якість майбутнього вчителя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія : Педагогіка. Соціальна робота. Гол. ред. І. В. Козубовська*. Ужгород: Видавництво УЖНУ «Говерла», 2016. Вип. 1 (38). С. 67–70.
 15. Бринев Н. С., Чуянов Р. А. Академическая мобильность студентов как

фактор развития процесса интернационализации образования. URL : [http : // www.prof.msu.ru/publ/omsk2/o60.htm](http://www.prof.msu.ru/publ/omsk2/o60.htm).

16. Ващенко А. М. Формування професійної мобільності майбутніх офіцерів у процесі навчання у вищих військових навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. О., 2006. 261 с.
17. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. Методическое пособие. М. : Высшая школа, 1991. 207 с.
18. Вербицкий А. А., Ларионов О. Г. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции. М. : Логос, 2009. 336 с.
19. Вербицкий А. А., Ильязова М. Д. Инварианты профессионализма: проблемы формирования : монография. Москва : Логос, 2011. 288 с.
20. Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения. Москва : Исслед. центр, 2004. 84 с.
21. Виллюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека. М., 1986. 206 с.
22. Володавчик В. Професійна мобільність фахівця як науково-педагогічна проблема. *Молодь і ринок : наук.-пед. журн. Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка*. Дрогобич, 2014. № 1. С. 88–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2014_1_19
23. Высоцкий С. В. Структура психолого-педагогических условий формирования поисково-творческой направленности личности в процессе обучения. *Наук. вісник Південноукраїнського держ. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського*. Одеса, 1999. Вип. 8–9. С. 90–94.
24. Герасимова І. Г. Формування професійної мобільності майбутніх фахівців аграрної сфери : монографія за ред. Л. Б. Лук'янової; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Вінниця : ПП «ТД «Едельвейс і К». 2015. 512 с.

25. Головня Н. Рівні і критерії готовності майбутнього педагога до професійної мобільності. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2014. Вип. 41. С. 31–36.
26. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376 с.
27. Гордєєва Т. Є. Модель формування професійної мобільності соціальних працівників. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. №122. С. 59–62.
28. Гордєєва Т. Є. Педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх соціальних працівників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Переяслав-Хмельницький. 2015. 20 с.
29. Гордієнко М. Г. Професійна мобільність у наукових дослідженнях. *Педагогіка і психологія*. 2011. № 4. С. 106–114.
30. Гринько В. Аналіз теоретичних підходів до вивчення феномену «професійна мобільність». *Молодь і ринок : наук.-пед. журн.* Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. Дрогобич, 2011. № 5. С. 127–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_5_31
31. Гринько В. О. Емпіричне дослідження складових професійної мобільності викладача вищої школи. *Проблеми сучасної психології: Збірник наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнко, Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. Вип. 14. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. С.134–143.
32. Грицькова Н. В. Професійна мобільність фахівця : сутність та структура. *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. 2010. № 12 (199). С. 26–32.
33. Гринько В. О. Психологічні засади розвитку професійної мобільності викладача вищої школи : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. 22 с.
34. Гринько В. О. Складові професійної мобільності викладача вищої школи. *Актуальні проблеми сучасної психології : Збірник матеріалів конф.* [За заг. ред. Я. О. Гошовського, О. Є. Іванашко та ін.]. Луцьк : Волин. нац.

ун-т ім. Лесі Українки, 2011. С. 62–65.

35. Грицькова Н. В. Особливості соціально-професійної мобільності вчителя в умовах сучасної середньої школи. *Науковий вісник Донбасу : електрон. наук. фах. вид.* Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2011. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_1_6
36. Грицькова Н. В. Формування соціально-професійної мобільності майбутніх учителів в освітньому просторі вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2013. 20 с.
37. Грицькова Н. В. Формування професійної мобільності майбутніх учителів у системі студентського самоврядування. *Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць.* Полтава, 2011. С. 102–105.
38. Гуревич Р. С. Вплив сучасних ІКТ на формування етичних якостей майбутніх фахівців. *Професійне становлення особистості : проблеми і перспективи* : матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції. Хмельницький, 2011. С. 107–111.
39. Даньшева С. О. Профессиональная мобильность будущего инженера как основа его готовности к планированию карьеры. *Материалы V Международной заочной научно-практической конференции.* Белгород, 2013. С. 194–198.
40. Дахин А. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и ... неопределенность. *Педагогика.* 2003. Вып. 4. С. 21–26.
41. Дементьева О. М. Формирование социально-профессиональной мобильности студентов в учреждениях среднего профессионального образования : автореф. ... дис. канд. пед. наук : 13.00.08. Москва, 2009. 22 с.
42. Дзвінчук Ю. Теоретичні аспекти вивчення професійної мобільності. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія : зб. наук. пр. ДДПУ.* Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. Дрогобич, 2015. Вип. 35. С. 15–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgn_ps_2015_35_4
43. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.

44. Довгопола Л. Практична підготовка майбутніх учителів біології до професійної діяльності на основі контекстного підходу. *Педагогічні науки*. 2019. № 73. URL: https://www.researchgate.net/publication/339629689_prakticna_pidgotovka_majbutnih_uciteliv_biologii_do_profesijnoi_dialnosti_na_osnovi_kontekstnogo_pidhodu
45. Долінська Ю. Г. Самоактуалізація особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2000. 19 с.
46. Дубовицкая Т. Д. Диагностика уровня профессиональной направленности студентов. *Психологическая наука и образование*. 2004. № 2. С. 82–86.
47. Дудко Л. А. Роль інноваційних педагогічних технологій у становленні конкурентоспроможних спеціалістів. *Мультиверсум. Філософський альманах*. К. : Центр культури. 2004. №39. С. 1–4.
48. Енциклопедія освіти / АПН України; гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінкос Інтер, 2008. 1040 с.
49. Захарчин Г. М., Гладун О. С. Професійна мобільність персоналу як складова адаптаційної політики підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Логістика. 2017. № 863. С. 51–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2017_863_9.
50. Євтух М. Б., Сердюк О. П. Розробка технології навчання в умовах вищої школи. Наукові записки ВДПУ. Вінниця, 2000. С. 70–73.
51. Закон України «Про вищу освіту». URL: https://taxlink.ua/ua/normative_acts/zakon-ukraini-pro-vishchu-osvitu/
52. Заславская Т. И., Рывкина Р. В. Социология экономической жизни: Очерки теории. Новосибирск: Изд-во Новосибирского гос. ун-та, 1991. 442 с.
53. Зеленський Б. Р. Категорія «професійна мобільність» у психолого-педагогічному дискурсі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр.* Класич. приват. ун-т.

Запоріжжя, 2016. ип. 51. С. 158–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2016_51_24

54. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 42 с.

55. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учеб. для вузов. [2-е изд., доп., испр. и перераб]. М. : Логос, 2000. 384 с.

56. Золотарьов Е. О. Соціальна мобільність (філософський аспект) : автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.11. Південноукраїнський педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 1995. 18 с.

57. Зубко В. С. Готовність майбутніх психологів до професійної мобільності. The 6th International scientific and practical conference «*Scientific achievements of modern society*» (February 5–7, 2020) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2020. Pp. 674–683.

58. Зубко В. С. Зміст і структура готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні науки*. Гол. ред. О. В. Діденко. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2020. № 4(16). С. 78–91.

59. Зубко В. С. Педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць*. Випуск 64. Редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2020. С. 146–150.

60. Зубко В. С. Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності: навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ «Друк», 2020. 177 с.

61. Зубко В. С. Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності в умовах запровадження європейських стандартів. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього процесу* 1(83)

том, Східно-Європейський інститут психології, Міжнародна експертна агенція «Консалтинг і Тренінг», Видавництво ТОВ «Гнозис», Київ. 2019. С. 39–50.

62. Зубко В. С. Підготовка до професійної мобільності майбутніх психологів в університеті. *Основні напрямки розвитку педагогічної науки. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Рівне, 7–8 грудня 2018 року). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2018. С. 117–118.

63. Зубко В. С. Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності в умовах запровадження європейських стандартів. *Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії». Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*. № 4. Кн. 1. Том 1 (83). К.: Гнозис. 2019. С. 39–50.

64. Зубко В. С. Проблема підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності. *Новини науки XXI століття : збірник наукових матеріалів XXIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Вінниця, 23 листопада 2018 року. С. 45–47.

65. Зубко В. С. Професійна мобільність майбутнього психолога : сутність поняття. *International Journal of Education and Science, Latvia*. Vol. 2, No. 4, 2019. Pp. 32–33.

66. Зубко В. С. Професійна мобільність майбутніх психологів : методи діагностування. Методичні рекомендації. Вінниця : ТОВ «Друк», 2020. 70 с.

67. Зубко В. С. Професійна мобільність майбутніх психологів як фактор успішної самореалізації в суспільному середовищі. *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень* : зб. наук. пр. Вип. 10 (13). Редк. Р. С. Гуревич (голова) та ін. Вінниця: ТОВ фірма «Планер». 2018. С. 135–138.

68. Зубко В. С. Професійна мобільність як один із чинників професійної успішності майбутніх психологів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія,*

досвід, проблеми. Зб. наук. пр. Випуск 52. Редкол. Київ – Вінниця: ТОВ фірма «Планер». 2018. С. 299–302.

69. Зубко В. С. Професійна мобільність як складова професійної компетентності майбутніх психологів. *Професійна-педагогічна компетентність: навчальний посібник*. За ред. І. Л. Холковської [І. Л. Холковська, А. О. Давидчук, В. С. Зубко та ін.]. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. С. 79–89.

70. Зубко В. С. Професійна мобільність майбутніх психологів: соціологічний аспект. *Інтеграція світових наукових процесів як основа суспільного прогресу : Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23-24 листопада 2018 р.)*. ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2018. С. 2–31.

71. Зубко В. С. Професійна мобільність майбутніх психологів у наукових дослідженнях. *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень* : зб. наук. пр. Вип. 10 (13). Редк. Р. С. Гуревич (голова) та ін. Вінниця : ТОВ фірма «Планер». 2017. С. 111–114.

72. Зубко В. С., Лазаренко Н. І. Педагогічний потенціал фахової підготовки майбутніх психологів щодо формування готовності до професійної мобільності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми*: збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Друк плюс». 2020. Вип. 55. С. 137–145.

73. Іванченко Є. А. Самостійна робота в процесі формування професійної мобільності майбутніх економістів. *Науковий вісник Південноукр. держ. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського: (Зб. наук. пр.)*. Одеса, 2004. Вип. 8–9. С. 49–53.

74. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. О., 2005. 20 с.

75. Иванков А. А. Трудовая мобильность в переходной экономике как объект социологического анализа : автореф. дисс. ... канд. соц. наук. Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. Москва. 2005. 19 с.
76. Игошев Б. М. Организационно-педагогическая система подготовки профессионально мобильных специалистов в педагогическом университете: монография. М.: ВЛАДОС, 2008. 201 с.
77. Игошев Б. М. Развитие профессиональной мобильности специалистов – перспективное направление деятельности педагогического университета. М. : Педагогическое образование и наука. Научно-педагогический журнал. 2008. №6. С. 24.
78. Игошев Б. М. Системно-интегративная организация подготовки профессионально мобильных педагогов : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Екатеринбург, 2008. 394 с.
79. Кабур Л. М. Критерії та рівні готовності майбутніх учителів музики до професійної мобільності. *Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. наук. праць*. МОНМС України, МОНМС АРК, РВНЗ КГУ (м. Ялта); ред. О. В. Глузман [та ін.]. Ялта : РВВ КГУ, 2000 С. 23–39.
80. Кайдалова Л. Г., Наumenко Н. В. Використання ситуативних завдань у системі підвищення кваліфікації викладачів. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2017. Вип. 42. С. 89–100.
81. Калиновский Ю. И. Развитие социально-профессиональной мобильности андрагога в контексте социокультурной образовательной политики региона : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Омск, 2001. 470 с.
82. Каплина С. Е. Концептуальные и технологические основы формирования профессиональной мобильности будущих инженеров в процессе изучения гуманитарных дисциплин : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Чебоксары, 2008. 492 с.
83. Кипина О. А. Профессиональная мобильность педагога. *Педагогическое образование и наука*. 2009. № 1. С. 81–84.

84. Кіліченко О. І. Формування професійної мобільності майбутніх учителів шляхом розв'язування навчальних ситуацій. *Імідж сучасного педагога : електрон. наук. журн.* Полтава, 2017. № 3. С. 15–19. URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/109324>
85. Клименко Ю. А. Педагогічні умови формування професійно мобільного педагога у європейських вищих навчальних закладах. *Педагогічні науки : зб. наук. праць.* Херсон : Видавництво ХДУ, 2011. Вип. 58. С. 74–79.
86. Клименко Ю. А. Професійна мобільність майбутніх учителів у країнах Євросоюзу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань, 2011. 20 с.
87. Коваліско Н. В. Трудова мобільність в умовах регіонального ринку праці : дис. ... канд. соціол. наук. Львів, 1999. 184 с.
88. Ковалева А. И. Профессиональная мобильность – Знание. Понимание. Умение. № 1. 2012. С. 298–300.
89. Кожемякіна Н. І. Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. О., 2006. 20 с.
90. Козлова О. Г., Малецька Т. В., Козлов Д. О. Професійна мобільність майбутнього вчителя як педагогічна проблема. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2015, № 7 (51). С. 63–72.
91. Кондрашихіна О. О. Формування здатності до фасилітаційних впливів у майбутніх практичних психологів : автореф. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ. 2004. 27 с.
92. Коробко Н. В. Формування професійної мобільності майбутніх магістрів педагогіки вищої школи в умовах сталого розвитку. *Theory and methods of educational management.* №1 (17), 2016. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v17_16/14_korobko.pdf

93. Костіна Т. О. Використання циклу Д. Колба для розроблення тренінгових занять із запобігання гендерній дискримінації. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 4, Т. 2. С. 26–30.
94. Лазаренко Н. І. Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції : монографія. Вінниця : ТОВ «Друк плюс», 2019. 365 с.
95. Лазаренко Н. І., Зубко В. С., Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності у період глобалізації, інтернаціоналізації та інноваційних змін у сучасному світі. *Особистісно-професійний розвиток учителя: погляди стейкхолдерів : монографія*. Упорядники : Акімова О. В., Фрицюк В. А. Вінниця : ТОВ «Друк», 2020. С. 5–15.
96. Лапина О. А., Никитина Е. А. Профессиональная мобильность как интегративное качество педагога : монография. Федеральное гос. бюджетное образовательное учреждение высш. проф. образования «Иркутский гос. лингвистический ун-т». Иркутск : ИГЛУ, 2012. 324 с.
97. Латуша Н. В. Поняття «Професійна мобільність» у педагогічному аспекті. *Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія [зб. наук. праць]*. Вінниця, 2014. Вип. 42, Ч. 2. С. 6–9.
98. Латуша Н. В. Професійна мобільність як чинник професійної успішності молодого фахівця. URL: <http://int-konf.org/konf022015/1010-latusha-n-vprofesyna-moblntst-yak-chinnik-profesynoyiuspshnost-molodogo-fahvcsya.html>.
99. Луцан Н. І. Педагогічні умови формування професійної мобільності вихователя дошкільного закладу. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Педагогічні науки*. 2014. Вип. 1 (45). С. 87–89.
100. Львов А. Ю. Организационно-педагогические условия становления профессиональной мобильности студентов педагогического университета : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Санкт-Петербург, 2011. 215 с.

101. Львов Ю. В. Становление основ профессиональной мобильности у обучающихся по направлению «Технологическое образование». *Технологическое образование : проблемы и перспективы взаимодействия : коллективная монография*: НовГУ им. Ярослава Мудрого. Великий Новгород, 2008. С. 188–198.
102. Майковська В. Організація практичної підготовки майбутніх фахівців на засадах контекстного підходу. Людинознавчі студії. Серія: Педагогіка. 2017. Вип. 4/36. С. 156–165.
103. Макшанов С. И., Хрящева Н. Ю., Сидоренко Е. В. Психогимнастика в тренинге. Каталог. Часть II. Санкт-Петербург, 1993. 90 с.
104. Майборода Р. Методологічні основи мобільності як професійно значущої характеристики випускника-економіста. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2015. Вип. 11. С. 19–31.
105. МакКлелланд Д. Мотивация человека. Спб.: Питер, 2007. 672 с.: ил. (Серия «Мастера психологии»).
106. Максименко С. Д., Осёдло В. И. Субъектный подход в изучении профессиональной самореализации. *Электронный журнал «Психология и право»*. 2011. № 1. URL: www.psyandlaw.ru
107. Макшанов С. И., Хрящева Н. Ю., Сидоренко Е. В. Психогимнастика в тренинге. Каталог. Часть II. Санкт-Петербург, 1993. 90 с.
108. Мальцева И. О. Гендерные различия профессиональной мобильности и сегрегация на рынке труда. М. : EERC, 2005. 55 с.
109. Матвієнко О. В., Затворнюк О. М. Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 1. Том 1. 2014. С. 215–220.
110. Мищенко В. А. Интегративный подход к образованию как способ формирования профессиональной мобильности у выпускников вузов. *Пед. образов. и наука*. 2009. № 8. С. 56–62.

111. Морозова С. А. Профессиональная мобильность педагогов как условие инновационного развития колледжа : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Рос. гос. проф.-пед. ун-т. Екатеринбург, 2013. 22 с.
112. Музиченко Ю. Професійна мобільність учителя в умовах формування загальноєвропейського освітнього простору. *Шлях освіти*. 2007. № 3. С. 17–21.
113. Назаренко Л. М. Професійна мобільність учителя як умова інтеграції загальної середньої освіти в європейський освітній простір. *Таврійський вісник освіти : наук.-метод. журн. Херсон. акад. неперервної освіти*. Херсон, 2008. № 4. С. 34–40. URL: <https://bit.ly/2urx7oR>
114. Національна Доктрина Розвитку Освіти України у XXI столітті. Міністерство освіти і науки України. Академія педагогічних наук України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
115. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року.
URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3442013-15402>
116. Никитина Е. А. Педагогические условия формирования профессиональной мобильности будущего педагога : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Иркутск, 2007. 199 с.
117. Оксамитна С. Міжгенераційна класова та освітня мобільність. К. : НаУКМА ; Аграр Медіа Груп, 2011. 287 с.
118. Олійник К. С. Професійна мобільність як складова підготовки працівників соціальної служби. *«Молодий вчений»*. № 10 (37). 2016. С. 273–276.
119. Осадченко І. І. Теорія і практика ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи : монографія. Умань : ПП Жовтий, 2011. 414 с.
120. Павлиш Т. Г. Розвиток професійної мобільності викладачів інформатики у системі науково-методичної роботи коледжів : дис. ... канд. пед наук : 13.00.04. Хмельницький. 2018. 233 с.

121. Педагогічний словник [за ред. М. Д. Ярмаченка]. Київ : Педагогічна думка, 2001. С. 363.
122. Педагогічні технології : [навч. посібник для вузів] О. С. Падалка, А. С. Нісімчук, І. А. Смолюк, О. Г. Шпак. К. : Укр. енциклопедія, 1995. 253 с.
123. Педагогика : большая современная энциклопедия. Сост. Е. С. Рапацевич. Мн. : Современное слово, 2005. С. 482.
124. Пілецька Л. С. Професійна мобільність особистості : психологічний аспект аналізу. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. № 3(32). 2013. С. 205–210.
125. Пілецька Л. С. Мобільність як необхідна умова професійного становлення особистості. *Психологія і особистість : наук. журн. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка*. Київ, 2015. № 2(1). С. 243–257. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psios_2015_2\(1\)__19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psios_2015_2(1)__19)
126. Пілецька Л. С. Професійна мобільність особистості: психологічний аспект аналізу. *Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. пр. Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Сєверодонецьк*, 2013. № 3. С. 197–202. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2013_3_35
127. Пілецька Л. Професійна мобільність особистості як одна зі складових соціальної мобільності. *Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія. Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника*. Івано-Франківськ, 2011. вип. 16(2). С. 280–287. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2011_16\(2\)__36](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2011_16(2)__36)
128. Пілецька Л. Становлення особистості в умовах професійної мобільності. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 1. С. 52–59.
129. Попова С. В., Бажутова Л. Н. Основные аспекты формирования профессиональной мобильности. *Инновации в науке. Сб. ст. по материалам XLIV междунар. науч.-практ. конф.* №4 (41). Новосибирск : Изд. «СибАК», 2015. С. 100–104.

130. Порцевская Е. Д. Факторы развития профессиональной мобильности молодого специалиста Российской Федерации. *Актуальные проблемы изучения профессиональной мобильности и правосознания молодых специалистов: сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф.* Санкт-Петербург, 2013. С.63–69.
131. Пріма Р. М. Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутнього фахівця початкової освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. О., 2010. 42 с.
132. Пріма Р. М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя: вектори наукових досліджень. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка* : зб. наук. пр. Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ, 2016. № 25. С. 40–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2016_25_9
133. Пріма Р. М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія. Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Дніпропетровськ : ІМА-ПРЕС, 2009. 368 с.
134. Професійна освіта : словник : навч. посіб. Уклад. С. У. Гончаренко; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища шк., 2000. 380 с.
135. Прудка Л. М. Професійна підготовка майбутніх практичних психологів в організації навчально-виховного процесу. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, Психологія.* № 4. 2013. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/10144/13347>
136. Психология : словарь. Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. М. : Политиздат, 1990. 494 с.
137. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: Спільність і розбіжності : Монографія. К.: Вища шк., 1997. 180 с.
138. Райгородский Д. Я. Психология самосознания : хрестоматия. Самара, 2007. 672 с.
139. Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И. Психология и педагогика.

СПб.: Питер, 2002. 432 с.

140. Рыбникова Л. И. Организация практического обучения в колледже как один из путей формирования социально-профессиональной мобильности специалиста. URL: <http://www.igpk.ru>

141. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: в 2 т. М. : Педагогика, 1989. Т.1. 488 с.

142. Рывкина Р. В. К изучению связей между разными видами мобильности. *Доклад на VII Международном социологическом конгрессе*. Новосибирск, 1970.

143. Савельева М. Г. Педагогические кейсы: конструирование и использование в процессе обучения и оценки компетенций студентов. Учеб.-метод. пос. Ижевск, УдГУ, 2013. 94 с.

144. Сайфутдинова Е. В. К вопросу о профессиональной мобильности молодежи в условиях становления рыночных отношений. *Современное состояние и перспективы развития гуманитарных наук* : сб. статей. Ч.II. Одесса, 1997. С. 38–42.

145. Сачук Ю. Є. Генеза поняття «соціально-професійна мобільність». *Неперервна професійна освіта : теорія і практика : наук.-метод. журн.* Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Благод. фонд ім. Антона Макаренка. Київ, 2015. Вип. 1–2. С. 32–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2015_1-2_7

146. Сачук Ю. Проблема соціально-професійної мобільності сучасного фахівця у контексті реформування системи вищої освіти. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 1. С. 10–15.

147. Семиченко В. А. Психология личности. К.: Издавецъ Ешке О.М. 2001.

148. Симончук О. В. Міжпрофесійна мобільність та зміна соціальної ідентичності : автореф. дис. ... канд. наук. Київ, 2000. 21 с.

149. Сисоева С. О. Интерактивні технології навчання дорослих. Навч.-метод. посіб. Київ : ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.

150. Спирин Л. Ф. Теория и технология решения педагогических задач. М. : Российское педагогическое агентство, 1997. 154 с.

151. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 в умовах глобалізаційних викликів. URL: <http://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/36382.pdf>
152. Сургунд Н. А. Професійна мобільність як складова системи професійного розвитку сучасного фахівця. *Вісник Національного університету оборони України*. Вип. 3 (40). 2014. С. 340–345.
153. Сушенцева Л. Мобільність майбутнього педагога професійного навчання. URL: http://lib.iitta.gov.ua/1309/1/stattja_poland_2013_sushenceva.pdf
154. Сушенцева Л. Л. Проблема професійної мобільності у контексті міждисциплінарного підходу. *Теорія і методика професійної освіти*. № 1. 2011. С. 3–11.
155. Сушенцева Л., Шевчук Г., Дольнікова Л. Професійна мобільність педагога як умова його конкурентоздатності на сучасному ринку освітніх послуг. *Молодь і ринок : наук.-пед. журн. Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка*. Дрогобич, 2016. № 5. С. 6–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_5_3
156. Сушенцева Л. Професійна мобільність як сучасна педагогічна проблема. *Креативна педагогіка : наук.-метод. журн.* 2011. Вип. 1. С. 129–136.
157. Сушенцева Л. Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: Теорія і практика. Монографія. Кривий Ріг : «Видавничий дім», 2011. 360 с.
158. Тоффлер Э. Шок будущего. М.: АСТ, 2004. 560 с.
159. Фамілярська Л. Л. Мобільність як перспективна складова сучасного освітнього процесу. *Інформаційні технології і засоби навчання : електрон. наук. фах. вид.* Інт інформац. технологій і засобів навчання Нац. акад. пед. наук України, Ун-т менеджменту освіти Нац. акад. пед. наук України. Київ, 2014. Т. 41, Вип. 3. С. 117–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2014_41_3_13
160. Філіппова Л. Професійна мобільність викладача як чинник професійної

успішності. *Молодь і ринок*. №3 (134), 2016. С. 43–46.

161. Філософський словник соціальних термінів. Ред. рада Андрущенко В. П., Губерський Л. В., Кремень В. Г. та ін. 3-тє вид., доп. К. – Харків, Р.И.Ф., 2005.

162. Хом'юк І. В., Бондаренко З. В., Хом'юк Я. В. Визначення поняття «мобільність» у термінології формування професійної мобільності майбутніх інженерів. *Наук. записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського*. 2011. Вип. № 33. С. 359–364.

163. Хом'юк І. В. Готовність до зміни діяльності в контексті формування мобільності майбутніх інженерів. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15486/стаття%20готовність%20хомюк.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

164. Хом'юк І. В., М. Б. Ковальчук, Я. В. Хом'юк. До питання формування професійної мобільності майбутніх інженерів. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14471/до%20питання%20формував%20проф%20мобіл.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

165. Хом'юк І. В. Система формування професійної мобільності майбутніх інженерів машинобудівної галузі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. К., 2013. 495 с.

166. Хом'юк І. В. Теоретико-методичні засади формування базового рівня професійної мобільності майбутніх інженерів : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2012. 380 с.

167. Хорєв І. Теоретичні проблеми дослідження наукових засад професійної мобільності викладача вищої школи. *Вісник Львів. ун-ту. Серія педаг.* 2009. Вип. 25. Ч. 3. С. 242–249.

168. Хорунжа Л. А. Формування інтелектуальної мобільності старшокласників у навчальному процесі загальноосвітньої школи : автореф. ... дис. канд. пед. наук : 13.00.09. Х, 2009. 19 с.

169. Царькова О. В. Методи емоційно-вольової саморегуляції психологічного стану студентів. URL: http://gricajtanja.blogspot.com/2016/04/blog-post_11.html
170. Цись О. О. Професійна мобільність майбутнього фахівця як науково-педагогічна категорія. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи* : зб. наук. пр. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ, 2013. Вип. 7. С. 249–256. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2013_7_28
171. Чепелєва Н. В., Пов'якель Н. І. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. *Психологія : збірник наук. праць*. К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова. Вип. III. 1998. С. 35–41.
172. Чобанян А. В. Теоретичний аналіз підготовки майбутніх спеціальних психологів до здійснення психолого-педагогічного супроводу. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. №1, 2015. С. 70–75.
173. Шинкаренко О. В. Тренінг по розвитку креативности. *Рефлексивная педагогика и психология на рынке услуг*. Вінниця, 1992. С. 128–138.
174. Шмелёв А. Г., Похилько В. И., Козловская-Тельнова А. Ю. Практикум по экспериментальной психосемантике. Тезаурус личностных черт. М. : МГУ, 1988. 208 с.
175. Шпекторенко І. Поняття та структура феномену професійної мобільності державного службовця. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4 (24). С. 467–472.
176. Hauser R. M., Featherman D. L. The process of stratification: Trends and analysis. New York : Academic press, 1977. 287 p.
177. Kolb D. Experiential learning. Englewood Cliffs (N.J.), 1984. 40 p.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

3.1. Організація і методика проведення експериментальної роботи

Необхідність реалізації мети дослідження, що полягає в створенні педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності та експериментальній перевірці методики реалізації цих умов у процесі їхньої підготовки в педагогічних університетах визначила особливості організації проведення експериментальної роботи.

З метою експериментальної перевірки гіпотези дослідження про те, що рівень готовності майбутніх психологів до професійної мобільності зросте за умови спрямованості їхньої професійної підготовки в педагогічних університетах на професійну мобільність, що забезпечується впровадженням

визначених педагогічних умов нами було обрано метод педагогічного експерименту.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети, гіпотези визначено завдання дослідження, що зумовили послідовність організації етапів експериментальної роботи: з'ясувати стан розроблення проблеми професійної мобільності особистості в філософському, психологічному, педагогічному аспектах; здійснити дефінітивний аналіз поняття «готовність майбутніх психологів до професійної мобільності», з'ясувати структуру, критерії та рівні цієї готовності; визначити й обґрунтувати педагогічні умови та структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; розробити методику реалізації педагогічних умов підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності та експериментально перевірити її ефективність; укласти навчально-методичні матеріали для студентів, викладачів педагогічних університетів щодо підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Експериментальне дослідження проводилося на базі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Хмельницького національного університету. Всього в експерименті взяли участь 267 здобувачів освітнього рівня «бакалавр» за спеціальністю 053 Психологія та 11 викладачів.

Дисертаційне дослідження проводилося впродовж 2017–2021 рр. Воно здійснювалося за чотирма послідовними етапами: підготовчим, констатувальним, формувальним, узагальнювальним. Під час педагогічного експерименту було встановлено початковий рівень сформованості майбутніх психологів до професійної мобільності, здійснено впровадження розроблених педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності та експериментально перевірено їх ефективність шляхом експериментальної перевірки розробленої методики впровадження

педагогічних умов; забезпечено об'єктивну перевірку здобутих результатів дослідження.

Методологічною основою експериментального дослідження визначено аксіологічний, особистісний, діяльнісний, соціокультурний, компетентнісний підходи. Згідно з положеннями цих підходів, готовність до професійної мобільності забезпечує успішність подальшої професійної діяльності майбутніх психологів, а застосування розробленої методики реалізації педагогічних умов підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності забезпечує ефективність її формування.

Підготовчий етап (2017–2018 рр.) був спрямований на таке: вивчення й аналіз наукових джерел з проблеми дослідження; вивчення стану дослідження проблеми професійної мобільності особистості в філософському, психологічному, педагогічному аспектах; аналіз методичних джерел з питань професійної підготовки фахівців за спеціальністю 053 Психологія; аналіз базових понять дослідження «мобільність», «професійна мобільність», «професійна мобільність майбутніх психологів», «готовність майбутніх психологів до професійної мобільності»; визначення теоретико-методологічних основ дослідження; з'ясування педагогічного потенціалу фахової підготовки майбутніх психологів щодо формування готовності до професійної мобільності; розроблення структури готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Констатувальний етап (2018–2019 рр.) був спрямований на: розроблення критеріїв, показників і рівнів готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; збір і аналіз емпіричного матеріалу на основі аналізу нормативних документів, освітньої практики, розроблення програми педагогічного експерименту; підбір методів для констатувального етапу експерименту; діагностику стану готовності майбутніх психологів до професійної мобільності на початку дослідження. Під час цього етапу визначено загальнодидактичні (діалогічності, системності, свідомості й активності студентів у навчанні, органічної єдності теоретичної і практичної

підготовки) та специфічні (неперервності, професійної спрямованості) принципи підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Проведення констатувального етапу дослідження дало змогу з'ясувати вихідний рівень сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Для подальшого експериментального дослідження з усієї генеральної сукупності студентів, зокрема, які навчаються за спеціальністю 053 Психологія, було здійснено вибірку для контрольної та експериментальної груп. Для визначення обсягу генеральної сукупності використано статистичні показники вищої освіти України за 2018 рік, зокрема контингент студентів, які навчались за спеціальністю 053 Психологія.

Констатувальний етап педагогічного експерименту було проведено в природних умовах освітнього процесу ЗВО. Для забезпечення достовірності результатів дослідження ми намагалися забезпечити доцільну кількість учасників експерименту; рівнозначність експериментальної і контрольної груп; рівність інших умов освітнього процесу; врахування репрезентативності вибірки. Тому вибірка з генеральної сукупності склала 267 майбутніх психологів I-IV курсів спеціальності 053 Психологія Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського та Хмельницького національного університету. До експериментальної групи увійшло 129 студентів (ЕГ-1 – 65; ЕГ-2 - 64); до контрольної – 138 осіб (КГ-1 – 75; КГ-2 - 63). Зазначимо, що кафедра психології та педагогіки Хмельницького національного університету забезпечує підготовку фахівців за спеціальністю 053 Психологія ступеня вищої освіти бакалавра і кафедра психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського забезпечує підготовку фахівців за спеціальністю 053 Психологія ступеня вищої освіти бакалавра (за спеціалізаціями: «Організаційна психологія», «Дитяча психологія» та магістра (за спеціалізацією: «Психологічне консультування») денної та заочної форм

навчання. Маємо підстави стверджувати, що така вибірка відтворює генеральну сукупність за основними якісними характеристиками.

Для діагностування показників готовності майбутніх психологів до професійної мобільності було використано методи: спостереження, письмове та усне опитування, анкетування, методики: «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, «Тест-опитувальник рівня професійної спрямованості» Т. Дубовицької, «Мотивація професійної діяльності» К. Замфір у модифікації А. Реана, самооцінювання тощо. Одним з важливих методів, що використовували під час діагностики був метод експертних оцінок, який передбачав залучення до оцінки готовності майбутніх психологів до професійної мобільності найбільш компетентних викладачів. Експертами стали викладачі кафедри психології та соціальної роботи, які були достатньо обізнані з темою дослідження, компетентні, мали досвід роботи в подібних експертизах, мали позитивне ставлення до експертизи. Усі вони перед діагностуванням отримали розроблені нами методичні рекомендації. Обов'язковим елементом констатувального етапу експерименту є анкетування за розробленою нами анкетною (Додаток В), та опитування за авторським опитувальником (додаток Д).

Запропоновані методи початкової діагностики дали змогу забезпечити достатньо об'єктивне оцінювання початкового рівня готовності майбутніх психологів до професійної мобільності та в подальшому аналізувати динаміку змін щодо сформованості досліджуваної якості за кожним із визначених критеріїв.

У дослідженні було використано один із методів математичної статистики: t-критерій Стюдента, що дав змогу перевірити вірогідність здобутих результатів дослідження, спрямованого на формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Після аналізу результатів констатувального етапу експерименту було визначено й обґрунтовано педагогічні умови та розроблено модель формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності;

розроблено поетапну методику реалізації педагогічних умов та розроблено відповідне науково-методичне забезпечення.

Під час формувального етапу експерименту (2019–2020 рр.) – апробовано авторську поетапну методику реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. Інноваційний підхід до підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності здійснювався шляхом реалізації розроблених педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності й використанням на кожному етапі спеціально підібраних форм і методів. Упродовж формувального етапу експерименту було системно впроваджено в освітню практику педагогічного університету запропоновані інновації; виконано експериментальну перевірку вихідної гіпотези дослідження, дієвості розробленої структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, опрацьовано й інтерпретовано результати формувального етапу педагогічного експерименту; виконано уточнення і коригування експериментальних методів і прийомів.

Після формувального етапу експерименту знову було визначено рівні сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності у респондентів експериментальної та контрольної груп.

Варто зазначити, що прикінцева діагностика готовності майбутніх психологів до професійної мобільності за наслідками експериментальної роботи мала на меті:

- узагальнити відомості формувального етапу експерименту для оцінки ефективності кінцевого результату – динаміки готовності майбутніх психологів до професійної мобільності;

- визначити подальші перспективи щодо формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Загалом організація експериментальної роботи передбачала впровадження в експериментальній групі методики реалізації педагогічних

умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. В контрольній групі навчання відбувалося за типовими навчальними планами і програмами.

Оскільки експеримент проводився в кількох закладах вищої освіти – варто зазначити про те, що навчально-матеріальна база цих закладів була подібна, студенти до початку експерименту перебували в однакових умовах. Інші чинники, зокрема розклад початкових занять, навчальний час, аудиторні години тощо, теж не змінювалися. В експериментальній групі передбачено впровадження методики реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Результативність експериментальних заходів щодо формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності визначено через порівняння стану її сформованості у студентів експериментальної та контрольної груп на початку та наприкінці експерименту.

Узагальнювальний етап (2020-2021 р.) полягав у аналізі, систематизації й узагальненні здобутих даних; формулюванні загальних висновків; визначенні напрямів подальшої науково-дослідної роботи; опублікуванні низки фахових статей, апробації результатів дослідження під час наукових конференцій; розробленні практичних рекомендацій для викладачів закладів вищої освіти та здобувачів вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія.

Отже, під час дослідження ми провели формувальний етап експерименту, використовуючи дві однорідні групи, експериментальну й контрольну. В експериментальній групі використовували активний чинник впливу (розроблена нами методика реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності), в контрольній групі навчальний процес залишався незмінним. Шляхом зіставлення двох об'єктів до початку експерименту і після нього ми порівняли початкові та прикінцеві характеристики сформованості у студентів готовності до професійної мобільності та на основі цього зробили висновки про ефективність запропонованих заходів.

Отже, в цьому підрозділі представлено загальну інформацію про методику виконання дослідження, тобто порядок і послідовність дій, сукупність методів, необхідних для вирішення проблеми формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

У наступному підрозділі описано розроблену та впроваджену поетапну методику реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

3.2. Методика реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності

Розробляючи теоретичні підходи до організації формувального етапу педагогічного експерименту, спрямованого на перевірку педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності та методики їх реалізації, ми виходили з того, що процес підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності може бути як спонтанним, стихійним (в даному випадку, в студентів контрольної групи), так і керованим (у студентів експериментальної групи).

Звісно, ефективність керованості процесом формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності зростає, на нашу думку, в тому випадку, коли сам індивід усвідомлює його і ставить мету професійного самовдосконалення, формування власної готовності до професійної мобільності.

Перевірка ефективності створених і обґрунтованих педагогічних умов здійснювалася шляхом впровадження розробленої нами поетапної методики реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Завдання формувального етапу експерименту полягало в експериментальній перевірці обґрунтованих педагогічних умов шляхом

впровадження поетапної методики реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Під час формувального етапу експерименту навчання у контрольних групах студентів здійснювалося за традиційною методикою, а в експериментальних – було впроваджено обґрунтовані нами педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Розроблена поетапна методика реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності містить три етапи: організаційно-мотиваційний; практично-методичний; рефлексивно-оцінний етапи й комплексно відображає мету, завдання, принципи, форми й методи розвитку досліджуваної якості. На кожному з цих етапів здійснювалося послідовне впровадження обґрунтованих нами педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Опишемо послідовно кожний з етапів методики.

Організаційно-мотиваційний етап

Завданням цього етапу було ініціювати бажання у майбутніх психологів здобути необхідні знання та навички з метою успішної самореалізації в професійній діяльності. На цьому етапі важливо було сприяти появі чи розвитку у студентів стійкої мотивації до отримання професійно значущих знань; усвідомлення соціальної значущості професії психолога й значущості для нього готовності до професійної мобільності. Крім того, для нас було важливо, щоб у студентів з'явилася усвідомлена внутрішня потреба в професійній мобільності та ціннісне ставлення до професійної мобільності. Розвиток цих показників готовності до професійної мобільності є, на наш погляд, першоосновою повноцінного формування досліджуваної якості в цілому.

На організаційно-мотиваційному етапі також приділялася увага розвитку показників когнітивно-пізнавального компонента готовності до професійної

мобільності: відбувалося формування теоретичної обізнаності майбутніх психологів з питань професійної мобільності; ознайомлення з основними поняттями, характеристикою цього феномена. Майбутні психологи опановували окремі поняття, пов'язані з проблемою професійної мобільності, спеціальні терміни, що зустрічалися в процесі вивчення цього питання, зіставляли раніше набуті психолого-педагогічні знання зі знаннями, щойно засвоєними, працювали самостійно з літературою, що стосується професійної мобільності, яку викладачі пропонували додатково.

На організаційно-мотиваційному етапі, з-поміж іншого, важливо було дбати про повноту засвоєння професійних знань з фаху (цей показник продовжували активно розвивати і на наступних етапах); також розвивали здатність до самостійного розв'язування професійних ситуацій; забезпечували засвоєння студентами знань щодо психологічних основ професійної мобільності, знань про сутність, зміст, особливості професійної мобільності майбутніх психологів.

З самого початку формувального етапу експерименту для нас важливо було забезпечити викладачів, які брали у ньому участь відповідним навчально-методичним забезпеченням. Тому така педагогічна умова, як створення й упровадження навчально-методичного комплексу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності першою отримала втілення в практику. Для експерименту нами було розроблено навчально-методичний посібник «Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності»; методичні рекомендації «Професійна мобільність майбутніх психологів: методи діагностування» та авторський спецкурс «Професійна мобільність майбутнього психолога» для студентів спеціальності 053 Психологія (Додаток К).

Для студентів експериментальних груп з метою цілісного формування їхньої готовності до професійної мобільності було розроблено й впроваджено спецкурс «Професійна мобільність майбутнього психолога». У процесі розроблення спецкурсу було враховано представлені в попередніх

підрозділах дисертації теоретичні положення та визначені принципи, що мають практично орієнтований характер. Основними умовами підготовки і впровадження спецкурсу є орієнтація на обґрунтовані нами методологічні підходи: аксіологічний, особистісний, діяльнісний, соціокультурний, компетентнісний.

Логіка розробленого спецкурсу передбачає послідовне використання і поєднання лекцій, практичних занять, спеціально розроблених форм, методів і прийомів, спрямованих на формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Згідно зі стандартом вищої освіти України з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія, інтегральна компетентність майбутніх психологів полягає у здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов. Стандарт вищої освіти містить загальні та спеціальні компетентності, що визначають специфіку підготовки бакалаврів зі спеціальності 053 Психологія та результати навчання, які виражають що саме студент повинен знати, розуміти та бути здатним виконувати після успішного завершення освітньої програми. Вони узгоджені між собою та відповідають дескрипторам Національної рамки кваліфікацій [19]. Саме на визначені у стандарті компетентності ми спиралися у процесі розроблення спецкурсу.

Тому, наприклад, в результаті вивчення спецкурсу майбутні психологи мають набути таких загальних компетентностей, як: здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності; здатність приймати обґрунтовані рішення; здатність генерувати нові ідеї (креативність); навички міжособистісної взаємодії [19], що, безумовно позитивно вплинуло на їхню підготовку до професійної мобільності.

Крім того, в результаті вивчення спецкурсу майбутні психологи мають

набути таких спеціальних компетентностей, як: здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології; здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків; здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел; здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій; здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження; здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації; здатність організовувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову); здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну роботу відповідно до запиту; здатність дотримуватися норм професійної етики; здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку [19].

Крім того, спеціальні компетентності було доповнено нами згідно з проблематикою дослідження такими, як: здатність розкриття сутності професійної мобільності, особливостей та структури професійної мобільності психолога; здатність розуміння основних закономірностей формування готовності до професійної мобільності; здатність до самостійного розв'язання професійних ситуацій; здатність самостійно оволодівати різними видами професійних знань.

Мета спецкурсу: формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; підвищення їхньої фахової компетентності; актуалізації потреби у самопізнанні, саморозвитку, професійній мобільності; розвиток рефлексивних навичок; формування потреби у професійній мобільності.

Завдання спецкурсу: розвиток у майбутніх психологів системи ціннісних орієнтацій; поглиблення системи професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності; підвищення рівня практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності;

формування здатності до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності з метою підвищення її рівня; розвиток професійно важливих якостей психолога.

Програма спецкурсу містить два розділи, а зміст спецкурсу відповідно до мети та завдань охоплює десять тем, що розкривають поняття «готовності до професійної мобільності» та особливості формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

У результаті вивчення спецкурсу «Професійна мобільність майбутнього психолога» студенти здобули: знання й розуміння специфічних рис професійної мобільності майбутнього психолога; знання щодо визначення критеріїв і показників готовності до професійної мобільності; уміння розробляти й застосовувати діагностичні методики й процедури для діагностики готовності до професійної мобільності; навички педагогічного управління готовністю до професійної мобільності; вміння на основі самопізнання сформулювати власну траєкторію розвитку готовності до професійної мобільності; знання з методики підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 60 годин / 2 кредити ECTS. Програмою спецкурсу було заплановано 6 занять теоретичних, 4 – практичних. Зміст спецкурсу представлено у додатку К.

Варто зазначити, що теоретична частина була спрямована на здійснення інформаційного впливу на майбутніх психологів з метою розвитку стійкої мотивації до отримання професійно значущих знань; спрямованості на самореалізацію в професійній діяльності; усвідомлення соціальної значущості професії психолога й значущості для нього готовності до професійної мобільності; розвиток усвідомленої внутрішньої потреби в професійній мобільності та ціннісного ставлення майбутніх психологів до професійної мобільності.

До змісту лекцій також входив матеріал для розвитку системи професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної

мобільності. В різних видах навчальної діяльності ми намагалися розвивати у майбутніх психологів: рівень професійних знань; здатність до самостійного розв'язування професійних (психологічних) ситуацій; знання психологічних основ професійної мобільності; поглиблювати обсяг знань студентів про сутність, зміст, особливості професійної мобільності майбутніх психологів.

Під час спецкурсу студенти вивчали такі теми: «Мобільність. Сутність поняття. Мобільність як якість особистості та як процес», «Професійна мобільність. Сутність, структура поняття», «Особливості професійної мобільності майбутніх психологів», «Зміст і структура готовності майбутніх психологів до професійної мобільності», «Критерії та рівні сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності», «Методи діагностики готовності до професійної мобільності», «Самооцінка власної готовності до професійної мобільності», «Моделювання процесу розвитку власної професійної мобільності», «Педагогічні умови формування готовності до професійної мобільності», «Методика формування готовності до професійної мобільності».

На рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності намагалися впливати, головним чином, під час практичних занять, розвиваючи вміння студентів самостійно оволодівати різними видами професійних знань; уміння прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій; професійну ініціативність, пізнавальну та творчу активність; уміння проектувати власний професійний розвиток, моделювати процес розвитку власної професійної мобільності.

На практичних заняттях ми, з-поміж інших, використовували міні-лекції, групові обговорення, рольові та ділові ігри, моделювання і аналіз різних професійних ситуацій взаємодії психолога з клієнтом тощо; також використовували інтелект-карти або асоціативні карти.

Під час вивчення спецкурсу ми пропонували студентам використовувати *інтелект-карти або асоціативні карти*, що дають змогу чітко структурувати зміст нового матеріалу з використанням графічного запису у вигляді

діаграми. Студенти створювали діаграми у вигляді схеми, на якій зображені основні поняття, пов'язані з професійною мобільністю з численними зв'язками, що сприяло кращому засвоюванню пропонованого навчального матеріалу, систематизації його, сприяючи тим самим оволодінню майбутніми психологами конструктивними вміннями у контексті формування готовності до професійної мобільності.

З метою розвитку таких показників готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, як: вміння самостійно оволодівати різними видами професійних знань; ступінь сформованості вміння прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій; професійна ініціативність, пізнавальна та творча активність тощо, ми пропонували студентам розв'язання *ситуацій професійного змісту* у вигляді рольового розігрування за заздалегідь розробленим сценарієм або у вигляді описів складних випадків міжособистісного чи професійного спілкування.

Отже, під час першого етапу впроваджувалася також така педагогічна умова, як забезпечення умотивованого розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін.

Для вирішення складних професійних ситуацій студенти використовували, як правило, *групову дискусію*. Інколи не вдавалося одержати таке розв'язання проблемної ситуації, яке б задовольняло усіх – в такому випадку застосовували прийом інкубації, надавали студентам деякий час для обдумування та пошуку варіанту розв'язання складної ситуації. На наступному занятті поверталися до цих ситуацій, обговорювали найцікавіші ідеї, пропонували остаточні варіанти розв'язання проблеми. Під час обговорення ми всіляко намагалися сприяти розвитку креативності майбутніх психологів як важливої особистісної якості.

Критеріями рівня креативності студента є ступінь новизни у його діях (застосовано стереотипну програму спілкування, сконструйовано новий спосіб поведінки, здійснено перехід до якісно нового смислу ситуації) та особливості пошукового процесу (наявність аналітичних, обґрунтовальних,

прогнозувальних та рефлексивних дій) [14]. Результатом застосування таких вправ було підвищення гнучкості мислення майбутніх психологів, що виявилось у зменшенні кількості стереотипних варіантів розв'язання проблем, швидшому знаходженні нових варіантів розв'язання складних ситуацій та збільшенні їх кількості, що в цілому позитивно вплинуло на розвиток готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

З-поміж *вправ*, що ми використовували на цьому етапі, були такі:

1. За запропонованою назвою емоційного стану продемонструйте його.
2. Розпізнайте емоційний стан іншої людини за прослуханою інтонацією (демонстрували студенти чи слухали аудіо-запис).
3. Розпізнайте емоційний стан іншої людини за переглянутим відео-фрагментом.
4. Розпізнайте емоційний стан іншої людини за художнім зображенням.
5. Розпізнайте стиль поведінки окремої особи у запропонованому відео-фрагменті. Схарактеризуйте його.
6. Спрогнозуйте найбільш доцільну форму реагування на ту чи іншу конфліктну ситуацію (варіанти ситуацій пропонувалися).

Останні вправи особливо ефективно сприяли підвищенню міжособистісної чутливості та здатності встановлювати глибокі й тісні контакти з оточуючими. Завдяки таким та іншим вправам студенти навчилися краще усвідомлювати різноманітні вербальні і невербальні засоби встановлення контакту, апробувати їх в різних умовах, перевіряти свої можливості встановлення контакту в різних ситуаціях, зрозуміти, що під час встановлення контакту не існує універсальних засобів і правил, а, перш за все, необхідно орієнтуватися на людину, з якою взаємодієш та на стан, в якому вона знаходиться [13].

Ефективною формою проведення практичних занять з різних дисциплін є, як свідчить досвід, *ділові ігри* та використання елементів ділової гри.

Так, наприклад, на практичному занятті з теми «Психологічна корекція сімейних стосунків» з дисципліни «Психологія сім'ї» ми використовували

метод ділової гри, оскільки він надає змогу кожному студентові найкраще реалізувати свої теоретичні знання щодо психологічної корекції сімейних стосунків, активно включитись у творчий процес обговорення принципів психологічного консультування сім'ї, відстоювати свою позицію, обґрунтовувати механізми психологічної корекції сімейних стосунків у тій чи іншій ситуації, знаходити доцільні методи і прийоми сімейного консультування в конкретних ситуаціях, що пропонували студентам.

Ділові ігри чи елементи ділової гри ми намагалися використовувати вже, починаючи з молодших курсів, під час вивчення таких навчальних дисциплін, як, наприклад, «Загальна психологія», «Практикум із загальної психології», «Організація психологічної служби», «Вступ до спеціальності» тощо; на II курсі під час вивчення дисциплін: «Психофізіологія», «Історія психології», «Вікова психологія», «Соціальна психологія», «Диференційна психологія», «Експериментальна психологія», навчально-ознайомчої практики, а також, під час вивчення вибіркового навчального дисциплін: «Рефлексивно-творчий тренінг», «Тренінг творчого пошуку».

На практичних заняттях з вищеназваних дисциплін за допомогою спеціально розроблених вправ і творчих завдань ми розвивали здатність студентів до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності; розвивали здатність до рефлексії, уміння оцінити власні професійні й особистісні можливості; усіляко сприяли формуванню позитивної Я-концепції студентів; формували навички самооцінки власної готовності до професійної мобільності; розвивали такі професійно важливі якості психолога, як відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіру до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-вольову готовність до прийняття рішень тощо.

Практично-методичний етап

На цьому етапі основними завданнями було підвищення рівня практичної готовності студентів до професійної мобільності. Для цього у

студентів варто розвивати такі показники, як: уміння самостійно оволодівати різними видами професійних знань; уміння прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій; професійну ініціативність, пізнавальну та творчу активність; уміння проектувати власний професійний розвиток, моделювати процес розвитку власної професійної мобільності. Формування операційно-технологічної готовності майбутніх психологів на практично-методичному етапі здійснювалося в процесі навчально-пізнавальної (лекції, практичні заняття) та навчально-практичної діяльності (навчально-виробнича практика). На нашу думку, ефективним у підготовці студентів до різних видів практик виявилось розв'язання вправ, що попереджали виникнення труднощів під час такого виду діяльності.

Формування професійних вмінь та навичок майбутніх психологів, пов'язаних з їхньою підготовкою до професійної мобільності досягалось, у тому числі, шляхом їхнього активного залучення до різних видів практик. Першим етапом опанування професійної діяльності практичного психолога є навчально-ознайомча практика. В програмі вона передбачена вже на 2 курсі (IV семестр), на неї відведено 60 годин. Далі вона продовжується на 3 курсі, по 90 годин у кожному семестрі.

Виробнича практика (психодіагностична, психологічна) проводиться з відривом від навчання на відповідних базах практик. На 4 курсі (VII семестр) проводиться виробнича психодіагностична практика (120 годин), у VIII семестрі проводиться виробнича психологічна практика (180 годин). Зміст та основні напрями практичних завдань, що виконували студенти під час цих практик, є логічним продовженням вивчення відповідних професійно-орієнтованих дисциплін («Основи спеціальної психології», «Психологічне консультування», «Вікове консультування», «Основи психотерапії», «Психологія супервізії», «Тренінг формування професійних навичок консультанта» тощо).

Доцільним у процесі експерименту виявилось використання з метою формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності під

час вивчення низки навчальних дисциплін спеціально розроблених нами *індивідуально-творчих завдань*.

Наприклад, індивідуально-творчі завдання були розроблені нами для навчальної дисципліни «Психологічне консультування». Розв'язання студентами таких завдань сприяло формуванню у них цілісного бачення психологічного консультування не лише як процесу практичної допомоги людині в конкретній ситуації, а й як діяльності, що трансформує світогляд, піднімає на новий рівень особистісного розвитку, поліпшує психологічний клімат в суспільстві.

Наприклад, під час вивчення теми «Поняття про психологічну допомогу» індивідуально-творчі завдання стосувалися видів психологічної допомоги. Студенти мали самостійно знайти з різних джерел ситуації, що вимагали того чи іншого виду психологічної допомоги й схарактеризувати їх, пояснити, чому саме такий вид психологічної допомоги є доречним у цій ситуації. Під час виконання таких завдань ми використовували метод рольової гри, оскільки, найбільш яскраві ситуації студенти, об'єднуючись в групи, розігрували.

Активно використовували індивідуально-творчі завдання під час вивчення теми «Теоретичні принципи сучасних психологічних напрямів консультування». Студенти самостійно знаходили цікавий матеріал і представляли перед групою різні гуманістичні концепції, розкриваючи їхній вплив на теорію і практику психологічної допомоги взагалі та консультування зокрема (Карл Роджерс, Абрахам Маслоу, Фріц Перлс, Ерік Берн та ін.). Студенти виконували індивідуально-творчі завдання, розкриваючи психоаналітичний напрям у психологічному консультуванні. Наприклад, у різних ракурсах розглядали особистість Зігмунда Фрейда, засновника психоаналізу; цікаву презентацію представила для групи студентка Олександра К., розкриваючи особистість К. Юнга та особливості аналітичної психології; креативний підхід виявився у студентки Світлани Н.

у розкритті питання «Індивідуальна психологія А. Адлера у психоаналітичній практиці» тощо.

Під час вивчення цієї теми значну увагу було приділено проблемі гештальт-підходу у консультуванні. Індивідуально-творчі завдання стосувалися розкриття характерних особливостей особистості Фріца Перлса, головного «архітектора» гештальт-терапії; елементів гештальт-підходу в практиці консультування (використанню методики усвідомлення, симпатії та фрустрації, виявленню фантазій, роботі зі сновидіннями, використанню методу драми, різних правил та гри); практиці гештальт-консультування; зверненню до гештальту під час екзистенційної кризи тощо.

У процесі вивчення курсу «Психологічне консультування» застосовували *метод супервізії*. Викладач брав на себе роль «супервізора», майбутні психологи (об'єкти супервізії) виконували роль практичного психолога, який здійснює професійне консультування та «клієнта», інші студенти виконували роль «експертів». В результаті викладач («супервізор») та студенти («експерти») обговорювали сильні та слабкі сторони проведеного консультування, виправляли певні помилки, пропонували інші (раціональні, оригінальні) шляхи вирішення проблеми.

З метою формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності під час формувального етапу експерименту ми активно використовували *інтерактивні методи*, адже саме вони передбачають діалогічне спілкування між викладачами і студентами й дають змогу не лише реалізовувати в процесі навчання різні типові завдання діяльності психолога, а й сприяють розвитку у студентів професійно важливих якостей психолога, наприклад, відкритості до змін, креативності, гнучкості, комунікативності, здатності до співпраці в колективі тощо. Крім того, зворотний зв'язок учасників групи, котрий ми використовували під час тренінгів, колективна рефлексивна діяльність сприяють формуванню професійної самооцінки, розвитку самостійної творчої діяльності та формують навички проектування власного професійного розвитку. Як

засвідчили результати нашого дослідження, тренінгові технології як вид інтерактивних дають змогу суттєво посилити практичну підготовку майбутніх психологів, сприяючи формуванню їхньої готовності до професійної мобільності.

Варто зазначити, що для майбутнього практичного психолога є надзвичайно важливими наявність психологічної спостережливості як здатності фіксувати і запам'ятовувати всю сукупність сигналів, що поступають від інших, усвідомлення і подолання стереотипів свідомості, формування і розвиток здатності прогнозувати поведінку іншого, передбачати свій вплив на нього [1]. З-поміж інших професійно важливих якостей, указані якості також були у фокусі нашої експериментальної роботи.

Тому для розвитку психологічної спостережливості майбутніх фахівців ми використовували *вправи двох типів*: спрямовані на розвиток візуальної спостережливості студентів-психологів; спрямовані на розвиток здатності розуміння станів, якостей і стосунків людей та груп [13].

Для розвитку візуальної спостережливості майбутніх психологів ми використовували низку вправ, пов'язаних із: запам'ятовуванням і наступним відтворенням розташування окремих учасників чи деталей; відгадуванням анонімних спостерігачів; сприйманням тих чи інших сигналів з закритими очима; відгадуванням учасників за дотиком рук; відгадуванням людей за словесним описом без візуального сприймання; підбором адекватних жестів, що супроводжують певну дію; відгадуванням людини за голосом; виробленням орієнтацій на тактильні й звукові сигнали тощо [13].

Ми також використовували вправи для розвитку психологічної компетентності у використанні мови для позначення якостей людини, що є умовою їх розпізнавання. Ефективною у цій роботі виявилася методика О. Г. Шмельова, В. І. Похилько та А. Ю. Козловської-Тельнової «Тезаурус особистісних якостей» (http://collegium.pro/sites/default/files/downloads/EnPsyMan_files/Tezal_hlp.pdf) [15].

Отже, на практично-методичному етапі особливо активно здійснювалося впровадження таких педагогічних умов, як забезпечення умотивованого розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін і різних видів практик; залучення студентів до квазіпрофесійної діяльності з метою активізації спрямованості на професійну мобільність.

Цілком погоджуємося з О. Кіліченко у тому, що основою для формування професійної мобільності майбутніх фахівців є процес розв'язування професійних ситуацій як способу підготовки до практичної діяльності [12].

Найбільш популярними нині методами, що сприяють ефективному розв'язуванню професійних ситуацій є кейс-метод, ситуативне моделювання тощо.

Методи розв'язування професійних ситуацій ми використовували під час вивчення різних дисциплін. Зокрема, на III курсі ми намагалися вплинути тим чи іншим чином на формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності під час вивчення дисциплін: «Психологічні основи управління навчальною діяльністю», «Диференційна психологія», «Психологія особистості», «Патопсихологія», «Психодіагностика», «Основи психологічної корекції», «Психологічна реабілітація учасників бойових дій та АТО», навчально-ознайомча практика. Для більшості з них ми розробляли для студентів відповідні кейси. Також використовували цей метод у процесі вивчення вибірових дисциплін з напрямку «Психологічне консультування»: «Сімейне консультування», «Спецпрактикум з психокорекції», «Вікова психодіагностика». З вибірових дисциплін напрямку «Організаційна психологія»: «Психологія мотивації поведінки і діяльності», «Психологія управління», «Психологічний супровід бізнес-проектів».

Отже, у процесі використання методу case-study ми розробляли для майбутніх психологів конкретні професійні ситуації, що пропонували їм для розв'язування. Якщо ситуації були нескладні – вони могли вирішувати

досить швидко, спонтанно, без підготовки. Більш складні випадки вимагали занурення у ситуацію, розроблення значної кількості варіантів розв'язання тощо.

Складні ситуації ми пропонували студентам завчасно, за один чи декілька днів до заняття. Студенти всебічно самостійно досліджували цю ситуацію. Інколи, якщо їм не вистачало певної інформації – вони її самостійно знаходили, самостійно підбирали літературу, що допомагала б їм у розв'язанні вказаної ситуації й обґрунтуванні свого підходу (необхідності діяти саме так чи інакше за тих чи інших обставин). Вирішення ситуацій здійснювалося у різні способи. Інколи ці кейси представляли окремі малі групи, інколи – ситуації розглядала уся група. Однак, в обох випадках, це представлення відбувалося за таким алгоритмом: попередній розгляд і обговорення одержаної ситуації; групова чи міжгрупова дискусія; підсумки; рефлексія.

Рефлексивно-оцінний етап

На цьому етапі основним завданням був розвиток здатності студентів до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності з метою підвищення її рівня. Для цього у студентів варто розвивати такі показники, як: здатність до рефлексії, уміння оцінити власні професійні й особистісні можливості; сформованість позитивної «Я-концепції»; сформованість навичок самооцінки власної готовності до професійної мобільності з метою її самовдосконалення; професійно важливі якості психолога (відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіру до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-вольову готовність до прийняття рішень тощо).

На цьому етапі значну увагу приділяли самоосвіті майбутніх психологів через фахову літературу та професійні спільноти. Ми пропонували студентам для ознайомлення статті у фахових виданнях («Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія»; «Сучасні інформаційні технології та

інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» тощо), монографії викладачів кафедри («Особистісно-професійний розвиток майбутніх фахівців соціономічних професій в умовах трансформації суспільства», Вінниця, 2018) тощо. Також студенти знайомилися зі статтями з журналів: «Психологічний часопис», «Український психологічний журнал», «Педагогіка і психологія», «Психологія особистості», «Психологічні перспективи», «Психологія і суспільство», «Проблеми сучасної психології» тощо.

Студенти активно опрацьовували психологічні журнали онлайн: <http://psyjournal.ru/> «Журнал практичної психології та психоаналізу»; <http://psyjournals.ru/mpj/> «Консультативна психологія і психотерапія»; <http://psyjournals.ru/index.shtml> «Портал психологічних видань»; <http://psystudy.ru/> «Психологічні дослідження»; <http://www.psychol.ras.ru/08.shtml> «Психологічний журнал»; <http://www.psychology.su/> «Психологія» тощо.

Вони також знайомилися популярними сайтами з психології: <http://psyfactor.org/> «Пси – фактор»; psychology.net.ru «Світ психології»; <http://www.imaton.ru/> «Іматон»; <http://nlpcenter.com.ua/> «Український Центр НЛП»; <http://www.psylib.kiev.ua/> «Психологія життя»; <http://www.psylib.kiev.ua/> Психологічна бібліотека «Самопізнання і саморозвиток»; <http://www.psychologov.net/> «Цікава психологія»; <http://www.all-psy.com/> «Психолог, психологічна допомога, дитячий психолог, консультації психолога»; <http://www.psycho-smisl.com.ua/> «Психологічна допомога. Консультування. Тренінги»; <http://psihologiya.net/> «Психологія як наука - психологіні прийоми і методи, тести» тощо.

Студенти далі знайомилися з платформами масових відкритих онлайн-курсів, зокрема, «Prometheus» та окремими курсами з цих платформ, наприклад, «5 кроків до ментального здоров'я під час пандемії», «Психологія стресу та способи боротьби з ним» тощо.

Отже, активна участь студентів у віртуальних спільнотах професійного спрямування, знайомство з новою науковою й науково-популярною літературою сприяють зростанню інтересу майбутніх психологів до професійної діяльності в цілому й до професійної мобільності майбутнього психолога, зокрема, оскільки така діяльність сприяє виробленню мотивів і мотивації навчально-пізнавальної діяльності, мотивації розвитку власної готовності до професійної мобільності; сприяє формуванню всебічно розвинутої особистості, спроможної вирішувати майбутні професійні завдання та життєві проблеми.

Складність роботи практикуючого психолога полягає у необхідності постійної професійної рефлексії при взаємодії з клієнтом і відповідно постійного напруження, що вимагає точності професійного впливу для надання ефективної психологічної допомоги. При цьому психолог має не просто вирішити проблему, а виявити нові можливості індивіда, що нададуть йому змогу в подальшому самостійно орієнтуватися в аналогічних ситуаціях. Такий підхід вимагає не лише високої професійної підготовки, а й висуває особливі вимоги до рівня розвитку особистості психолога, що дозволило б йому зрозуміти всю відповідальність своєї роботи, предмета свого дослідження, складність впливу на індивідуальність людини, неможливість розгляду її у межах однієї концепції. Психолог-практик повинен уміти приєднатися до внутрішнього світу клієнта і йти разом з ним по шляху вирішення його проблеми. А тому паралельно з професійною підготовкою психолога повинен здійснюватися процес його особистісного зростання, що й дозволить йому, орієнтуючись на відомі підходи, створити і розвинути власну концепцію психологічної допомоги, власний спосіб мислення, який він хотів би і міг би вдосконалювати, надаючи допомогу і підтримку клієнтові [1]. Тому розвитку рефлексивних умінь ми приділяли чимало уваги під час експерименту.

Для розвитку рефлексивних умінь майбутніх психологів ми, з-поміж інших видів діяльності, використовували, зокрема, під час викладання

спецкурсу (та інших навчальних дисциплін) таку форму роботи, як *групова рефлексія*. Така форма роботи є організованим, цілеспрямованим процесом, під час якого учасники групи обговорювали досягнення поставлених навчальних цілей і аналізували групові взаємовідносини. Частіше ми її використовували наприкінці практичних занять. Майбутні психологи виявляли, які з їхніх власних дій чи дій групи та її учасників були ефективними, які невдалими, приймали рішення щодо доцільності подальшого використання тих чи інших стратегій поведінки. Студенти завжди намагалися усувати неефективні дії, сприяти удосконаленню навичок спільної роботи всіх членів групи.

Організовуючи групову рефлексію, ми прагнули забезпечити в групі доброзичливість, зосередити увагу на позитивних аспектах діяльності учасників групи і толерантній оцінці окремих недоліків, пам'ятаючи про те, що ефективність роботи в групі значною мірою ґрунтується на взаємній довірі її учасників.

Досить ефективним виявилось проведення групової рефлексії у вигляді «круглого столу», за яким всі учасники групи по черзі висловлювалися про те, що вони помітили в процесі спільної роботи, позитивні та негативні сторони спільної взаємодії. У процесі обговорення учасники групи акцентували увагу на позитивних зрушеннях у роботі, виробляли рекомендації з удосконалення роботи групи, що забезпечувало кожному зворотний зв'язок з усіма учасниками групи, слугувало засобом фіксації успіхів групи в цілому і окремих її учасників, стимулювало позитивні тенденції в навчальній діяльності й поведінці студентів.

Звісно, вплив групової рефлексії на мотивацію й ефективність спільної навчальної діяльності майбутніх психологів значною мірою залежить від викладача, його здатності створювати сприятливий психологічний мікроклімат у групах і керувати їх роботою.

Відпрацювання, зокрема, рефлексивних навичок, здійснювалося для студентів IV курсу, наприклад, під час вивчення дисциплін: «Основи

спеціальної психології», «Психологічне консультування», «Вікове консультування», «Основи психотерапії». Використовували також можливості вибіркового дисциплін за напрямом «Психологічне консультування»: «Психологія супервізії», «Тренінг формування професійних навичок консультанта», «Сучасні теорії глибинної психології», психодіагностична практика, психологічна практика; з вибіркового дисциплін напряму «Організаційна психологія»: «Основи організаційного консультування», «Тренінг командотворення», «Психологічна експертиза в організаціях»; з вибіркового дисциплін напряму «Дитяча психологія»: «Спецпрактикум з дитячої психокорекції», «Психологічний супровід дітей з особливими потребами».

Окрім використання можливостей вищеназваних навчальних дисциплін, розробленого нами спецкурсу «Професійна мобільність психолога» методика формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності втілювалася у комплексі освітніх заходів та інших формах роботи зі студентами: проведення систематичних анкетувань і опитувань студентів з метою вивчення мотивації до професійної мобільності; проміжне визначення рівнів розвитку готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; доповнення змісту фахових дисциплін окремими питаннями щодо професійної мобільності; у процесі розгляду теоретичних питань на семінарських заняттях студенти залучалися до обговорення проблем щодо доцільності підготовки до професійної мобільності, пошуку оптимальних шляхів та засобів роботи над собою у напрямі формування власної готовності до професійної мобільності; на лабораторних заняттях студенти виконували завдання, що сприяли розвитку та вдосконаленню умінь здійснювати самодіагностику, самоаналіз та самооцінку власної готовності до професійної мобільності; на практичних заняттях, особливо, під час вивчення спецкурсу «Професійна мобільність психолога» студенти використовували розроблений нами навчально-методичний посібник «Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності», що містить необхідні теоретичні положення та

практичні рекомендації.

Отже, під час формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності в процесі фахової підготовки мають бути створені можливості для особистісного і професійного вдосконалення та самовдосконалення кожного студента. Для забезпечення цього процесу варто дотримуватися обґрунтованих нами педагогічних умов та використовувати поетапну методику формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, форми та методи організації освітнього процесу якої приводять до ефективного формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Варто зазначити, що студенти експериментальної групи активно долучалися до позааудиторної діяльності, зокрема, участі в круглих столах, конференціях, семінарах. Так, за сприяння Асоціації психотерапевтів та психоаналітиків України, Вінницького обласного товариства психологів та психотерапевтів було організовано цикл зустрічей – онлайн-лекторіїв з дитячим психотерапевтом, супервізором фонду Еріка у Стокгольмі, Мей Нільсон для викладачів і студентів університету. Під час цієї зустрічі студенти експериментальної групи мали змогу особисто поспілкуватися зі спікером, поставити власні запитання. Зауважимо на особливій продуктивності таких круглих столів і зустрічей для майбутніх психологів, оскільки спілкування з фахівцями такого рангу найкраще мотивує їх до здобуття професійно значущих знань, до самореалізації у професійній діяльності, сприяє усвідомленню соціальної значущості професії й значущості для них професійної мобільності, тим самим, позитивно впливаючи на формування готовності студентів до професійної мобільності.

Ефективним, на наш погляд, для формування готовності студентів до професійної мобільності було залучення студентів експериментальної групи до роботи консультативно-тренінгового центру, що функціонує на кафедрі психології і соціальної роботи, що включає роботу секцій і гуртків різних напрямів. Студенти з великою цікавістю працювали в проблемній групі

«Особливості психологічних досліджень», гуртках «Тренінгове сузір'я», «Соціальна політика», «Соціальна робота та соціальна безпека», «Наративна психологія», «Психологічна допомога у практиці соціальної роботи». Участь у роботі вказаних гуртків сприяє забезпеченню повноти засвоєння професійних знань з фаху; розвиває здатність студентів до самостійного розв'язування професійних ситуацій; розвиває здатність до рефлексії, уміння оцінити власні професійні та особистісні можливості, позитивно впливає на формування позитивної Я-концепції, що в цілому позитивно впливає на формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності в цілому.

Важливою, на наш погляд, з точки зору готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, є участь студентів у роботі громадської організації психологічної підтримки учасників військових дій та їх родин «Збережи душу», що входить до складу громадського об'єднання «Всі разом» (м. Вінниця). Студенти долучалися до різних напрямів роботи, зокрема, тренінгової роботи для колишніх воїнів, а також для дружин та дітей, чоловіки яких є учасниками військових дій.

Участь у роботі такої громадської організації і консультативно-тренінгового центру загалом є особливо важливою для становлення майбутніх психологів, оскільки вони долучаються до розв'язання основних завдань консультативно-тренінгового центру: надання соціально-психологічної допомоги сім'ям та учасникам військових дій; організації заходів, спрямованих на збереження психічного здоров'я молоді України; психологічної роботи з дітьми, які мають особливі потреби та їх батьками; розвитку волонтерської роботи серед студентів тощо. Варто зазначити, що така діяльність студентів загалом позитивно впливає на професійне становлення студентської молоді й, водночас, сприяє розвитку низки показників готовності до професійної мобільності як якості особистості, яка в умовах високої динамічності суспільних відносин засвідчує внутрішню готовність особистості до якісних змін; виявляється у здатності до швидкого

набуття й узагальнення нових професійних знань і умінь; готовності до прийняття рішень й здатності адаптуватися у разі зміни завдань діяльності практичного психолога; гнучкості поведінки і діяльнісному реагуванні, що забезпечує ефективність професійної діяльності й компетентність на високому рівні у всіх сферах застосування психоконсультування.

Для формування в майбутніх психологів умінь і навичок соціально-психологічної підтримки осіб з особливими умовами розвитку студенти, в межах співпраці кафедри психології і соціальної роботи, виконували спеціально розроблені завдання, конкретні у кожному випадку, в таких закладах, як Вінницький спеціалізований будинок дитини з ураженням ЦНС та порушенням психіки ВОЦСРДІ «Промінь»; дитяче відділення №8 психоневрологічної лікарні імені академіка І. Ющенка; обласна загальноосвітня спеціальна школа-інтернат І-ІІІ ст. для дітей з порушенням слуху; навчально-методичний центр психологічної служби системи освіти Вінницької області; обласна загальноосвітня спеціальна школа-інтернат І-ІІІ ст. для дітей з порушенням слуху; інклюзивний ресурсний центр тощо.

Ефективним для розвитку готовності майбутніх психологів до професійної мобільності є участь студентів у науковій роботі, зокрема, науково-практичних конференціях, форумах, круглих столах тощо. Так, наприклад, викладачі та студенти кафедри психології та соціальної роботи взяли участь у науково-практичній конференції з міжнародною участю «Психотерапія – сучасна наука про людину», яку організувала Асоціація психотерапевтів і психоаналітиків України. Під час конференції студенти з цікавістю слухали пленарні доповіді запрошених спікерів з Великої Британії, Ізраїлю, Італії, Румунії та Туреччини – провідних фахівців у галузях групової, дитячої, сімейної психоаналітичної психотерапії та психодрами. Також вони взяли участь у трьох сесіях великої аналітичної групи під головуванням Гіли Офер (Ізраїль), Урі Левіна (Ізраїль) та Тараса Левіна (Україна). Це стало для майбутніх психологів унікальною можливістю занурення в атмосферу психоаналітичного дослідження, відвертого

спілкування, обміну професійним досвідом, досягненнями, труднощами та засобами їх подолання. Крім того, студенти й викладачі взяли участь у двох сесіях круглого столу, під час яких відомі представники вітчизняної та зарубіжної психотерапії поділилися думками про сучасний стан цієї галузі у соціальному та науковому вимірах, власним баченням подальших шляхів розвитку психотерапії в Україні та світі, дали відповіді на запитання. З великим інтересом майбутні психологи взяли участь у воркшопах, майстер-класах і дискусіях, прослухали доповіді та презентації в секційній частині конференції, яка розподілена на 6 паралелей за різними напрямками психотерапії. Доповідачами були досвідчені фахівці, навчаючі терапевти та супервізори.

Викладачі та студенти експериментальних груп також взяли участь у тренінгу-семінарі «Психологічна організація простору свободи особистості», організатором якого був Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України та громадська організація «Товариство незалежних експертів». Жваві обговорення серед студентів викликали теми для обговорення, як-то: «Свобода як стан особистості: відчуття і переживання свободи»; «Свобода як особистісна дія: від вчинка до життєдіяльності»; «Свобода як принцип організації життєвого простору: від здатності до спроможності»; «Розуміння свободи як підґрунтя побудови психологічних практик» тощо.

Майбутні психологи брали участь у студентській зустрічі в межах співпраці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського з Вінницьким Національним технічним університетом «Психологічні витребеньки для студентських посиденьок». Зустріч проводилася в онлайн-режимі. Спілкування було доволі продуктивним, наповненим цікавими психологічними іграми та жартівливими проєктивними тестами, зокрема, використовували «Синій птах», «Написане на небесах», проєктивну методику «Геометричні фігури», проєктивний тест «Морські скарби» тощо. Студенти активно спілкувалися та

здавали запитання стосовно відповідей на тести, дискутували на психологічну тематику.

У період карантину ефективними виявилися інтерактивні форми роботи зі студентами, наприклад, тренінги у форматі Zoom-конференції. Одним із таких був «Тренінг формування готовності до роботи з учасниками бойових дій». Студенти під час такого тренінгу мали можливість поглибити свої знання з психології війни та посттравматичного стресового розладу, правил військового бою, а також удосконалити свої практичні уміння та навички, ознайомившись із сучасними техніками роботи з такою категорією потенційних клієнтів. Хоч он-лайн формат диктував певні обмеження, робота у тренінгу була цікавою та продуктивною.

У період карантину викладачі, в тому числі й ті, які брали участь в експерименті, більш активно почали використовувати можливості ІКТ. Так, зокрема, викладачі використовували Collaborator, систему управління навчанням, за допомогою якої вони завантажували увесь навчальний матеріал на платформу. Для роботи в системі Collaborator викладачі одержали корпоративні e-mail та доступ до G-Suite for Education. Доступ до усіх ресурсів LMS Collaborator здійснюється з використанням корпоративного e-mail.

У процесі експерименту також нами було розроблено *творчі завдання* для студентів для різних видів практик: навчально-ознайомчої, психодіагностичної, психологічної, психологічної практики в організаціях.

Кожен вид практики передбачає відповідну базу проведення. Підставою для вибору баз практик є наявність необхідних умов роботи психолога, її соціально-психологічний зміст, різноманітні напрями і форми: психологічне консультування, психодіагностика, психопрофілактика, психокорекція та психологічне просвітництво. Обов'язковою вимогою до баз практики є наявність штатної посади психолога, який має досвід роботи за спеціальністю не менше трьох років. Базами практик, що відповідають вимогам, є загальноосвітні школи, дошкільні установи, позашкільні заклади,

професійно-технічні училища, коледжі, психологічні служби районних, міських, обласних управлінь освіти, районні, міські, обласні центри сім'ї та молоді. Всі види практичної підготовки є дуже важливими в процесі фахової підготовки майбутніх психологів, оскільки діяльність у таких закладах найкраще готує студентів до майбутньої професійної діяльності, що може бути пов'язаною з посадою психолога в закладах освіти й охорони здоров'я, в органах державної влади й управління, соціальних центрах, в економіці та бізнесі, а також майбутні психологи можуть створювати власні приватні психологічні центри.

Отже, в дослідженні ми прагнули сформувати в майбутніх психологів найважливіші професійно значущі вміння, пов'язані з самонавчанням, які передбачають самостійне діагностування ступеня своєї придатності до обраної професійної діяльності, постановки локальних і глобальних цілей різного масштабу і вміння оцінити ступінь їх досягнення, а також стимулювати у студентів здатність до самонавчання і самостійного набуття знань, підвищення прагнення до одержання нової інформації, що є надзвичайно важливим для їхньої підготовки до професійної мобільності.

На підставі проведеного експериментального дослідження можемо зробити певні висновки, що, для того, щоб майбутні психологи почали виявляти готовність до професійної мобільності, потрібна така організація освітнього процесу в ЗВО, за якої студенти постійно залучаються до активної діяльності (професійної, квазіпрофесійної), де всі її види мають для них особистісний смисл, у якій вони здобувають досвід професійного самовияву, активно застосують теоретичні знання, розвивають професійні уміння і навички. Отже, головною метою експериментальної роботи було сформувати у майбутніх психологів готовність до професійної мобільності, допомогти студентам сприймати майбутню професійну діяльність психолога з її численними ситуаціями вибору, навчитися ефективно і успішно розв'язувати професійні завдання, уміти швидко переходити від одного виду діяльності до іншого. А сприяти розв'язанню цих завдань допомогло впровадження

обґрунтованих нами педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, як-то: використання інтерактивних методів і технологій дистанційного навчання, зорієнтованих на розв'язання професійних завдань; забезпечення умотивованого розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін і різних видів практик; залучення студентів до квазіпрофесійної діяльності з метою активізації спрямованості на професійну мобільність та створення й упровадження навчально-методичного комплексу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

3.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

З метою визначення ефективності педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності та методики їх реалізації, покладеної в основу формувального етапу педагогічного експерименту, було проведено прикінцеву діагностику показників кожного компонента досліджуваної якості. Порівняльний аналіз здійснювався за критеріями й показниками готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, визначеними нами на початку експерименту. Для діагностики використовували ті ж методи, що під час констатувального етапу дослідження, а саме: спостереження, письмове та усне опитування, анкетування, «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, «Тест-опитувальник рівня професійної спрямованості» Т. Дубовицької, «Мотивація професійної діяльності» К. Замфір у модифікації А. Реана, самооцінювання, експертне оцінювання тощо.

Здобуті результати дали змогу простежити динаміку сформованості досліджуваної якості в експериментальних та контрольних групах.

Зазначимо, що для експериментальних груп під час формувального етапу педагогічного експерименту було впроваджено методику реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до

професійної мобільності, а в контрольних групах професійна підготовка студентів відбувалася за усталеною системою підготовки бакалаврів, що не передбачала спеціальних впливів, спрямованих на формування у студентів готовності до професійної мобільності.

Варто зазначити, що в студентів експериментальних груп наприкінці експерименту спостерігалися значні якісні зміни щодо кожного компонента готовності до професійної мобільності. Так, зокрема, наприкінці експерименту в значній кількості студентів зросла мотивація до здобуття професійно значущих знань; з'явилася стійка спрямованість на самореалізацію в професійній діяльності. Майбутні психологи, добре усвідомлюючи соціальну значущість професії психолога, краще стали розуміти й значущість для них готовності до професійної мобільності. Важливим також є поява у значній кількості майбутніх психологів усвідомленої внутрішньої потреби в професійній мобільності та ціннісного ставлення до професійної мобільності, що спостерігалось не так часто на початку експерименту.

У таблицях і діаграмах нижче представлено результати діагностування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності після експерименту окремо за кожним із визначених критеріїв (система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів; система професійних знань; рівень практичної готовності; здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності).

У таблиці 3.1. представлено результати прикінцевого діагностування досліджуваної якості за критерієм «система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів». У таблиці вказано показники критерію: наявність стійкої мотивації до отримання професійно значущих знань (1); спрямованість на самореалізацію в професійній діяльності (2); усвідомлення соціальної значущості професії психолога й значущості для нього готовності до професійної мобільності (3); наявність усвідомленої внутрішньої потреби в

професійній мобільності та ціннісного ставлення до професійної мобільності (4).

З таблиці 3.1 видно, що після експерименту числові показники готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності за мотиваційно-аксіологічним компонентом змінилися, так, з продуктивним рівнем в ЕГ-1 стало 18,5 % студентів (18,8 % – в ЕГ-2); з базовим рівнем стало в ЕГ-1 – 64,6 %, а в ЕГ-2 – 68,7 %. Зменшилася кількість студентів з індиферентним рівнем до 16,9 % в ЕГ-1 і до 12,5 % в ЕГ-2.

Таблиця 3.1

Результати діагностування готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності за мотиваційно-аксіологічним компонентом (наприкінці експерименту)

Мотиваційно-аксіологічний компонент	ЕГ-1 (n=65)						ЕГ-2 (n=64)					
	Продуктивн.		Базовий		Індиферент.		Продуктивн.		Базовий		Індиферен.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Показник 1	11	16,9	43	66,1	11	16,9	12	18,8	46	71,9	6	9,4
Показник 2	13	20	44	67,7	8	12,3	14	21,9	41	64,1	9	14,1
Показник 3	10	15,4	41	63,1	14	21,5	11	17,2	47	73,4	6	9,4
Показник 4	14	21,5	40	61,5	11	16,9	11	17,2	42	65,6	11	17,2
Загальний:	12	18,5	42	64,6	11	16,9	12	18,8	44	68,7	8	12,5

Результати діагностування після експерименту готовності студентів контрольних груп до професійної мобільності за критерієм «система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів» показано в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Результати діагностування готовності майбутніх психологів (КГ) до професійної мобільності за мотиваційно-аксіологічним компонентом (наприкінці експерименту)

Мотиваційно-аксіологічний компонент	КГ-1 (n=75)						КГ-2 (n=63)					
	Продуктивн.		Базовий		Індиферент.		Продуктивн.		Базовий		Індиферен.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Показник 1	6	8	42	56	27	36	7	11,1	37	58,7	19	30,2
Показник 2	6	7	41	54,7	28	37,3	3	4,8	40	63,5	20	31,7
Показник 3	4	5,3	45	60	26	34,7	4	6,4	35	55,5	24	38,1
Показник 4	4	5,3	44	58,7	27	36	6	9,5	36	57,1	21	33,3

Загальний:	5	6,7	43	57,3	27	36	5	7,9	37	58,7	21	33,3
------------	---	-----	----	------	----	----	---	-----	----	------	----	------

У контрольних групах, як видно з таблиці 3,2, з продуктивним рівнем готовності до професійної мобільності за мотиваційно-аксіологічним компонентом в КГ-1 зафіксовано 6,7 % студентів, у КГ-2 – 7,9 %; з базовим рівнем в КГ-1 – 57,3 %, в КГ-2 – 58,7 %. Зменшилася кількість студентів з індиферентним рівнем до 36 % в КГ-1 і до 33,3 % в КГ-2.

Для порівняння результатів прикінцевої діагностики ЕГ і КГ за мотиваційно-аксіологічним компонентом використовували t-критерій Стюдента для незалежних вибірок. Із здобутих даних (середні значення: ЕГ – 2,01, КГ – 1,2, t-статистика – 3,07, $P(T \leq t) = 0,0001$) видно, що після експерименту за вказаним критерієм між групами є значуща різниця.

Значні якісні зрушення спостерігали також за когнітивно-пізнавальним компонентом готовності до професійної мобільності. Так, наприклад, зросла кількість студентів, які демонстрували значне підвищення рівня засвоєння професійних (теоретичних) знань з фаху; більше студентів почали демонструвати здатність до самостійного розв'язування професійних (психологічних) ситуацій; більш глибокими стали їхні знання психологічних основ професійної мобільності та знання про сутність, зміст, особливості професійної мобільності майбутніх психологів.

У таблиці 3.3. представлено результати діагностування досліджуваної якості студентів ЕГ після експерименту за критерієм «система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності». У таблиці вказано показники критерію: повнота засвоєння професійних знань з фаху (1); здатність до самостійного розв'язування професійних (психологічних) ситуацій (2); знання про сутність, зміст професійної мобільності (3); обсяг знань про особливості професійної мобільності майбутніх психологів (4).

З таблиці 3.3 видно, що після експерименту числові показники готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності за

когнітивно-пізнавальним компонентом змінилися, так, з продуктивним рівнем в ЕГ-1 стало 26,1 % студентів, в ЕГ-2 – 21,9 %; з базовим рівнем стало в ЕГ-1 67,7 %, а в ЕГ-2 – 73,4 %. Зменшилася кількість студентів з індіферентним рівнем до 6,2 % в ЕГ-1 і до 4,7 % в ЕГ-2.

Таблиця 3.3

Результати діагностування готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності за когнітивно-пізнавальним компонентом (наприкінці експерименту)

Когнітивно-пізнавальний компонент	ЕГ-1 (n=65)						ЕГ-2 (n=64)					
	Продуктивн.		Базовий		Індиферент.		Продуктивн.		Базовий		Індиферен.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Показник 1	18	27,7	42	64,6	5	7,7	16	25	46	71,9	2	3,1
Показник 2	17	26,1	45	69,2	3	4,6	13	20,3	49	76,6	2	3,1
Показник 3	17	26,1	43	66,1	5	7,7	12	18,8	48	75	4	6,2
Показник 4	16	24,6	46	70,8	3	4,6	15	23,4	45	70,3	4	6,2
Загальний:	17	26,1	44	67,7	4	6,2	14	21,9	47	73,4	3	4,7

Результати діагностування після експерименту готовності студентів контрольних груп до професійної мобільності за критерієм «система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності» показано в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Результати діагностування готовності майбутніх психологів (КГ) до професійної мобільності за когнітивно-пізнавальним компонентом (наприкінці експерименту)

Когнітивно-пізнавальний компонент	КГ-1 (n=75)						КГ-2 (n=63)					
	Продуктивн.		Базовий		Індиферент.		Продуктивн.		Базовий		Індиферен.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Показник 1	9	12	46	61,3	20	26,7	6	9,5	40	63,5	17	27
Показник 2	10	13,3	40	53,3	25	33,3	9	14,3	38	60,3	16	25,4
Показник 3	8	10,7	47	62,7	20	26,7	8	12,7	36	57,1	19	30,2
Показник 4	9	12	43	57,3	23	30,7	5	7,9	38	60,3	20	31,7
Загальний:	9	12	44	58,7	22	29,3	7	11,1	38	60,3	18	28,6

Як видно з таблиці 3,4, в КГ-1 з продуктивним рівнем готовності до професійної мобільності за когнітивно-пізнавальним компонентом зафіксовано 12 % студентів, в КГ-2 – 11,1 %; з базовим рівнем в КГ-1 – 58,7 %, в КГ-2 – 60,3 %. Зменшилася кількість студентів з індіферентним рівнем до 29,3 % в КГ-1 і до 28,6 % в КГ-2.

Для порівняння результатів прикінцевої діагностики ЕГ і КГ за когнітивно-пізнавальним компонентом використовували t-критерій Стюдента для незалежних вибірок. Із здобутих даних (середні значення: ЕГ – 2,2, КГ – 1,82, t-статистика – 3,8, $P(T \leq t) = 0,001$) можна зробити висновок, що після експерименту за вказаним критерієм між групами є значуща різниця.

Щодо операційно-технологічного компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності також спостерігали значні якісні зміни в студентів ЕГ щодо уміння самостійно оволодівати різними видами професійних знань; студенти більш упевнено демонстрували уміння прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій; дедалі частіше вони самостійно стали виявляти професійну ініціативність, пізнавальну та творчу активність; суттєво зріс також рівень умінь проектувати власний професійний розвиток, моделювати процес розвитку власної професійної мобільності, що свідчить про ефективність впроваджених педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

У таблиці 3.5. представлено результати діагностування після експерименту студентів ЕГ за критерієм «рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності». У таблиці вказано показники критерію: уміння самостійно оволодівати різними видами професійних знань (1); ступінь сформованості уміння прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій (2); професійна ініціативність, пізнавальна та творча активність (3); уміння проектувати власний професійний розвиток, моделювати процес розвитку власної професійної мобільності (4).

З таблиці 3.5 видно, що після експерименту числові показники готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності за операційно-технологічним компонентом змінилися, так, з продуктивним рівнем в ЕГ-1 стало 18,5 % студентів, в ЕГ-2 – 20,3 %; з базовим рівнем стало в ЕГ-1 – 66,1 %, а в ЕГ-2 – 65,6 %. Зменшилася кількість студентів з індиферентним рівнем до 15,4 % в ЕГ-1 і до 14,1 % в ЕГ-2, що свідчить про ефективність використаних методів.

Таблиця 3.5

Результати діагностування готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності за операційно-технологічним компонентом (наприкінці експерименту)

Операційно-технологічний компонент	ЕГ-1 (n=65)						ЕГ-2 (n=64)					
	Продуктивн.		Базовий		Індиферент.		Продуктивн.		Базовий		Індиферен.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Показник 1	13	20	42	64,6	10	15,4	14	21,9	40	70,3	10	15,6
Показник 2	10	15,4	43	66,1	12	18,5	10	15,6	45	70,3	9	14,1
Показник 3	13	20	44	67,7	8	12,3	14	21,9	39	60,9	11	17,2
Показник 4	12	18,5	43	66,1	10	15,4	14	21,9	44	67,7	5	9,4
Загальний:	12	18,5	43	66,1	10	15,4	13	20,3	42	65,6	9	14,1

Результати діагностування після експерименту готовності студентів КГ до професійної мобільності за критерієм «рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності» показано в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Результати діагностування готовності майбутніх психологів (КГ) до професійної мобільності за операційно-технологічним компонентом (наприкінці експерименту)

Операційно-технологічний компонент	КГ-1 (n=75)						КГ-2 (n=63)					
	Продуктивн.		Базовий		Індиферент.		Продуктивн.		Базовий		Індиферен.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Показник 1	7	9,3	42	56	26	34,7	6	9,5	36	57,1	21	33,3
Показник 2	5	6,7	47	62,7	23	30,7	5	7,9	36	57,1	22	41,2
Показник 3	6	8	41	54,7	28	37,3	8	12,7	35	55,5	20	31,7
Показник 4	6	8	46	61,3	23	30,7	9	14,3	29	46	25	39,7
Загальний:	6	8	44	58,7	25	33,3	7	11,1	34	54	22	41,2

Як видно з таблиці 3,6, з продуктивним рівнем готовності до професійної мобільності за операційно-технологічним компонентом в КГ-1 зафіксовано 8 % студентів (11,1 % – в КГ-2); з базовим рівнем стало в КГ-1 – 58,7 %, а в КГ-2 – 54 %. Зменшилася кількість студентів з індіферентним рівнем до 33,3 % в КГ-1 і до 41,2 % в КГ-2. Порівняння отриманих даних з попередніми засвідчило незначну різницю в показниках щодо цього компонента.

Для порівняння результатів прикінцевої діагностики ЕГ і КГ за операційно-технологічним компонентом використовували t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок. Із здобутих даних (середні значення: ЕГ – 2,03, КГ – 1,74, t-статистика – 2,84, $P(T \leq t) = 0,002$) видно, що після експерименту за вказаним критерієм між групами є значуща різниця.

Якісні зрушення стосувалися також особистісно-рефлексивного компонента готовності студентів ЕГ до професійної мобільності, оскільки наприкінці експерименту ми спостерігали підвищення рівня здатності до рефлексії, студенти яскравіше почали виявляти вміння оцінити власні професійні й особистісні можливості; на відміну від початку експерименту, збільшилась кількість студентів з позитивною «Я-концепцією»; вони навчилися самостійно оцінювати рівень власної готовності до професійної мобільності з метою її самовдосконалення. Значних якісних змін зазнали такі професійно важливі якості психолога, як відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіра до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-вольова готовність до прийняття рішень, оскільки більшість з них на початку експерименту не виявлялися взагалі у значної кількості студентів.

У таблиці 3.7. представлено результати діагностування студентів ЕГ після експерименту за критерієм «здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності». У таблиці вказано показники критерію: здатність до рефлексії, уміння оцінити власні професійні й особистісні можливості (1); сформованість позитивної «Я-концепції» (2);

сформованість навичок самооцінки власної готовності до професійної мобільності з метою її самовдосконалення (3); професійно важливі якості психолога (відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіра до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-вольова готовність до прийняття рішень) (4).

Таблиця 3.7

Результати діагностування готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності за особистісно-рефлексивним компонентом (наприкінці експерименту)

Особистісно-рефлексивний компонент	ЕГ-1 (n=65)						ЕГ-2 (n=64)					
	Продуктивн.		Базовий		Індиферент.		Продуктивн.		Базовий		Індиферен.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Показник 1	16	24,6	40	61,5	9	13,8	15	23,4	44	67,7	5	7,8
Показник 2	14	21,5	42	64,6	9	13,8	12	18,8	42	65,6	10	15,6
Показник 3	13	20	38	58,5	14	21,5	11	17,2	46	71,9	7	10,9
Показник 4	17	26,1	36	55,4	12	18,5	14	21,9	40	70,3	10	15,6
Загальний:	15	23,1	39	60	11	16,9	13	20,3	43	67,2	8	12,5

З таблиці 3.7 видно, що після експерименту числові показники готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності за особистісно-рефлексивним компонентом змінилися, так, з продуктивним рівнем в ЕГ-1 стало 23,1 % студентів (20,3 % – в ЕГ-2); з базовим рівнем стало в ЕГ-1 60 %, а в ЕГ-2 – 67,2 %. Зменшилася кількість студентів з індиферентним рівнем до 16,9 % в ЕГ-1 і до 12,5 % в ЕГ-2.

Результати діагностування після експерименту готовності студентів контрольних груп до професійної мобільності за критерієм «здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності» показано в таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

Прикінцеві результати діагностування готовності студентів КГ до професійної мобільності за особистісно-рефлексивним компонентом

Особистісно-	КГ-1 (n=75)	КГ-2 (n=63)
--------------	-------------	-------------

рефлексивний компонент	Продуктивн.		Базовий		Індиферент.		Продуктивн.		Базовий		Індефиген.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Показник 1	9	12	46	61,3	20	26,7	5	7,9	34	54	24	38,1
Показник 2	8	10,7	44	58,7	23	30,7	4	6,4	36	57,1	23	36,5
Показник 3	7	9,3	45	60	23	30,7	3	4,8	37	58,7	23	36,5
Показник 4	8	10,7	45	60	22	29,3	8	12,7	33	52,4	22	41,2
Загальний:	8	10,7	45	60	22	29,3	5	7,9	35	55,5	23	36,5

Для порівняння результатів прикінцевої діагностики ЕГ і КГ за особистісно-рефлексивним компонентом використовували t-критерій Стюдента для незалежних вибірок. Із здобутих даних (середні значення: ЕГ – 2,06, КГ – 1,81, t-статистика – 2,35, $P(T \leq t) = 0,01$) видно, що після експерименту за вказаним критерієм між групами є значуща різниця.

У таблиці 3.9 показано узагальнені результати діагностування готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності за визначеними критеріями наприкінці експерименту.

Таблиця 3.9

Результати діагностування готовності майбутніх психологів (ЕГ-1, ЕГ-2) до професійної мобільності після експерименту

Узагальнений результат діагностики	ЕГ-1 (n=65)						ЕГ-2 (n=64)					
	Продуктивн.		Базовий		Індиферент.		Продуктивн.		Базовий		Індиферент.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Система ціннісних орієнтацій	12	18,5	42	64,6	11	16,9	12	18,8	44	68,7	8	12,5
Система професійних знань	17	26,1	44	67,7	4	6,2	14	21,9	47	73,4	3	4,7
Рівень практичної готовності	12	18,5	43	66,1	10	15,4	13	20,3	42	65,6	9	14,1
Здатність до самооцінювання	15	23,1	39	60	11	16,9	13	20,3	43	67,2	8	12,5
Загальний:	14	21,5	42	64,6	9	13,8	13	20,3	44	68,7	7	10,9

З таблиці 3.9 видно, що після експерименту числові показники готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності за кожним із визначених критеріїв і узагальнене значення мають таку тенденцію:

найбільше студентів після експерименту мають базовий рівень готовності до професійної мобільності (ЕГ-1 – 21,5 %, ЕГ-2 – 20,3 %); менша кількість – продуктивний (ЕГ-1 – 64,6 %, ЕГ-2 – 68,7 %); найменша – індиферентний (ЕГ-1 – 13,8 %, ЕГ-2 – 10,9 %).

Узагальнені результати діагностування готовності майбутніх психологів експериментальної групи показано в таблиці 3.10.

Таблиця 3.10

Узагальнені результати діагностування студентів експериментальної групи

Критерії	ЕГ (n=129)					
	Продуктивний		Базовий		Індиферентний	
	п	%	п	%	п	%
Система ціннісних орієнтацій	24	18,6	86	66,7	19	14,7
Система професійних знань	31	24	91	70,5	7	5,4
Рівень практичної готовності	25	19,4	85	65,9	19	14,7
Здатність до самооцінювання	28	21,7	82	63,6	19	14,7
Загальний:	27	20,9	86	66,7	16	12,4

У таблиці 3.11 простежимо порівняння результатів діагностування готовності студентів ЕГ до професійної мобільності до та після експерименту.

Таблиця 3.11

Динаміка узагальнених результатів діагностування готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності

Групи	Продуктивний		Базовий		Індиферентний	
	п	%	п	%	п	%
ЕГ (до)	9	7	69	53,5	51	39,5
ЕГ (після)	27	20,9	86	66,7	16	12,4

Як видно з таблиці 3.11, якщо до експерименту в ЕГ з продуктивним рівнем було 7 % студентів, з базовим – 53,5 %, з індиферентним – 39,5 %, то після експерименту стало, відповідно, 20,9 %, 66,7 %, 12,4 %. Отже,

спостерігаємо значні кількісні зміни, що свідчить на користь впровадженої методики реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

На рисунку 3.2 також показано динаміку узагальнених результатів діагностування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності в експериментальній групі.

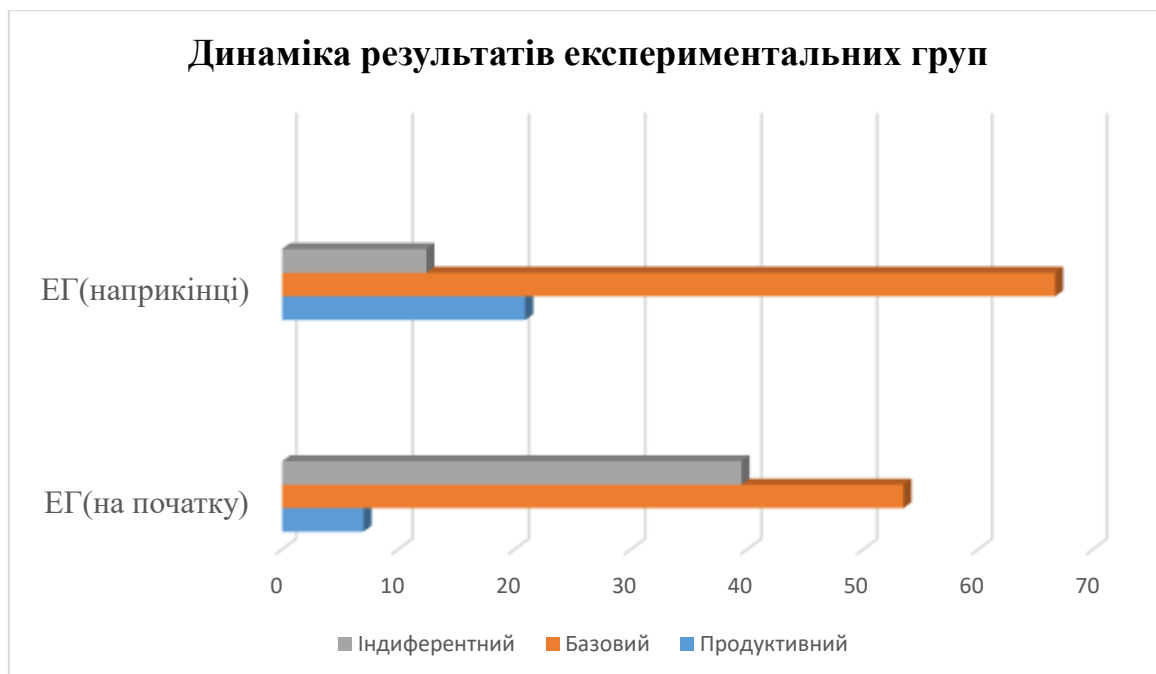

Рис. 3.2. Динаміка узагальнених результатів діагностування готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності

З рисунка 3.2 видно, що після експерименту числові показники готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності за кожним із визначених критеріїв і узагальнене значення мають таку тенденцію: найбільше студентів після експерименту мають базовий рівень готовності до професійної мобільності (66,7 %); менша кількість – продуктивний (20,9 %); найменша – індиферентний (12,4 %). Отже, бачимо зростання кількості студентів з продуктивним та базовим рівнем, водночас – зменшення їх кількості з індиферентним рівнем готовності до професійної мобільності. У

таблиці 3.12 простежуємо порівняння результатів КГ-1 і КГ-2 до та після експерименту.

З таблиці 3.12 видно, що після експерименту числові показники готовності майбутніх психологів (КГ) до професійної мобільності за кожним із визначених критеріїв і узагальнене значення мають таку тенденцію: найбільше студентів після експерименту мають базовий рівень готовності до професійної мобільності (КГ-1 – 58,7 %, КГ-2 – 57,1 %); менша кількість – індиферентний (КГ-1 – 32 %, КГ-2 – 33,3 %); найменша – продуктивний (КГ-1 – 9,3 %, КГ-2 – 9,5 %).

Таблиця 3.12

Результати діагностування готовності майбутніх психологів (КГ) до професійної мобільності за визначеними критеріями (наприкінці експерименту)

Узагальнений результат діагностики	КГ-1 (n=75)						КГ-2 (n=63)					
	Продуктивн.		Базовий		Індиферент.		Продуктивн.		Базовий		Індиферент.	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
Система ціннісних орієнтацій	5	6,7	43	57,3	27	36	5	7,9	37	58,7	21	33,3
Система професійних знань	9	12	44	58,7	22	29,3	7	11,1	38	60,3	18	28,6
Рівень практичної готовності	6	8	44	58,7	25	33,3	7	11,1	34	54	22	41,2
Здатність до самооцінювання	8	10,7	45	60	22	29,3	5	7,9	35	55,5	23	36,5
Загальний:	7	9,3	44	58,7	24	32	6	9,5	36	57,1	21	33,3

Узагальнені результати прикінцевого діагностування готовності майбутніх психологів контрольної групи показано в таблиці 3.13.

Таблиця 3.13

Узагальнені результати діагностування студентів контрольної групи

Критерії	КГ (n=138)					
	Продуктивний		Базовий		Індиферентний	
	п	%	п	%	п	%

Система ціннісних орієнтацій	10	7,2	80	58	48	34,8
Система професійних знань	16	11,6	82	59,4	40	29
Рівень практичної готовності	13	9,4	78	56,5	47	34,1
Здатність до самооцінювання	13	9,4	80	58	45	32,6
Загальний:	13	9,4	80	58	45	32,6

Як видно з таблиці 3.13, базовий рівень готовності до професійної мобільності у 58 % студентів; індивідуальний – у 32,6 %; продуктивний – 9,4 %.

На рисунку 3.3 також показано динаміку узагальнених результатів діагностування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності в контрольній групі.

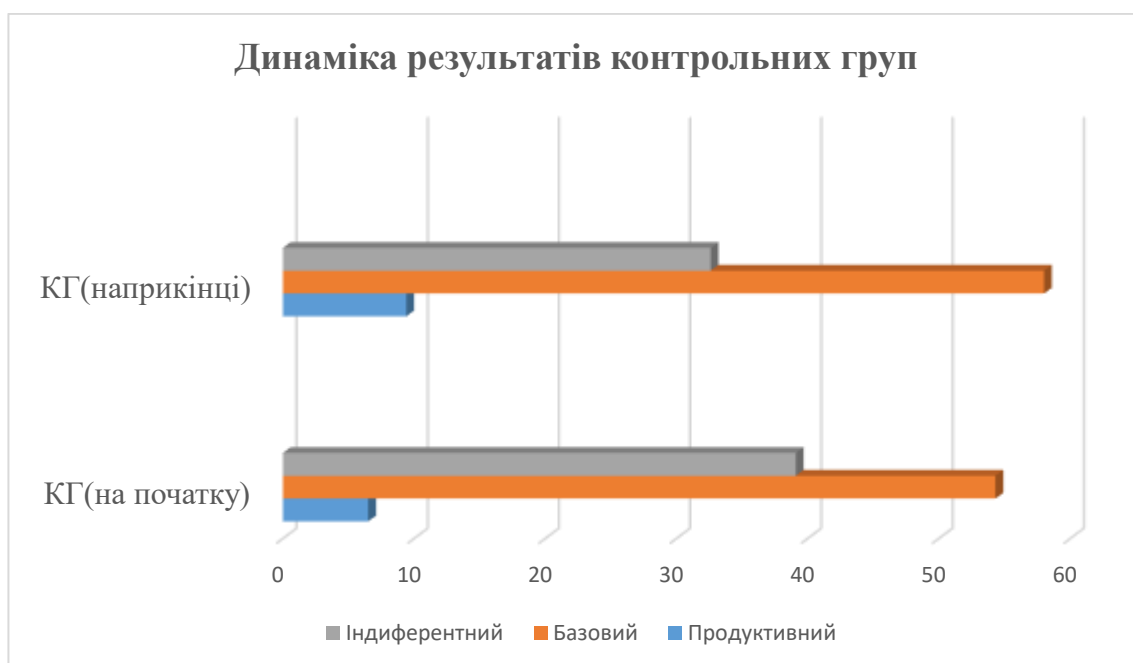

Рис. 3.3. Динаміка узагальнених результатів діагностування готовності майбутніх психологів (КГ) до професійної мобільності

У таблиці 3.14 простежуємо порівняння результатів КГ до та після експерименту.

Таблиця 3.14

Динаміка узагальнених результатів діагностування готовності майбутніх психологів (КГ) до професійної мобільності

Групи	Продуктивний		Базовий		Індиферентний	
	п	%	п	%	п	%
КГ (до)	9	6,5	75	54,3	54	39,1
КГ (після)	13	9,4	80	58	45	32,6

Як видно з таблиці 3.14, якщо до експерименту в КГ з продуктивний рівнем було 6,5 % студентів, з базовим – 54,3 %, з індиферентним – 39,1 %, то після експерименту стало, відповідно, 9,4 %, 58 %, 32,6 %. Отже, спостерігаємо певні кількісні зміни, що свідчить про незначне зростання готовності майбутніх психологів до професійної мобільності цих груп, що займалися за традиційною системою професійної підготовки.

Зауважимо, що статистичне порівняння здобутих результатів КГ до та після експерименту показало, що середні значення: КГ до – 1,66, КГ після – 1,77, t-статистика – 1,08, $P(T \leq t) = 0,14$, що дає змогу зробити висновок про відсутність статистично значущих змін в контрольній групі до і після експерименту, на відміну від експериментальної.

Загальна динаміка готовності майбутніх психологів до професійної мобільності студентів експериментальної і контрольної групи показана на рисунку 3.4.

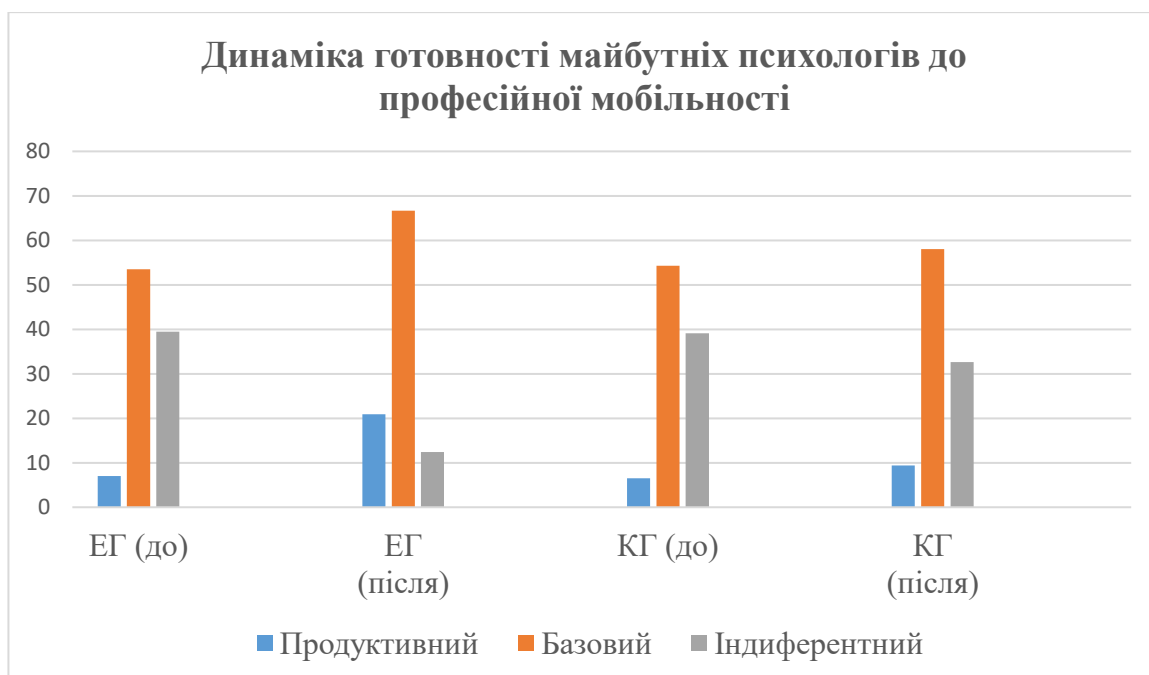

Рис. 3.4. Динаміка узагальнених результатів діагностування готовності майбутніх психологів (ЕГ і КГ) до професійної мобільності

Для порівняння узагальнених результатів прикінцевої діагностики готовності майбутніх психологів до професійної мобільності ЕГ і КГ за сумою усіх компонентів використовували t-критерій Стюдента для незалежних вибірок. Із здобутих даних (середні значення: ЕГ – 2,07, КГ – 1,77, t-статистика – 2,99, $P(T \leq t) = 0,001$) видно, що після експерименту за сумою усіх критеріїв різниця між групами є статистично значущою, що свідчить про те, що впровадження методики реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності виявило свою ефективність.

Висновки до третього розділу

Необхідність реалізації мети дослідження, що полягає в розробленні педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності та експериментальній перевірці методики реалізації цих умов у процесі їхньої професійної підготовки в педагогічних університетах, визначила особливості організації і проведення експериментальної роботи.

Розроблена поетапна методика реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності (організаційно-мотиваційний; практично-методичний; рефлексивно-оцінний етапи) комплексно відображає мету, завдання, принципи, форми й методи розвитку досліджуваної якості. На кожному з цих етапів здійснювалося послідовне впровадження обґрунтованих педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Завданням організаційно-мотиваційного етапу було ініціювати бажання у майбутніх психологів здобути необхідні знання та навички з метою успішної самореалізації в професійній діяльності. На даному етапі важливо було сприяти появі чи розвитку у студентів стійкої мотивації до отримання професійно значущих знань; усвідомлення соціальної значущості професії

психолога й значущості для нього готовності до професійної мобільності. Крім того, було важливо, щоб у студентів з'явилася усвідомлена внутрішня потреба в професійній мобільності та ціннісне ставлення до професійної мобільності. Розвиток цих показників готовності до професійної мобільності здійснювався за допомогою словесних, наочних, практичних (вправ) методів, групових дискусій, ділових ігор, розв'язання ситуацій професійного змісту тощо.

На практично-методичному етапі основним завданням було підвищення рівня практичної готовності студентів до професійної мобільності. Для цього у них розвивали такі показники, як: уміння самостійно оволодівати різними видами професійних знань; ступінь сформованості уміння прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій; професійна ініціативність, пізнавальна та творча активність; уміння проектувати власний професійний розвиток, моделювати процес розвитку власної професійної мобільності. Формування операційно-технологічної готовності майбутніх психологів здійснювалося в процесі навчально-пізнавальної (лекції, практичні заняття) та навчально-практичної діяльності (навчально-виробнича практика). Для цього використовували такі форми і методи: супервізії, інтерактивні методи, індивідуально-творчі завдання, міні-лекції, групові обговорення, рольові ігри, моделювання і аналіз ситуацій взаємодії психолога з клієнтом; вправи на розвиток візуальної спостережливості, вправи на розвиток здатності розуміння станів, якостей і стосунків людей та груп тощо.

На рефлексивно-оцінному етапі основним завданням був розвиток здатності студентів до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності з метою підвищення її рівня. Для цього розвивали такі показники, як: здатність до рефлексії, уміння оцінити власні професійні й особистісні можливості; сформованість позитивної «Я-концепції»; сформованість навичок самооцінки власної готовності до професійної мобільності з метою її самовдосконалення; професійно важливі якості психолога (відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіра до людей і до

себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-вольова готовність до прийняття рішень тощо). Основні форми, методи, прийоми, які використовували на цьому етапі: групова рефлексія; використання ІКТ (знайомство з фаховою літературою, сайтами, долучення до професійних спільнот, знайомство з платформами масових відкритих онлайн-курсів, участь у віртуальних спільнотах професійного спрямування); участь у «круглих столах», конференціях, тренінг-семінарах, проблемних групах, гуртках; участь у роботі громадських організацій психологічно підтримки учасників військових дій тощо. Розв'язанню завдань усіх етапів методики реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності сприяв розроблений і впроваджений спецкурс «Професійна мобільність майбутнього психолога».

Основні положення третього розділу дисертаційного дослідження висвітлені автором у публікаціях [2; 3; 4; 8; 10; 11].

Список використаних джерел у третьому розділі

1. Долінська Ю. Г. Самоактуалізація особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2000. 19 с.
2. Зубко В. С. Готовність майбутніх психологів до професійної мобільності. The 6th International scientific and practical conference «*Scientific achievements of modern society*» (February 5–7, 2020) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2020. Pp. 674–683.
3. Зубко В. С. Зміст і структура готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні науки*. Гол. ред.

О. В. Діденко. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2020. № 4(16). С. 144–159.

4. Зубко В. С. Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності: навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ «Друк», 2020. 177 с.

5. Зубко В. С. Підготовка до професійної мобільності майбутніх психологів в університеті. *Основні напрямки розвитку педагогічної науки. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Рівне, 7–8 грудня 2018 року). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2018. С. 117–118.

6. Зубко В. С. Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності в умовах запровадження європейських стандартів. *Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії». Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*. № 4. Кн. 1. Том 1 (83). К.: Гнозис. 2019. С. 39–50.

7. Зубко В. С. Проблема підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності. *Новини науки XXI століття : збірник наукових матеріалів XXIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Вінниця, 23 листопада 2018 р. С. 45–47.

8. Зубко В. С. Професійна мобільність майбутніх психологів: методи діагностування. Методичні рекомендації. Вінниця : ТОВ «Друк», 2020. 70 с.

9. Зубко В. С. Професійна мобільність як складова професійної компетентності майбутніх психологів. *Професійна-педагогічна компетентність: навчальний посібник*. За ред. І. Л. Холковської [І. Л. Холковська, А. О. Давидчук, В. С. Зубко та ін.]. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. С. 79–89.

10. Зубко В. С. Результати діагностики готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. *Вісник післядипломної освіти*. Випуск 14(43). «Серія «Педагогічні науки». 2021. С. 164–157.

11. Зубко В. С., Лазаренко Н. І. Педагогічний потенціал фахової підготовки майбутніх психологів щодо формування готовності до професійної мобільності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Друк плюс». 2020. Вип. 55. С. 137–145.
12. Кіліченко О. І. Формування професійної мобільності майбутніх учителів шляхом розв'язування навчальних ситуацій. *Імідж сучасного педагога : електрон. наук. журн.* Полтава, 2017. № 3. С. 15-19. URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/109324>
13. Макшанов С. И., Хрящева Н. Ю., Сидоренко Е. В. Психогимнастика в тренинге. Каталог. Часть II. Санкт-Петербург, 1993. 90 с.
14. Шинкаренко О. В. Тренинг по развитию креативности. *Рефлексивная педагогика и психология на рынке услуг.* Винница, 1992. С. 128–138.
15. Шмелёв А. Г., Похилько В. И., Козловская-Тельнова А. Ю. Практикум по экспериментальной психосемантике. Тезаурус личностных черт. М.: МГУ, 1988. 208 с.
16. Zubko V. Essence and structure of readiness of future psychologists for professional mobility. *XI International Scientific and Practical Conference Social and Economic Aspects of Education in Modern Society.* Warsaw, Poland. 2019. Pp.41–44.
17. Zubko V. Information and communication technologies in the process of technology preparation in the process of preparation for professional mobility. *Innovative development of science and education. Abstracts of the 4th International scientific and practical conference.* ISGT Publishing House. Athens, Greece. 2020. Pp. 184-188. URL: <https://sci-conf.com.ua>.
18. Zubko V. S. Preparation of future psychologists for professional mobility in the educational process of the university. *«The world of science and innovation».* Abstracts of the 4th International scientific and practical conference.

(November 11-13, 2020) Cognum Publishing House, London, United Kingdom. 2020. Pp. 674–683.

19. Стандарт вищої освіти України з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія. 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053psikhologiyabakalavr.pdf>

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного й експериментального дослідження дали підстави для формулювання таких висновків:

1. Динамізм, притаманний сучасному етапу розвитку українського суспільства, актуалізує потребу в розвитку особистості майбутнього психолога, здатного самостійно обирати нестандартні рішення, оперативно реагувати на зміни обставин, виявляти оригінальність, гнучкість і конструктивність під час розв’язання різноманітних проблем. З’ясовано, що професійна мобільність підсилює впевненість людини у її здатності швидко реагувати на мінливість кон’юнктури ринку, знаходити свою професійну нішу, змінюючи вид діяльності або вид праці, й залишаючись професійно задоволеною. Професійна мобільність є своєрідним індикатором професійної адаптації особистості, визначаючи ступінь пристосування до нових умов праці. Доведено, що значні можливості для підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності має період їхньої професійної підготовки в університеті.

2. На основі узагальнення результатів аналізу психологічних і педагогічних джерел, а також урахування особливостей особистісного

становлення майбутнього психолога, у дослідженні визначено готовність майбутніх психологів до професійної мобільності як інтегративну якість особистості, що в умовах високої динамічності суспільних відносин засвідчує внутрішню готовність до якісних змін; виявляється у здатності до швидкого набуття й узагальнення нових професійних знань і вмінь, готовності до прийняття рішень й здатності адаптуватися у разі зміни завдань діяльності практичного психолога, гнучкості поведінки і діяльнісному реагуванні, що забезпечує ефективність і компетентність у всіх напрямках професійної діяльності психолога.

У структурі готовності майбутніх психологів до професійної мобільності виокремлено чотири компоненти: мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-пізнавальний, операційно-технологічний, особистісно-рефлексивний. Для діагностики сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності визначено такі критерії: система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів (служує для діагностики мотиваційно-аксіологічного компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності), система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності (для діагностики когнітивно-пізнавального компонента), рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності (для оцінювання операційно-технологічного компонента), здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності (служує для діагностики особистісно-рефлексивного компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності).

Показниками критерію «система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів» є наявність у майбутніх психологів стійкої мотивації до здобуття професійно значущих знань; спрямованість на самореалізацію в професійній діяльності; усвідомлення соціальної значущості професії психолога й значущості для нього готовності до професійної мобільності; наявність усвідомленої внутрішньої потреби в професійній мобільності та ціннісного ставлення майбутніх психологів до професійної мобільності.

Критерій «система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності» характеризують повнота засвоєння професійних (теоретичних) знань з фаху; здатність до самостійного розв'язання професійних (психологічних) ситуацій; знання про сутність, зміст професійної мобільності; знання про особливості професійної мобільності майбутніх психологів.

Показниками «практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності» є уміння самостійно оволодівати різними видами професійних знань; ступінь сформованості уміння прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій; професійна ініціативність, пізнавальна та творча активність; уміння проектувати власний професійний розвиток, моделювати процес розвитку власної професійної мобільності.

Критерій «здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності» розкривають здатність до рефлексії, уміння оцінити власні професійні й особистісні можливості; сформованість позитивної «Я-концепції»; сформованість навичок самооцінки власної готовності до професійної мобільності з метою її самовдосконалення; професійно важливі якості психолога (відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіра до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-вольова готовність до прийняття рішень тощо).

Урахування виокремлених критеріїв та показників дало змогу визначити й описати рівні сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності: індіферентний, базовий, продуктивний.

3. На основі аналізу психологічних і педагогічних джерел, узагальнення результатів констатувального етапу дослідження, а також урахування особливостей професійної підготовки майбутніх психологів в університеті визначено й обґрунтовано комплекс педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, до якого увійшли такі: використання інтерактивних методів і технологій

дистанційного навчання, зорієнтованих на розв'язання професійних завдань; забезпечення умотивованого розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін і різних видів практик; залучення студентів до квазіпрофесійної діяльності з метою активізації спрямованості на професійну мобільність; створення й упровадження навчально-методичного комплексу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

На основі врахування змісту та структури готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, а також особливостей організації професійної підготовки майбутніх психологів у педагогічних університетах розроблено структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, яка є цілісною системою, що складається з трьох блоків (теоретико-методологічного, змістово-операційного, діагностувально-результативного) і комплексно відображає мету, завдання, педагогічні умови, принципи, форми й методи підготовки студентів до професійної мобільності.

4. Відповідно до визначених педагогічних умов розроблено методику реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, що передбачає послідовну реалізацію трьох етапів (організаційно-мотиваційного; практично-методичного; рефлексивно-оцінного) та використання відповідних форм і методів організації освітнього процесу.

Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчили, що реалізація обґрунтованих педагогічних умов і розробленої методики забезпечує розвиток усіх структурних компонентів готовності майбутніх психологів до професійної мобільності: мотиваційно-аксіологічного, когнітивно-пізнавального, операційно-технологічного, особистісно-рефлексивного. В експериментальній групі на статистично значущому рівні з 7 % до 20,9 % збільшилася кількість студентів з продуктивним і з 53,5 % до 66,7 % – з базовим рівнями розвитку готовності до професійної мобільності,

водночас зменшилася (з 39,5 % до 12,4 %) кількість студентів з індіферентним рівнем розвитку готовності до професійної мобільності. В контрольній групі за час проведення дослідно-експериментальної роботи теж відбулися позитивні зрушення в рівнях розвитку готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, однак вони не досягають рівня статистичної значущості.

Розроблені навчально-методичні матеріали з формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності містять: навчально-методичний посібник «Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності»; методичні рекомендації «Професійна мобільність майбутніх психологів: методи діагностування»; програму спецкурсу «Професійна мобільність майбутнього психолога», їх можуть використовувати викладачі ЗВО в практичній професійній діяльності.

Отже, мета дослідження досягнута, завдання розв'язані, гіпотеза – підтверджена.

Проведене дослідження, звісно, не претендує на вичерпний розгляд усіх аспектів підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності. Перспективи подальших досліджень полягають у з'ясуванні можливостей ефективного застосування нових інформаційних технологій у підготовці майбутніх психологів до професійної мобільності, з'ясуванні можливостей розроблення і ефективного застосування інтегрованих курсів, спрямованих на підготовку майбутніх психологів до професійної мобільності, подальшому вивченні й узагальненні зарубіжного досвіду підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Додатки

Додаток А

Визначення науковцями поняття «професійна мобільність»

Науковець	«Професійна мобільність» – це:
П. Сорокін	якості особистості, що забезпечують швидку соціальну і професійну адаптацію людини в суспільстві [84] (список літератури до першого розділу).
Л. Рибнікова	результат самовдосконалення особистості, що базується на стабільних цінностях та потребі у самоорганізації, самовизначенні і саморозвиткові, здатності швидко реагувати на зміни в соціумі завдяки грамотності, освіченості та професійній компетентності [80] (список літератури до першого розділу).
М. Дьяченко	готовність і здатність фахівця до оперативного відбору та реалізації оптимальних способів виконання різноманітних завдань у межах своєї професії, успішного «переключення» на іншу діяльність або зміни видів діяльності [34] (список літератури до першого розділу).
Ю. Клименко	адекватне поєднання внутрішньої і зовнішньої її ознак,

	тобто – професійної компетентності, гнучкості, новаторства, рухомості в освітньому просторі завдяки участі в освітньому обміні, що сприяє професійному збагаченню, забезпечує самовдосконалення і саморозвиток [52] (список літератури до першого розділу).
Л. Вороновська	інтегративна якість, що поєднує у собі сформовану потребу особистості у змінах, актуалізовані когнітивні здібності і певні особистісні якості, а також знання і вміння, що визначають готовність до прийняття рішень у разі змін завдань професійної діяльності, самоусвідомлення особистістю необхідності корекції професійного шляху, що сформоване на основі рефлексії [19] (список літератури до першого розділу).
Ю. Калиновський	здатність особистості реалізувати свою потребу в певному виді діяльності, що відповідає схильностям і можливостям особистості з користю для суспільства, вміло переходити від одного рівня професійної діяльності до іншого, тобто розширюючи або поглиблюючи її характер або рівень, проявляти свою професійну компетентність [49] (список літератури до першого розділу).
А. Ващенко	інтегрована сукупність соціальних, індивідуальних та професійних якостей особистості, які забезпечують продуктивне виконання покладених на фахівця обов'язків професійної діяльності у встановлений термін з мінімальними витратами людських ресурсів, а також надають змоги планувати свою кар'єру та професійне зростання [16] (список літератури до першого розділу).
Т. Гордєєва	інтегрована характеристика, що формується в період професійної підготовки у вищому навчальному закладі, включає поєднання особистісних і професійних мотивів, якостей, одержаних знань, умінь, навичок, спрямованих на мобілізацію, трансформацію власних ресурсів, підвищення результативності особистісно-професійної діяльності шляхом саморозвитку в умовах швидких соціальних і професійних змін [23] (список літератури до першого розділу).
І. Хом'юк	необхідна складова підготовки майбутнього фахівця, яка передбачає високий рівень узагальнених професійних знань, готовність до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання різних завдань в галузі своєї професії, можливість і здатність

	успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати вид праці [94] (список літератури до першого розділу).
Р. Майборода	інтегрована якість особистості, що характеризується стійкою мотивацією до професійної діяльності, активністю та ініціативністю основами професійних знань, їх доцільним використанням у конкретних професійних ситуаціях тощо [61] (список літератури до першого розділу).
В. Володавчик	готовність і здатність фахівця до професійного та особистісного розвитку під впливом зовнішніх та внутрішніх умов, що дає йому змогу швидко орієнтуватися у вимогах ринку, успішно переключатися з одного виду діяльності на інший та оптимально розв'язувати різноманітні професійні завдання [18] (список літератури до першого розділу).
Н. Грицькова	-соціально-професійна мобільність вчителя середньої школи проявляється в здатності до творчого засвоєння нових видів діяльності у сучасній школі та перебудови стереотипів, які склалися раніше [30] (список літератури до першого розділу).
О. Дементьєва	інтегрована якість особистості, що дає змогу їй бути соціально активною, конкурентоздатною, професійно компетентною, здатною до саморозвитку й модернізації власної діяльності та зміни видів діяльності [32] (список літератури до першого розділу).
Л. Назаренко	здатність особистості: реалізувати свою потребу в певному виді діяльності, що відповідає її вподобанням і можливостям та є корисною для суспільства; уміло переходити від одного рівня професійної діяльності до іншого, розширюючи та поглиблюючи характер і структуру цієї діяльності, тобто проявляти професійну компетентність; змінювати зміст діяльності, пристосовуватися до якісно нових компетентностей [113] (список літератури до другого розділу).
Л. Пілецька	складноорганізований конструкт в структурі психологічного профілю особистості проявляється в процесі професійної кар'єри і невіддільна від соціокультурного середовища професійної діяльності та взаємодії [74] (список літератури до першого розділу).
Ю. Сачук	прагнення людини досягти визнання, самореалізації та творчості шляхом висхідних рухів по соціальній

	драбині та здійснення професійної діяльності, яка приносить моральне та психологічне задоволення паралельно із високим матеріальним доходом, а також готовність до зміни професійної діяльності та здобуття нової освіти у зв'язку із попитом на них соціального кола рівня особистості та власним бажанням [82] (список літератури до першого розділу).
І. Шпекторенко	здатність (тобто готовність) особистості досить швидко і успішно оволодівати новою технікою і технологією, набувати знання та уміння, які забезпечують ефективність нової професійно орієнтованої діяльності; рухливість особистості, спроможність її до динамічного нарощування власного ресурсу, до швидкого пересування, змін; ознаку кар'єрного розвитку індивіда; процес переходу індивіда або професійної групи з однієї професійної позиції в іншу [96] (список літератури до першого розділу).
Н. Луцан	«професійна мобільність майбутнього вчителя буде проявлятися в тому випадку, коли студент буде здатний самотійно знаходити шляхи вирішення конкретних дидактичних завдань і виявляти нетрадиційне мислення, вміло знаходити оригінальні рішення» [99] (список літератури до другого розділу).
О. Лапіна	комплекс таких особистісних якостей та здібностей особистості: соціальна активність, що виражається в готовності брати участь у різноманітних громадських заходах, проектах різної змістової спрямованості; діяльний інтерес до різних сфер соціальної і професійної активності; висока адаптивність до різних суспільних ситуацій, функціонально різних видів діяльності; креативність, інноваційність, налаштованість на творче ставлення до будь-якої справи, творче перетворення будь-якої ситуації [96] (список літератури до другого розділу).
Є. Рапацевич	«можливість і здатність успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати вид праці. Професійна мобільність передбачає володіння системою узагальнених професійних способів і умінь ефективно їх використовувати для виконання яких-небудь завдань у суміжних галузях виробництва і порівняно легко переходити від однієї діяльності до іншої. Професійна мобільність передбачає також високий рівень узагальнених професійних знань, готовність до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів

	виконання різних завдань у галузі своєї професії. В умовах швидких змін техніки і технології виробництва професійна мобільність виступає важливим компонентом кваліфікаційної структури спеціаліста... » [71] (список літератури до першого розділу).
О. Безпалько	здатність швидко адаптуватися у різних сферах соціально-педагогічної діяльності, що базується на прагненні до самореалізації, самовдосконалення та сформованих ключових компетентностях [9] (список літератури до першого розділу).
Р. Пріма	складне інтегративне утворення в цілісній структурі особистості, де взаємодіють вияви особистісного й професійно-діяльнісного характеру, в яких акумулюються мотиваційна цілеспрямованість та педагогічна гнучкість, потреба у професійній самореалізації через необхідний і достатній рівень професійної компетентності, самоефективності в інтенсивній діяльності, схильність до педагогічної творчості та готовність до інноваційних змін [75] (список літератури до першого розділу).
І. Хорєв	готовність та здатність до: швидкої зміни завдань і видів професійно-педагогічної діяльності, інтеграції змісту суміжних навчальних дисциплін, його відповідного дидактичного опрацювання та майстерного викладу студентам; продуктивного опанування суміжними навчальними курсами, посадами науково-педагогічних працівників і спеціалізаціями в межах спеціальності, галузі науки; опанування новими спеціальностями науково-педагогічних працівників та змінами у своїй та суміжних галузях науки; творчої зміни стилю та змісту своєї діяльності відповідно до нових підходів у галузі своєї професії та суміжних професійних галузях; планування та здійснення саморозвитку, попередження професійних деформацій [167] (список літератури до другого розділу).
Н. Коробко	полікомпонентна, інтегрована, динамічна якість особистості, що забезпечує оптимальну зміну власної професійної стратегії в соціумі [57] (список літератури до першого розділу).
Т. Павлиш	інтегративна якість особистості, що виявляється в готовності до змін та швидкої адаптації в мінливих умовах освітньої діяльності, у прагненні до постійного самовдосконалення, самостійного опанування комп'ютерними програмами та технологіями, здатності

	до освоєння і впровадження інновацій, адекватного оцінювання результатів праці й визначення перспектив власної педагогічної діяльності [Ошибка! Источник ссылки не найден.70] (список літератури до першого розділу).
В. Гринько	інтегративно-психологічний конструкт, що поєднує в собі успішність адаптації у професійному середовищі, сформовану внутрішню потребу особистості у змінах, готовність до самовдосконалення, саморозвитку й самореалізації, здатність проектувати й реалізовувати власне професійне зростання з урахуванням специфіки педагогічної професії, освітянських інновацій, тенденцій розвитку ринку праці й міжнародних і національних освітніх систем, досвіду педагогічної діяльності, педагогічну рефлексію (самоідентифікація суб'єкта педагогічної взаємодії з педагогічною ситуацією, що склалася, та з тим, що становить зміст педагогічної взаємодії) [27] (список літератури до першого розділу).

Джерело: складено автором

Додаток Б

Структура готовності майбутніх психологів до професійної мобільності

Компоненти	Критерії	Показники	Методи діагностики
мотиваційно-аксіологічний	система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів	-наявність у майбутніх психологів стійкої мотивації до отримання професійно значущих знань; -спрямованість на самореалізацію в професійній діяльності; -усвідомлення соціальної значущості професії психолога й значущості для нього готовності до	Спостереження, письмове та усне опитування, анкетування, тестування, письмове вирішення ситуаційних завдань, співбесіда, методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча,

		професійної мобільності; - наявність усвідомленої внутрішньої потреби в професійній мобільності та ціннісного ставлення до професійної мобільності	«Тест-опитувальник рівня професійної спрямованості» Т. Дубовицької, К. Замфір у модифікації А. Реана «Мотивація професійної діяльності», експертне оцінювання
когнітивно-пізнавальний	система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності	-повнота засвоєння професійних (теоретичних) знань з фаху; -здатність до самостійного розв'язування професійних (психологічних) ситуацій; -знання про сутність, зміст, професійної мобільності майбутніх психологів; - знання про особливості професійної мобільності майбутніх психологів	контрольні, самостійні роботи, анкетування, тестування, спостереження за діями студентів у різних ситуаціях навчальної та практичної діяльності, експертне оцінювання, есе, співбесіда метод спостереження за діями студентів у різних ситуаціях навчальної та квазіпрофесійної діяльності, експертне оцінювання
операційно-технологічний	рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності	-уміння самостійно оволодівати різними видами професійних знань; -ступінь сформованості уміння прогнозувати	виконання практичних робіт, оцінювання дій студентів під час їх участі у рольових іграх, письмове та усне

		професійну діяльність та наслідки своїх дій; -професійна ініціативність, пізнавальна та творча активність; -уміння проектувати власний професійний розвиток, моделювати процес розвитку власної професійної мобільності	опитування, тестування, письмове вирішення ситуаційних завдань, метод спостереження, метод спостереження за діями студентів у різних ситуаціях навчальної та квазіпрофесійної діяльності, експертне оцінювання
особистісно-рефлексивний	здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності з метою підвищення її рівня	-здатність до рефлексії, уміння оцінити власні професійні особистісні можливості; -сформованість позитивної «Я-концепції»; -сформованість навичок самооцінки власної готовності до професійної мобільності з метою її самовдосконалення; -професійно важливі якості психолога (відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіра до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-	анкетування, тестування, спостереження,

		вольова готовність до прийняття рішень	
--	--	---	--

Джерело: розроблено автором

Додаток В

Анкета для діагностики готовності майбутніх психологів до професійної мобільності

1. Що спонукало Вас вступати до педагогічного університету?
2. Чому Ви обрали професію психолога? Назвіть, будь ласка, одну чи декілька причин.
3. Чи відповідає обрана професія Вашим інтересам і нахилам?
4. Чи чітко Ви уявляєте власні перспективи в обраній професії?
5. Якими якостями, на Вашу думку, має володіти майбутній психолог для ефективної професійної діяльності?
6. Чи всі з цих якостей притаманні Вам?
7. Чи здатні Ви до зміни видів професійної діяльності, швидко переходити від одного виду діяльності до іншого?
8. Як Ви розумієте поняття «професійна мобільність»?
9. Як Ви розумієте поняття «готовність до професійної мобільності»?

10. Наскільки важливою є готовність до професійної мобільності для психолога? Чому? Обґрунтуйте власну думку.
11. Наскільки важливою є готовність до професійної мобільності особисто для Вас?
12. Чи доцільно, на Вашу думку, займатися розвитком готовності до професійної мобільності під час навчання в університеті?
13. Які фактори, на Вашу думку, сприяють професійній мобільності?
14. Які фактори, на Вашу думку, перешкоджають професійній мобільності?
15. Чи відчуваєте Ви потребу у формуванні готовності до професійної мобільності?
16. Як Ви вважаєте, чи відповідає рівень Вашої готовності до професійної мобільності вимогам майбутньої професії психолога?
17. Чи плануєте Ви розвивати рівень Вашої готовності до професійної мобільності відповідно вимог майбутньої професії психолога?
18. Чи є у Вас програма власної підготовки до професійної мобільності?
19. Чи схильні Ви до самопостереження, самоаналізу?
20. Чи займаєтеся Ви професійним саморозвитком?

Джерело: розроблено автором

Додаток Д**Опитувальник для студентів****Блок 1.**

1. Чи відчуваєте Ви потребу в систематичному оволодінні професійно значущими знаннями (інформацією)?
 - а) постійно намагаюся це робити;
 - б) епізодично це роблю;
 - в) у мене немає такої потреби.
2. Чи прагнете Ви до самореалізації в професійній діяльності?
 - а) так, вважаю це обов'язковим;
 - б) напевно це важливо, але я не замислювався над цим;
 - в) у мене немає такого прагнення.
3. Чи усвідомлюєте Ви соціальну значущість професії психолога?
 - а) так, вважаю її особливо значущою для суспільства;
 - б) швидше так, але не замислювався над цим;
 - в) у мене немає такого переконання.

4. Наскільки значущою є для психолога готовність до професійної мобільності?

- а) вважаю її досить значущою;
- б) швидше так, ніж ні;
- в) у мене немає такого переконання.

5. Ваше ставлення до професійної мобільності є:

- а) позитивним;
- б) нейтральним;
- в) негативним.

Блок 2.

6. Чи можете Ви пояснити сутність поняття «професійна мобільність»?

- а) так;
- б) не впевнений чітко;
- в) ні.

7. Чи знайомі Вам особливості професійної мобільності майбутніх психологів?

- а) так;
- б) не зовсім;
- в) ні.

8. Як Ви оцінюєте власну здатність, як майбутнього психолога, до самостійного розв'язування професійних ситуацій?

- а) відмінно;
- б) добре;
- в) задовільно.

9. Наскільки глибоким і повним є засвоєння Вами професійних (теоретичних) знань з фаху?

- а) відмінно;
- б) добре;
- в) задовільно.

10. Чи знайомі Ви з психологічними основами професійної мобільності психолога?

- а) так;
- б) не зовсім;
- в) ні.

Блок 3.

11. Як би Ви оцінили рівень власної практичної готовності до професійної мобільності?

- а) відмінно;
- б) добре;
- в) задовільно.

12. Чи маєте Ви досвід самостійного оволодіння різними видами професійних знань?

- а) так;
- б) частково;
- в) ні.

13. Чи здатні Ви до прогнозування професійної діяльності та передбачення наслідки своїх дій?

- а) так;
- б) частково;
- в) не впевнений.

14. Чи могли б Ви спроектувати власний професійний розвиток,?

- а) так;
- б) частково;
- в) не впевнений.

15. Чи здатні Ви до моделювання процесу розвитку власної професійної мобільності?

- а) так;
- б) частково;
- в) не впевнений.

Блок 4.

21. Чи можете Ви самостійно оцінити власні професійні й особистісні можливості?

- а) так;
- б) частково;
- в) ні.

17. Як би Ви оцінили свою «Я-концепцію»?

- а) позитивно;
- б) частково позитивно/нейтрально;
- в) негативно.

18. Чи сформовані у Вас навички самооцінки власної готовності до професійної мобільності?

- а) так;
- б) частково;
- в) ні.

19. Які з професійно важливих якостей психолога є властивими для Вас?

Оберіть із запропонованих: відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіра до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-вольова готовність до прийняття рішень.

20. Чи схильні Ви до самоспостереження, самоаналізу?

- а) так;
- б) частково;
- в) ні.

Джерело: розроблено автором

Додаток Ж

Самооцінка готовності до професійної мобільності

	Критерій/показник	Яскраво виражена	Загалом наявна	Не виражена
Система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів				
1	наявність стійкої мотивації до отримання професійно значущих знань			
2	спрямованість на самореалізацію в професійній діяльності			
3	усвідомлення соціальної значущості професії психолога й значущості для нього готовності до професійної мобільності			
4	наявність усвідомленої внутрішньої потреби в професійній мобільності та ціннісного ставлення до професійної мобільності			
Система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної				

мобільності				
5	повнота засвоєння професійних (теоретичних) знань з фаху			
6	здатність до самостійного розв'язування професійних (психологічних) ситуацій			
7	знання про сутність, зміст професійної мобільності			
8	знання про особливості професійної мобільності майбутніх психологів			
Рівень практичної готовності до професійної мобільності				
9	уміння самостійно оволодівати різними видами професійних знань			
10	ступінь сформованості уміння прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій			
11	професійна ініціативність, пізнавальна та творча активність			
12	уміння проектувати власний професійний розвиток, моделювати процес розвитку власної професійної мобільності			
Здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності				
13	здатність до рефлексії, уміння оцінити власні професійні й особистісні можливості			
14	сформованість позитивної «Я-концепції»			
15	сформованість навичок самооцінки власної готовності до професійної мобільності			
16	професійно важливі якості психолога (відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіра до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, емоційно-вольова готовність до прийняття рішень тощо)			
	Усього:			

Джерело: розроблено автором

Додаток 3

Самооцінка особистості

(автор В. Семиченко)

Інструкція. Запропоновані судження змальовують ситуації, що можливі у Вашому житті. Оцінюючи частоту виникнення ситуацій, використовуйте такі варіанти відповідей: 1 – дуже часто, 2 – часто, 3 – іноді, 4 – рідко, 5 – ніколи. Обрану відповідь зазначте в колонці поряд із номером судження.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.
25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.

Судження:

1. Мені хочеться, щоб мої друзі підбадьорювали мене.
2. Постійно відчуваю відповідальність за навчання.
3. Я турбуюся про своє майбутнє.
4. Багато хто мене ненавидить.
5. Я виявляю менше ініціативи в навчанні, ніж інші.
6. Я турбуюся про свій психічний стан.
7. Я боюся мати нерозумний вигляд.
8. Зовнішній вигляд інших набагато кращий, ніж мій.
9. Я боюся виступати з промовами перед незнайомими людьми.
10. Я часто помиляюся.
11. Шкода, що я не вмію спілкуватися з людьми так, як мені хотілося б.
12. Я не завжди впевнений(а) у собі.
13. Мені б хотілося, щоб мої дії схвалювали інші люди.
14. Я надто скромний(а).
15. Моє життя не має сенсу.
16. Багато хто неправильно думає про мене.
17. Мені ні з ким поділитися своїми думками.
18. Оточення очікує від мене надто багато.
19. Люди не особливо цікавляться моїми досягненнями.
20. Я часто розгублююся.
21. Я відчуваю, що більшість людей мене не розуміє.
22. Я не відчуваюся в безпеці.
23. Я часто даремно хвилююся.
24. Я відчуваюся незручно, коли входжу до кімнати, де вже сидять люди.
25. Я відчуваюся стримано.
26. Мені здається, що люди часто говорять про мене за мою спиною.
27. Я впевнений, що інші майже все в житті сприймають легше, ніж я.

28. Мені здається, що зі мною має трапитись якась неприємність.
29. Мене хвилює те, як оточення ставиться до мене.
30. Шкода, що я не дуже комунікабельний(а).
31. У суперечці я висловлююсь лише тоді, коли впевнений(а).
32. Мене хвилює те, чого очікує від мене оточення.

Інтерпретація результатів. Для визначення рівня самооцінки, необхідно додати бали за 32-ма судженнями. Рівень самооцінки визначають за такою шкалою: від 0 до 43 балів – завищена самооцінка; від 44 до 54 балів – самооцінка наближена до завищеної; від 55 до 75 балів – адекватна самооцінка; від 76 до 85 балів – самооцінка, наближена до заниженої; від 86 до 128 балів – занижена самооцінка.

Джерело: адаптовано автором на основі [186].

Додаток К

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Навчально-науковий інститут педагогіки, психології і підготовки фахівців
вищої кваліфікації
Кафедра психології і соціальної роботи

ЗАТВЕРДЖУЮ
перший проректор з науково-педагогічної роботи
_____ доц. Гусев С.О.
«___» _____ 2020 року

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

ПРОГРАМА спецкурсу

підготовки бакалаврів
галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
спеціальності 053 Психологія

Вінниця-2020

Розробник:

Зубко В.С. – асистент кафедри психології та соціальної роботи, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ВСТУП

Предметом вивчення є професійна мобільність майбутнього психолога, її особливості, структура, закономірності розвитку готовності майбутнього психолога до професійної мобільності.

Міждисциплінарні зв'язки: Спецкурс «Професійна мобільність майбутнього психолога» є логічним продовженням професійної підготовки, спрямована на розвиток професійно-значущих якостей майбутніх психологів, їхньої здатності до творчої та інноваційної діяльності. Вивчення його пов'язане з такими дисциплінами: «Основи психотерапії», «Психологія», «Вікова психологія», «Організація психологічної служби», «Соціальна психологія», «Психологія особистості», «Практична психологія»

(експериментальна психологія, психодіагностика, основи психологічної корекції, психологічна реабілітація учасників бойових дій, психологічне консультування, основи психотерапії, вікове консультування).

Програма спецкурсу складається з таких розділів:

1. Теоретико-методологічні основи професійної мобільності.
2. Формування та розвиток готовності до професійної мобільності.

1. Мета, завдання, компетентності та програмні результати навчання

1.1. *Метою* викладання спецкурсу «Професійна мобільність майбутнього психолога» є формування у студентів теоретичних знань, практичних умінь, навичок і компетенцій в галузі формування готовності до професійної мобільності для прояву професійної мобільності особистості в суспільно корисних видах життєдіяльності; формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; підвищення їхньої фахової компетентності; актуалізації потреби у самопізнанні, саморозвитку, професійній мобільності; розвиток рефлексивних навичок; формування потреби у професійній мобільності.

1.2. *Основними завданням* вивчення спецкурсу «Професійна мобільність майбутнього психолога» є розвиток у майбутніх психологів системи ціннісних орієнтацій; поглиблення системи професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності; підвищення рівня практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; формування здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності з метою підвищення її рівня; розвиток професійно важливих якостей психолога.

1.3. Компетентності

1.3.1. Загальні компетентності:

- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;
- знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності;

- здатність приймати обґрунтовані рішення;
- здатність генерувати нові ідеї (креативність);
- навички міжособистісної взаємодії.

1.3.2. Фахові компетентності:

- здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології;
- здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків;
- здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел;
- здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій;
- здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження;
- здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації;
- здатність організовувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову);
- здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну відповідно до запиту;
- здатність дотримуватися норм професійної етики;
- здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку;
- здатність розкриття сутності професійної мобільності, особливостей та структури професійної мобільності психолога;
- здатність розуміння основних закономірностей формування готовності до професійної мобільності;
- здатність до самостійного розв'язування професійних ситуацій;
- здатність самостійно оволодівати різними видами професійних знань.

1.4. Програмні результати навчання. В результаті вивчення спецкурсу «Професійна мобільність майбутнього психолога» студенти мають навчитися: знати й розуміти специфічні риси професійної мобільності

майбутнього психолога; визначати критерії і показники готовності до професійної мобільності; розробляти й застосовувати діагностичні методики й процедури для діагностики готовності до професійної мобільності; оволодіти навичками педагогічного управління готовністю до професійної мобільності; знати педагогічні технології творчості; на основі самопізнання сформувати власну траєкторію розвитку готовності до професійної мобільності; засвоїти методику підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

На вивчення спецкурсу відводиться 60 годин / 2 кредити ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

3. РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

ТЕМА 1. Мобільність. Сутність поняття. Мобільність як якість особистості та як процес

Мобільність як одним із невід'ємних показників соціальної та професійної зрілості суб'єкта. Поняття «мобільність» у науковій літературі. Поняття «мобільність» у філософії, соціології, психології, педагогіці. Віртуальна та академічна мобільність. Мобільність як якість особистості та як процес.

ТЕМА 2. Професійна мобільність. Сутність, структура поняття

Поняття «професійна мобільність» у науковій літературі. Горизонтальна і вертикальна, висхідна і низхідна професійна мобільність. «Професійна мобільність» у філософському аспекті. Професійна мобільність в соціології. Міжпрофесійна мобільність за її основними різновидами: горизонтальна – вертикальна, висхідна – низхідна, зовнішня – внутрішня, індивідуальна – колективна, вимушена – добровільна.

ТЕМА 3. Особливості професійної мобільності майбутніх психологів

Психологічний аспект категорії «професійна мобільність». Забезпечення професійної мобільності у країнах Європи. Соціальна і професійна мобільність у контексті компетентнісної парадигми. Актуальність проблеми підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

ТЕМА 4. Зміст і структура готовності майбутніх психологів до професійної мобільності

Готовність майбутнього фахівця до професійної мобільності у наукових дослідженнях. Основні компоненти в структурі готовності майбутніх психологів до професійної мобільності: мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-пізнавальний, операційно-технологічний, особистісно-рефлексивний.

ТЕМА 5. Критерії та рівні сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності

Критерії сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності: система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів; система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності; рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності. Характеристика рівнів професійної мобільності у науковій літературі. Характеристика рівнів сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності: індиферентний, базовий, продуктивний.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

ТЕМА 6. Методи діагностики готовності до професійної мобільності

Методи діагностики готовності до професійної мобільності: спостереження, письмове та усне опитування, анкетування. Методики: «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, «Тест-опитувальник рівня професійної спрямованості» Т. Дубовицької, К. Замфір у модифікації А. Реана

«Мотивація професійної діяльності», самооцінювання і експертне оцінювання.

ТЕМА 7. Самооцінка власної готовності до професійної мобільності

Методи і прийоми самооцінювання готовності до професійної мобільності. Значення позитивної Я-концепції для формування готовності до професійної мобільності. Прийоми формування навичок самооцінки власної готовності до професійної мобільності.

ТЕМА 8.

Моделювання процесу розвитку власної професійної мобільності

Структурно-функціональна педагогічна модель формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності як цілісна система, що складається з трьох блоків (теоретико-методологічного, змістово-операційного, діагностично-результативного) і комплексно відображає мету, завдання, організаційно-педагогічні умови, принципи, форми й методи підготовки студентів до професійної мобільності.

ТЕМА 9. Педагогічні умови формування готовності до професійної мобільності

Педагогічні умови підготовки особистості до професійної мобільності у науково-педагогічній літературі. Використання інтерактивних методів та технологій дистанційного навчання, зорієнтованих на розв'язання професійних завдань. Забезпечення умотивованого розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін та різних видів практик. Залучення студентів до квазіпрофесійної діяльності з метою активізації спрямованості на професійну мобільність. Створення й упровадження навчально-методичного комплексу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності, дотримання яких забезпечує ефективне формування досліджуваної якості.

ТЕМА 10. Методика формування готовності до професійної мобільності

Поетапна методика реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності (організаційно-мотиваційний; практично-методичний; рефлексивно-оцінний етапи). Мета, завдання кожного з етапів. Методи і прийоми формування готовності майбутніх психологів до професійної самореалізації.

Рекомендована література

Основна:

1. Бригадир М. Особливості підготовки майбутніх психологів. URL: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova10/subor/Brygadyr.pdf>
2. Володавчик В. Професійна мобільність фахівця як науково-педагогічна проблема. *Молодь і ринок : наук.-пед. журн. Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка*. Дрогобич, 2014. № 1. С. 88-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2014_1_19
3. Грицькова Н. В. Професійна мобільність фахівця : сутність та структура. *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. 2010. № 12 (199). С. 26–32.
4. Гринько В. О. Психологічні засади розвитку професійної мобільності викладача вищої школи : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. 22 с.
5. Дзвінчук Ю. Теоретичні аспекти вивчення професійної мобільності. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія : зб. наук. пр. ДДПУ*. Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. Дрогобич, 2015. Вип. 35. С. 15-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgn_ps_2015_35_4
6. Зеленський Б. Р. Категорія «професійна мобільність» у психолого-педагогічному дискурсі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр.* Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2016. вип. 51. С. 158–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2016_51_24

Додаткова

1. Аймедов К. В., Стрельбицька С. М. Професійна мобільність майбутніх фахівців у процесі навчання у ВНЗ: компетентнісний підхід. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Серія : Педагогіка. 2014. Т. 251, Вип. 239. С. 49–52.
2. Артемова О. І. Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. № 1. 2010. URL: <http://social-science.com.ua/article/186>
3. Вороновська Л. П. Формування професійної мобільності майбутніх фахівців комунального господарства : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків., 2016. 267 с.
4. Герасимова І. Г. Формування професійної мобільності майбутніх фахівців аграрної сфери : монографія за ред. Л. Б. Лук'янової; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Вінниця : ПП «ТД «Едельвейс і К». 2015. 512 с.
5. Гордєєва Т. Є. Педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх соціальних працівників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Переяслав-Хмельницький 2015. 20 с.
6. Гордієнко М. Г. Професійна мобільність у наукових дослідженнях. *Педагогіка і психологія*. 2011. № 4. С. 106–114.
7. Кіліченко О. І. Формування професійної мобільності майбутніх учителів шляхом розв'язування навчальних ситуацій. *Імідж сучасного педагога : електрон. наук. журн.* Полтава, 2017. № 3. С. 15-19. URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/109324>
8. Клименко Ю. А. Педагогічні умови формування професійно мобільного педагога у європейських вищих навчальних закладах. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_58_2/72.pdf

9. Клименко Ю. А. Професійна мобільність майбутніх учителів у країнах Євросоюзу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань, 2011. 20 с.

4.Методи та технології викладання і навчання

Викладання та навчання ґрунтуються на принципах студентоцентрованого навчання та викладання, на засадах компетентнісного, системного, інтегративного підходів. Викладання здійснюється у формі мультимедійних лекцій, практичних занять, роботи в малих групах, індивідуальних консультацій; використовуються проблемно-пошукові, дослідницькі методи навчання, інноваційні, інтерактивні, нові інформаційно-комунікаційні технології, зокрема Google-сервіси.

5. Форма підсумкового контролю навчання: залік.

6. Критерії та методи оцінювання запланованих програмних результатів навчання:

поточне тестування, усний контроль, контрольна робота.

Додаток Л

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

27. Зубко В. С. Професійна мобільність як один із чинників професійної успішності майбутніх психологів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми*. Зб. наук. пр. Випуск 52. Редкол. Київ – Вінниця : ТОВ фірма «Планер». 2018. С. 299–302.

28. Зубко В. С. Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності в умовах запровадження європейських стандартів. *Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії». Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*. № 4. Кн. 1. Том 1 (83). К. : Гнозис. 2019. С. 39–50.

29. Лазаренко Н. І., Зубко В. С. Педагогічний потенціал фахової підготовки майбутніх психологів щодо формування готовності до професійної мобільності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Друк плюс». 2020. Вип. 55. С. 137–145.

30. Зубко В. С. Зміст і структура готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні науки*. Гол. ред. О. В. Діденко. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2020. № 4(16). С. 144–159. DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v24i1.636>

31. Зубко В. С. Організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*: Зб. наук. праць. Випуск 64. Редкол. : В. І. Шахов (голова) та ін. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2020. С. 67–72. DOI: <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2020-64-67-72>

32. Зубко В. С. Результати діагностики готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. *Вісник післядипломної освіти*. Випуск 14(43). Серія «Педагогічні науки». 2021. С. 141–163. DOI: [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-15\(44\)](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-15(44))

Статті в зарубіжних наукових періодичних виданнях

33. Зубко В. С. Професійна мобільність майбутнього психолога: сутність поняття. *International Journal of Education and Science*, Latvia. Vol. 2, №. 4, 2019. Рр. 32–33.

Монографії

34. Лазаренко Н. І., Зубко В. С. Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності у період глобалізації, інтернаціоналізації та інноваційних змін у сучасному світі. *Особистісно-професійний розвиток учителя: погляди стейкхолдерів : монографія*. Упорядники : Акімова О. В., Фрицюк В. А. Вінниця : ТОВ «Друк», 2020. С. 5–15.

35. Зубко В. С., Лазаренко Н. І. Педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. *Особистісно-професійний розвиток майбутніх фахівців: діалог зі стейкхолдерами : монографія*. Упорядники : Акімова О. В., Фрицюк В. А. Вінниця : ТОВ «Друк», 2021. С. 19–40.

Навчальні посібники

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

36. Zubko V. Essence and structure of readiness of future psychologists for professional mobility. *XI International Scientific and Practical Conference Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*. Warsaw, Poland. 2019. Рр. 41–44.

37. Zubko V. Information and communication technologies in the process of technology preparation in the process of preparation for professional mobility. *Innovative development of science and education. Abstracts of the 4th International scientific and practical conference*. ISGT Publishing House. Athens, Greece. 2020. Рр. 184–188.

38. Зубко В. С., Лазаренко Н. І. Професійна мобільність майбутніх психологів: соціологічний аспект : «*Eurasian scientific congress*». Abstracts of IX International Scientific and Practical Conference. (September 6–8, 2020) Barcelona, Spain. Рр. 96–100.

39. Зубко В. С. Готовність майбутніх психологів до професійної мобільності. The 6th International scientific and practical conference «*Scientific achievements of modern society*». (February 5–7, 2020) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2020. Pp. 674–683.

40. Zubko V. S. Preparation of future psychologists for professional mobility in the educational process of the university. «*The world of science and innovation*». Abstracts of the 4th International scientific and practical conference. (November 11–13, 2020) Cognum Publishing House, London, United Kingdom. 2020. Pp. 674–683.

41. Зубко В. С. Теоретичні основи підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності. «*Actual trends of modern scientific research*». Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference. Munich, Germany. 14–16 February 2021. Pp. 312–318.

42. Зубко В. С. Професійна мобільність майбутніх психологів у наукових дослідженнях. *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень* : зб. наук. пр. Вип. 10 (13). Редк. Р. С. Гуревич (голова) та ін. Вінниця : ТОВ фірма «Планер». 2017. С. 111–114.

43. Зубко В. С. Професійна мобільність як предмет наукових досліджень. *Актуальні проблеми технологічної, професійної освіти, культурології та дизайну : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 40-річчя факультету технологій та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*, 9–10 жовтня 2018 р. За ред. проф. В.П. Титаренко, А.Ю. Цини; Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка, Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. С. 297–304.

44. Зубко В. С. Професійна мобільність майбутніх психологів як фактор успішної самореалізації в суспільному середовищі. *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень* : зб. наук. пр. Вип. 10 (13). Редк. Р. С. Гуревич (голова) та ін. Вінниця : ТОВ фірма «Планер». 2018. С. 135–138.

45. Зубко В. С., Лазаренко Н. І. Професійна мобільність майбутніх психологів : педагогічний аспект дослідження. *Теоретичні та методологічні проблеми сучасної педагогіки та психології : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Миколаїв, 09–10 листопада 2018 р.). ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. Миколаїв : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2018. С. 51–53.

46. Зубко В. С. Проблема підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності. *Новини науки XXI століття : збірник наукових матеріалів XXIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Вінниця, 23 листопада 2018 року. С. 45–47.

47. Зубко В. С. Підготовка до професійної мобільності майбутніх психологів в університеті. *Основні напрямки розвитку педагогічної науки. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Рівне, 7–8 грудня 2018 р.). Херсон : Видавництво «Молодий вчений», 2018. С. 117–118.

48. Зубко В. С. Професійна мобільність майбутніх психологів: соціологічний аспект. *Інтеграція світових наукових процесів як основа суспільного прогресу : Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 23–24 листопада 2018 р.). Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2018. С. 29–31.

49. Зубко В. С. Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності в умовах запровадження європейських стандартів. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього процесу*. Том 1(83), Східно-Європейський інститут психології, Міжнародна експертна агенція «Консалтинг і Тренінг», Видавництво ТОВ «Гнозис», Київ : 2019. С. 39–50.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

50. Зубко В. С. Професійна мобільність як складова професійної компетентності майбутніх психологів. *Професійна-педагогічна компетентність : навчальний посібник*. За ред. І. Л. Холковської [І. Л. Холковська, А. О. Давидчук, В. С. Зубко та ін.]. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. С. 79–89.

51. Зубко В. С. Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності : навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ «Друк», 2020. 177 с.

52. Зубко В. С. Професійна мобільність майбутніх психологів: методи діагностування. Методичні рекомендації. Вінниця : ТОВ «Друк», 2020. 70 с.

Додаток М

Довідки про впровадження результатів дослідження

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Інститутська 11, Хмельницький-16, 29016, тел.: (0382) 67-02-76, факс: (0382) 67-42-65
 E-mail: centre@khnu.km.ua, код ЄДРПОУ 02071234

№ _____

На № _____

від _____

ДОВІДКА

про впровадженні результатів дисертаційного дослідження **Зубко Віти Сергіївни**
«Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності в умовах педагогічного
університету» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
015 Професійна освіта (за спеціалізаціями), галузь знань
01 Освіта / Педагогіка

Матеріали дисертації **Зубко Віти Сергіївни** «Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності в умовах педагогічного університету» знайшли практичне втілення в освітньому процесі Хмельницького національного університету при підготовці майбутніх психологів шляхом впровадження у навчальний процес запропонованих дисертантом методичних матеріалів.

Широке застосування отримала авторська методика реалізації організаційно-педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності (організаційно-мотиваційний; практично-методичний; рефлексивно-оцінний етапи), спрямована на розвиток кожного зі структурних компонентів готовності: мотиваційно-аксіологічного, когнітивно-пізнавального, операційно-технологічного, особистісно-рефлексивного.

У цілому, впровадження в практику освітнього процесу Хмельницького національного університету рекомендацій та положень, запропонованих **В.С. Зубко**, сприяло, як зазначають викладачі кафедр психології та педагогіки, розвиткові системи ціннісних орієнтацій майбутніх психологів; системи професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності; рівня практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; навичок самооцінки власної готовності до професійної мобільності з метою її самовдосконалення, професійно важливих якостей майбутніх психологів.

Схвалені відгуки серед викладачів кафедр отримали авторський навчально-методичний посібник «Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності»; методичні рекомендації «Професійна мобільність майбутніх психологів: методи діагностування», де містяться вказівки щодо застосування діагностичних методів, анкети для викладачів педагогічних університетів, які вони можуть використовувати у своїй роботі з метою діагностування й підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності. Практичне значення отриманих результатів полягає також у розробленні та впровадженні в освітній процес авторського **системного «Професійна мобільність майбутнього психолога»**.

Довідка видана для публікації та місцем вимоги.

Проректор з наукової роботи
 доктор технічних наук, професор

О. М. Стуків

ХНУ. Зам. № 40/1, т. 1000, 2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
вул. Винниченка, 31, м. Луцьк, 43006 тел./факс (0332) 24-22-35
E-mail vippo@vippo.org.ua ЄДРПОУ 02139699

33.01.2021 № 34/03-13
на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Зубко Віти Сергіївни на тему «Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності в умовах педагогічного університету» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями), галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

Апробація та впровадження результатів дисертаційного дослідження Зубко Віти Сергіївни на тему «Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності в умовах педагогічного університету» здійснювалася упродовж 2019-2020 н.р. у Волинському інституті післядипломної педагогічної освіти.

Зокрема, в процесі роботи викладачами ЗВО апробовано розроблені автором дослідження навчально-методичні матеріали: авторський спецкурс «Професійна мобільність майбутнього психолога»; методичні рекомендації «Професійна мобільність майбутніх психологів: методи діагностування» та навчально-методичний посібник «Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності», які викладачі використовували у своїй роботі.

Результати дослідження Зубко В. С. отримали схвалення і рекомендуються для широкого використання в процесі підготовки майбутніх психологів, оскільки в процесі моніторингу результатів дослідження дисертантки було визначено позитивний вплив авторської методики на рівень готовності студентів до професійної мобільності.

Директор

Петро ОЛЕШКО

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна, тел. (0432) 616-620, факс (0432) 612-812, E-mail: info@vpu.edu.ua, код ЄДРПОУ - 02125094

03.02.2021 № 06/06

на № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Зубко Віти Сергіївни на тему «Підготовка майбутніх психологів до професійної
мобільності в умовах педагогічного університету»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 Професійна
освіта (за спеціалізаціями), галузь знань
01 Освіта / Педагогіка

Апробація та впровадження результатів дисертаційного дослідження Зубко Віти Сергіївни на тему «Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності в умовах педагогічного університету» здійснювалася упродовж 2018-2020 рр. у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського на кафедрі психології та соціальної роботи.

У практику діяльності викладачів кафедри впроваджено такі конкретні матеріали дослідження Зубко В.С.: навчально-методичне забезпечення процесу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності; методика діагностики готовності майбутніх психологів до професійної мобільності за розробленими Зубко В.С. структурними компонентами і критеріями готовності (мотиваційно-аксіологічним, когнітивно-пізнавальним, операційно-технологічним, особистісно-рефлексивним); апробовано обґрунтовані дисертанткою організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності: використання інтерактивних методів та технологій дистанційного навчання, зорієнтованих на розв'язання професійних завдань; забезпечення умотивованого розв'язання студентами професійно спрямованих ситуаційних завдань під час вивчення фахових дисциплін та різних видів практик; залучення студентів до квазіпрофесійної діяльності з метою активізації спрямованості на професійну мобільність; створення й впровадження навчально-методичного комплексу підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності. Отримали схвалення авторські методи і прийоми формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; навчально-методичний посібник «Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності»; методичні рекомендації «Професійна мобільність майбутніх психологів: методи діагностування» та авторський спецкурс «Професійна мобільність майбутнього психолога» для студентів спеціальності 053 Психологія.

Апробація методичних матеріалів Зубко В.С. засвідчила ефективність запропонованих організаційно-педагогічних умов, форм і методів та дозволяє рекомендувати використовувати матеріали дослідження в освітньому процесі університетів з метою формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Проректор з наукової роботи

Євген Громов (0432) 61-80-72

Алла КОЛОМІЄЦЬ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

просп. Воли, 13, м. Луцьк, 43025, тел. (0332) 24-10-07, факс (0332) 72-01-23
e-mail: post@vnu.edu.ua, web: http://www.vnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125102

16.12.2020 № 0328/04/3274^а

7

на № _____ від _____

ДОВІДКА

Г
про впровадження результатів наукового дослідження Зубко В. С.
«Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності в умовах
педагогічного університету» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями), галузь знань
01 Освіта / Педагогіка

Матеріали дисертаційного дослідження Зубко В. С. упроваджувались в освітній процес Волинського національного університету імені Лесі Українки впродовж 2019-2020 н. р. через використання авторської методики підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності. Розроблені Зубко В. С. методичні матеріали були спрямовані на забезпечення організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності, які охоплювали аудиторну діяльність, самостійну роботу та практику.

Методика, запропонована автором, сприяла формуванню ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, системи професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності, рівня практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності тощо.

Позитивно оцінені та успішно реалізовані науково-методичні пропозиції Зубко В. С. щодо вдосконалення підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності, зокрема, викладені в авторському навчально-методичному посібнику «Підготовка майбутніх психологів до професійної мобільності»; методичних рекомендаціях «Професійна мобільність майбутніх психологів: методи діагностування», оскільки їх використання позитивно впливає на якість підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності.

Результати дослідження Зубко В. С. заслуговують схвалення і рекомендуються для широкого використання у процесі підготовки майбутніх психологів у ЗВО.

Проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці

Лариса ЗАССКИНА

Виконавець: Пріма Раїса +38066 700 8344